

Мұхамед Шамсутдинов

**КӨК МЕШІТТІ
КҮМБІРЛЕТКЕН ИМАМЕДІ...**

Алматы 2012

От автора
Областной историко-
краеведческому музею

21.10.15

И.С.М.

Хасен Шамсутдинұлы
(1890-1976)

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ОРТАЛЫҚ
МЕМЛЕКЕТТІК МҰРАҒАТЫ**

МҰХАМЕД ШАМСУТДИНОВ

**КӨК МЕШІТТІ
КҮМБІРЛЕТКЕН
ИМАМ ЕД...**

АЛМАТЫ 2013

УДК 28
ББК 86.38
Ш 22

Редакциялық алқа мүшелері:

Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік мұрағаты Бас директоры Л. Ақтаева, мұрағат қорларын пайдалану және жариялау қызметінің жетекшісі М. Жылысбаева, Солтүстік Қазақстан облысы мемлекеттік мұрағатының директоры С. Мәлікова.

Пікір жазған: тарих ғылымының докторы, профессор М.Койгелдиев

Шамсутдинов М.

Ш 22 «*Көк мешітті күмбірлеткен имам ед...*». Құрастырып, баспаға дайындаған. Алматы, Нур-Принт, 2013 – 136 бет.

ISBN 978-601-7085-30-8

Кітап Петропавл қалалық мешітінің имамы, он жылдан астам Солтүстік Қазақстан облыстық мұсылман діни қоғамын басқарған Хасен Шамсутдинұлына арналғанымен, кітаптап имамның өмір сүрген ортасы, Солтүстік Қазақстан өңіріндегі ислам діні тарихынан мол мағлұмат алуға болады. Оны баспаға даярлаған азаматтар ҚР Орталық мемлекеттік мұрағат қорларынан, Солтүстік Қазақстан облыстық мемлекет мұрағатынан көптеген фактілік материалдарды айшаламға тартқан.

Кітапта берілген материалдармен таныса отырып одан Петропавл қаласындағы 9 мешіт жөнінде тәп-тәуір фактілік мәліметтер алуға болады. Мәселен, қаладағы №2 “Қасым мешіті” 1795-1831 жылдары Троицкі қаласының көпесі Ахуан Янушев және Қасымов уезінен (Ресей) келген Қасымовтар қаржысына салынған екен. 1926 жылы бұл мешіт жергілікті кеңестік биліктің шешімімен алдымен темекі фабрикасына, кейіннен балық зауытына беріледі. 1991 жылы мешіт ғимараты қайтадан ғибадаткана есебінде қайтарылғанымен, пайдалануға жарамағандықтан бүгін ол көлік жөндеу станциясына айналған.

Жинақтың 67-74 беттерінде 1930-1937 жылдары “халық жауы” ретінде танылып, репрессия құрбаны болған дін қызметкерлерінің (24 адам) тізімі беріледі. Тізім орынды берілген. Өйткені ол болашақ зерттеушілер үшін өте пайдалы материал болмақ.

Қорыта айтқанда, кітап еліміздегі дін тарихын неғұрлым кең әрі терең түсінуге қызмет жасайтын еңбек. Сондықтан да оны баспадан шығару әбден сауапты іс болмақ.

**УДК 28
ББК 86.38**

ISBN 978-601-7085-30-8

© Нур-Принт, 2013

АЛҒЫ СӨЗ

Тәуелсіздігіміздің 21 жылдығына қадам басқан уақытта еліміздегі 72 пайызды құрайтын мұсылмандар бірқатар оң өзгерістерге куә болып отыр. Дін насихаты жаңаша қарқын алып, асыл тұлғаларымызды танып, білуге ұмтылыстар мен нақты қадамдар жасалып жатқаны осының айғағы.

Құдайға шүкір, бүгінгі күні халықтың діни сауаты күн санап артып келеді.

Қазіргі уақытта баспалардан отандық бірқатар мазмұнды еңбектер шығып жатқаны қуантарлық. Елімізде елге жанашыр азаматтардың ізденістерінен туған еңбектер де аз емес. Олардың жарыққа шығуы қаншалықты маңызды болса, оқылуы да, халыққа түсіндірілуі де соншалықты үлкен маңызға ие. Елдің руханиятына, оның діни сауатын арттыруға сүбелі үлес қосып жүрген жас ғалымдарымыздың діни тұрғыдан білімді де білікті хәм тәжірибесінің мол болуы, ұлттық салт-дәстүріміз бен әдет-ғұрыптарымызды жетік білуі – бүгінгі уақыт талабы. Дін мен ділімізге, елдің игілігі жолында ерінбей еңбек еткен асыл тұлғаларымызды танып, олардың тәлімін алып өскен ұрпақтың болашағы да жарқын болмақ. Тау тұлғаларымызды таныту арқылы жастарымыздың білім-біліктілігі артса екен, әрбір исі қазақ баласының ең кем дегенде осы жөнінен сауатты болса деген мақсатты көздеудеміз.

Дін ешқашан ғылымға, ізденіске қайшы келген емес. Ислам дінінің ақиқаттарын дүниелік ғылым да мойындаған. Сол себепті бүгінгі күні дін маманына басқа да ғылым салаларынан хабардар болу аса маңызды. Кеңестік қоғам оқуды, сауаттылықты жалпыға міндеттеді. Бұл дәстүр әлі де жалғасын табуда. Демек, біздің қоғам сауатты қоғам. Бұндай қоғамда дін насихатын жүргізу де асқан білімпаздықты талап етеді. Сондықтан дін насихатшыларының басқа да жаратылыс пәндерінен хабардар болуы, қоғамның күнделікті тыныс-тіршілігін бақылап отыруы маңызды. Оның берері мол.

Тарихымызға үңілер болсақ, дін саласынан сусындап, талай елді тандандырып өткен бабаларымыз өнегелі хәм салихалы өмір салтын қалыптастырып кетті.

Солардың бірегейі Хасен Шамсутдинұлы. 1890 жылы Ақмола облысы, Ерейментау жерінде дүниеге келген. Өз заманының діндар азаматының бірі болған. Ол кеңес өкіметінің өзінде халыққа асыл дінімізді насихаттап өткен. Атап айтар болсақ, Солтүстік Қазақстан облыстық қалалық мешітінде 1950 жылдан бастап он жеті жылдай имамдық қызмет атқарған. Ол қазақ халқының көрнекті тұлғалары – Мәшһүр Жүсіп Көпеев, атақты палуан Қажымұхан Мұңайтпасов, Орта Азия және Қазақстан діни басқармасының төрағасы Бабаханов, Садуақас Ғылманимен бірге болып дінге қызмет еткен асыл тұлға. Оның араб, парсы, шағатай тілінде жазылған екі мыңнан астам кітаптары мен дінді уағыздау тақырыбында жазған қолжазбалары 1960 жылдары Алматыдағы орталық кітапханасына тапсырылған. Мінеки осындай үлгі тұтарлық асыл тұлғаларымызды өскелең ұрпаққа таныту әркімнің басты борышы деп ойлаймын. Тұлғаларымызды тану арқылы өзіміздің кім екенімізді білетініміз де айдан анық.

Сондықтан қолымыздағы еңбекте елімізге аянбай дін саласында тер төгіп өткен Хасен Шамсутдинұлы өнегелі өмірі жинақталған. Бұл, әрине, бабаларымыздың өміріне қаныққысы келген өзге де көпшілік қауымның пайдасына жарары сөзсіз.

Еліміздің іргесі бүтін, жұртымыз тыныш болғай!

Ержан қажы МАЛҒАЖЫҰЛЫ,
Қазақстан мұсылмандары
діни басқармасының төрағасы,
Бас мүфти

ЖАҚСЫНЫҢ АТЫ, ҒАЛЫМНЫҢ ХАТЫ ӨЛМЕЙДІ...

Ата-бабаларымыздың сан ғасырлар бойы аңсап өткен сгемендікке қол жеткізгелі елімізде мәдениетімізбен қатар дініміз дамып көркеюде. Бұл жетістіктерге жетелеген тарихымыз бен оның асыл тұлғалары жайында білу – әр азаматтың борышы. Осы орайда өскелең ұрпаққа үлгі тұтарлық тұлға, киын-қыстау кезеңде дін жолында басын түрлі қатерге тігіп, асыл дініміз жойылуға шақ қалған сәтте үлкен үлес қосып, халықтың ауызбіршілігін сақтап қалған ел азаматтарының бірі Хасен Шамсутдинұлы болғанын атап көрсеткен абзал.

Кеңес өкіметі билік құрған жылдары ислам дініне қатысты қатаң саясат жүргізілгені баршаға аян. Діни қызметкерлердің аяусыз қатыгездікпен қудалануы, мешіттердің жаппай жабылуы, мұсылмандар қауымдастықтарының таратылуындағы басты мақсат дінді жою еді. Тек Ұлы Отан соғысынан кейін ғана бұл мақсаттарына жете алмайтынын түсінген Үкімет дінге деген саясатын өзгертті.

Осындай аласапыран уақытта халқының болашағы үшін өмірін қатерге тігіп, халықты рухани азықпен сусындатқан жандардың бірі – 1890 жылы қазіргі Ақмола облысы Ерейментау ауданында туған Хасен Шамсутдинов еді.

Тағдырдың жазуымен Хасен Шамсутдинов сол кездегі бүкіл Орта Азия мұсылмандарының діни орталығы болған, әркімнің-ақ қолы жете бермейтін діни оқу ордасы – Бұхарада ілім алу бақытына ие болды. Оған себепкер болған әкесі – Шамсутдин. 1898 жылы Бұхара қаласындағы Көкалдаш медресесінің ұстазы, Бұхараның соңғы әмірі Әмір-Әлімханның кеңсесінің хатшысы Сағындық қажы Шамсутдиннің үйінде қонақ болады. Сағындық қажы мен үй несі екеуі келіскеннен кейін Шамсутдиннің ұлы Хасенді Бұхараға медресеге оқуға жіберетін болды. Сөйтіп, 1898 жылы Сағындық қажы 8 жасар Хасенді атақты Көкалдаш медресесіне оқуға береді. Хасен медресенің үздік шәкірттерінің бірі болып оқиды. Аз уақытта араб тілін меңгеріп шығады. Көкалдаш медресесін 1905 жылы тәмамдап, Бұхараның жоғары діни оқу орны – «Мир-Араб» медресесіне түседі. Медресені 1915 жылы аяқтап, Сағындық қажымен бірге ұстаздық қызмет атқарады. Сондай-

ақ тарихи деректерге сүйенсек, Хасен Шамсутдиновтың тағдыр тауқыметімен басқа да қызметтер атқарғанын білеміз. Бұл кісінің имамдық жолы 1945 жылдан басталады. Солтүстік Қазақстан облыстық мұрағат деректері бойынша Хасен Шамсутдинов 1945 жылдың 7-наурызында Петропавл қаласында К.Маркс көшесі, 85-үй мекенжайы бойынша ашылған облыстық мұсылмандар діни қауымының мүшесі болды. Аталған мекенжай орта жастағы қызылжарлықтардың көбіне мәлім: онда сол кезде «көк мешіт» аталып кеткен мешіт орналасқан еді. Сол көк мешітте Хасен Шамсутдинов он жеті жылын имандылық жолына жұмсаған. Сол кездегі бір жылы көп жылға татитын сондай қиын жылдарда діни салада қызмет істеу әркімнің-ақ қолынан келе бермейтіні айдан анық еді. Діни ахуалдың, соның ішінде Қызылжар өңірінің мұсылмандары қандай ауыр халде болғаны баршаға мәлім.

Қақаған қыстың қаһарынан да қатты сталиндік жүйеде діни рәсімдерді өткізу былай тұрсын, өзінің наным-сенімін ашық жариялаудың өзі қауіпті еді. Соған қарамастан ақ сақалды аталарымыз бен ақ жаулықты апаларымыз мешіттің ішінде, оған сыймағандар мешіт ауласында діни рәсімдерін өткізіп отырған. Сол кезде түскен суреттері бұған нақты дәлел бола алады.

Жоғарыда біз келтірген мысалдар қайсар тұлғаның өмірі мен қызметінің кейбір сәттері ғана. Осының өзінен-ақ Хасен атамыздың дін жолындағы жанқиярлығын, туған еліне, қазақ халқына деген жанашырлығын аңғаруға болады. Сондықтан халыққа имандылық пен мейірімділік нұрын ұялатып, тілімізді, ділімізді сақтау үшін ерен еңбек еткен ата-бабаларымызды ұмытпай, өскелең ұрпаққа асыл тұлғалардың есімдері мен еңбектерін жеткізейік, ағайын!

**ҚМДБ-ның Солтүстік Қазақстан
облысы бойынша өкіл имамы,
«Қызылжар» орталық мешітінің
бас имамы
Дүйсенбай Кенжетай қажы Байкемелұлы**

ХАСЕН ШАМСУТДИНҰЛЫНЫҢ ӨМІР ДЕРЕКТЕРІ .

Қазақ халқындағы ұрпақ пен ұрпақ арасын үнемі жалғап ұстап тұратын қымбат та ғажап дәстүрдің бірі – ата-баба аруағын өзгеше құрмет тұту, құрмет тұтқанда – есімін естен шығармай, шамасы жеткенше жадына жазып, өз білгенін өзінен кейінгі буынға үйретіп, жазып кетуге тырысу. «Өлі риза болмай, тірі байымайды» деген ұлағатты сөз осы қағидадан туындаса керек.

Қолдарыңызға тиіп отырған осы кітапты жазу да осындай ойдан шыққан.

Қазір Алматы қаласында тұрып, өзінің құрылысшы мамандығы бойынша қызмет атқарып жүрген Мұхамед Хасенұлы бүкіл бір өңірдің мұсылман діни қоғамын он жылдан астам уақыт басқарған әкесі жайлы деректерді Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік мұрағатынан, Солтүстік Қазақстан облысы мемлекеттік мұрағатынан, Ташкент қаласындағы Өзбекстан Республикасы мұсылмандар басқармасының мұрағатынан, жеті жыл оқыған (1898-1905) Бұхара қаласындағы Көкалдаш медресесіне, он жыл оқыған (1905-1915) діни жоғары оқу орны - Мир-Араб медресесіне арнайы барып, осы оқу орындарында әкесінің оқығаны туралы құжаттар жинастырды. Әкесі жайлы білетіндерден естеліктер жинастырды, облыстық «Солтүстік Қазақстан» газетіне мақалалар жаздырды.

Кеңес одағы бірінші күннен бастап барлық дінге қарсы саясат жүргізгенін жақсы білеміз. Кеңес өкіметіне дейін жұмыс істеп келе жатқан мешіттер мемлекет қарамағына алынды.

Діни адамдарды, молдаларды қуғындап, соттай бастады. Тек Ұлы Отан соғысынан кейін ғана шамасы келмейтінін сезген Үкімет дінге деген саясатын өзгертіп оң көзімен қарай бастаған.

Осы уақыттан бастап қана кітабымыздың бас кейіпкері Хасен Шамсутдинұлы Солтүстік Қазақстан облысы мұсылмандар қоғамын басқарды. Алдымен намазханашы, тексеру орнының мүшесі, одан кейін облыстық мұсылман діни қоғамының басшысы, Қызылжар қаласының бас мешіті - «Көк мешіттің» бас имамы болып 1960 жылдарға дейін қызмет атқарды.

Хасен Шамсутдинұлына дінге қарсы саясат ұстаған Кеңес өкіметі кезінде он жылдан астам облыстық мұсылман діни қо-

ғамын басқару оңайға түспеді. Аяқ алысына дейін мемлекеттік бақылауда болды.

Басын талай қатерлі іске тігіп, Солтүстік Қазақстан облысында аласапыран қиын уақытта дін уағыздау ісін басқарды. Бір өкініштісі, осынша жанкешті еңбегі ескерусіз, тарихтың бір қойнауында ұмыт қалып, атқарған істері мен қызметін айқындайтын құжаттары мұрағаттарда ғана сақталып келді. Оқырманның қолына тиіп отырған бұл кітап осындай олқылықтың орнын толтырар деген ойдамыз.

Хасен Шамсутдинұлы 1890 жылы Ақмола облысының, Ерейментау жерінде дүниеге келген. Өз кезінің діндар адамдарының бірі болған. Әкесі Шамсутдин ақсақал сегіз жасқа толар-толмас Хасенді Бұхара қаласына діни оқуға береді. Сол кезде бүкіл Орта Азия мұсылмандарының діни орталығы болған, әркімнің қолы жете бермейтін діни оқу орнында оқуға төмендегідей жағдай себеп болған.

1898 жылы Бұхара қаласындағы Көкалдаш медресесінің ұстазы, Бұхараның соңғы әмірі Әмір-Әлімханның кеңсесінің хатшысы Сағындық қажы Шамсутдиннің үйіне қонақ болып түседі. Сағындық қажы осы үйге келген беттен көзі түскен 14 жастағы Бануды қалыңдыққа берсе, Хасеннің Бұхарада оқу шығынын өзі көтеретінін білдіреді. Сонымен бүкіл қазақ еліне танымал қажыға қызын қалыңдыққа, ұлын шәкірт болуға беріп жібереді. Сөйтіп сөзіне берік Сағындық қажы 1898 жылы Хасенді атақты Көкалдаш медресесіне оқуға береді. Атақты діни адамның тәрбиесінде болған Хасен медресенің үздік шәкірттерінің бірі болып оқиды. Азғана уақыт ішінде араб тілін меңгеріп шығады. Көкалдаш медресесін 1905 жылы тәмамдаған Хасен осы Бұхарадағы жоғары діни оқу орны - Мир-Араб медресесіне оқуға түседі.

Медресені 1915 жылы үлгілі тәмамдап, Сағындық қажымен бірге ұстаздық қызмет атқарады.

1934 - 1938 жылдар аралығында Қалалық кеңестің мүшесі, 1938 жылдан бастап Қазақстан Республикасы Жоғарғы кеңесі учаскелік комитетінің төрағасының орынбасары, орталық базарда базарком болып істеген.

Солтүстік Қазақстан облыстық мұрағат деректері бойынша

1945 жылдың наурыз айының 7-де облыстық мұсылман діни қоғамы ашылады. Бұл қоғамның діни атқару комитеті Карл Маркс көшесіндегі № 83 үйдегі мешітте (кейін «Көк мешіт» атанған) болады. Хасен Шамсутдинұлы осы діни ұйымның ашылған күннен бастап мүшесі болған.

КӨК МЕШІТТІ КҮМБІРЛЕТКЕН ИМАМ ЕДІ...

Тән мен жаннан жаратылған кез келген адам баласы бұлардың екіншісі біріншісін басқарып тұратынын айтпай-ақ аңғаратыны анық. Шіркін, жай таппайтын жаныңды қарыштаған ғылым да, шарықтаған экономика да, тіпті, шалқыған мәдениет те қанағаттандыра алмайды. Өйткені, төрт түлігің сай болса да, яғни жегенің май, көңілің жай болса да, жетпей тұратын бірдеңе бар. Ол – асқазаныңды толтыратын аста, шырайыңды жандыратын асыл тас та емес, ешқандай қымбат киімге, яғни бұйымға жатпайтын рухани қорек. Рухымызды риясыз қылып, жүрегімізді жай соқтыратын, жан дүниемізді рахаттандырып, қисапсыз ләззатқа бөлейтін толыққанды рухани қорек ғибадаттан ғана табылады. Денімізге саулық, жанымызға азық, жүрегімізге ем, ақылымызға жөн, жігерімізге қуат, сезімімізге кемелдік – бәрі де ғибадатта. Басқаларға бас имес үшін орныдайтын антымыз Аллаға бас июіміз екенін, бұл, мәселен, оқитын намазымыздан көрініс табатынын білеміз бе?

Міне, осыны пайымды білудің нәтижесінде пірге қол берген пірідардың деңгейіне дейін көтерілген діндар адамдар осыдан бір ғасыр бұрын біздің қазақ арасында да ақша қар көмген шоқылар сияқты анда-мында ағарандап жүрген көрінеді. Бұл ретте қажыларымыз туралы бір дерек келтіре кетейін: I Дүниежүзілік соғысқа дейін бізді уысында ұстаған Ресей империясынан жыл сайын он мыңдай адам Мекке мен Мәдинаға барып, бесінші парыздарын өтесе, кеңестік кезеңде күллі Қазақстаннан отыз-ақ адам Қағбаны көріп қайтыпты. Қажылыққа баруына Алла нәсіп етпеген, оның есесіне бір өзі бүкіл Қызылжар намазхандарының көсемі де, шешені де болып, дүниеге келгендерге ат қойып, азан айтқан, қайтқандарының жаназасын шығарған және тіршілікте таусылмайтын басқа да дұғалардан қалмаған Хасен молда Шамсутдинов Алланың ақ жолына түскен кезі XIX ғасырдың соңы еді. Ерейментаудың топырағында дүниеге келген оның ата-бабалары сияқты дін жолына түскені де бір қызық.

1898 жылы діннің ордасы – Бұхарадан келген Сағындық қажы Хасеннің әкесінің үйіне түседі.

Ол кісі таң атқанша Құранын қирағаттаумен болады.

- Сағындық қажы, түні бойы Құран қолыңыздан түспеді ғой, - дейді үй иесі.

- Бүгін түнде Бұхарада әйелім мәңгілікке көз жұмды. Соны сезіп, түні бойы Құран оқыдым, - дейді қажы.

Әлгі қажы Хасеннің 14 жастағы Бану деген әпкесін ұнатып қалады.

Онысын болашақ қалыңдығының әкесіне былай білдіреді: «Қалың малын төлеп, Бұхараға алып кетейін».

Үйдің иесі болса ойланбастан:

- Қалың малдың орнына ұлым Хасенді Бұхараға ала кетіп, медресеге оқуға берсең, - депті.

Қалың мал берудің орнына қаршадай ұлды алған Бұхараның қажысы жаңа қайын жұртының өтінішін аяқасты етпей, Хасенді рухани мәдениеттің ең биік шыңына баланатын діннің қиясына бастайтын соқпаққа түсіреді. Діннің құзар шыңына жыландай өрмелеп, қырандай қалықтап көтерілу үшін қаршадай Хасен Ислам дінінің берік қамалы тәрізді Бұхара қаласында діни жоғары білім алады. Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің жанындағы Діни істері жөніндегі комитеттің төрағасы О.Юсупов қол қойған анықтамада Хасен Шамсутдиновтың (Хасен ибн Шамсиддиннің) 1898-1915 жылдары Бұхарада білім алғаны расталды. Он жеті жыл бойы қайда оқығаны анықтамада аян етілді. Ол Көкелдаш медресесінде бастауыш білім алыпты, одан кейін жоғары оқу орыны – Мир Араб медресесін бітіріп шығыпты.

Оның ұлы Әнуар да осы медресенің түлегі екендігі анықтамада атап көрсетілген.

Өзбекстан Республикасы мұсылмандар кеңесінің төрағасы, муфти Усман қари Әлімовтің анықтамасы да осы сарындас. Ол Хасен Шамсутдиновтің жоғары мәдениетті, сұңғыла білімдар адам болғанын, сөйлеген сөзі терең мазмұндылығымен есте қалғанын атап көрсетіпті.

Халық көрген ақ пен қызылдың шайқасы, ашаршылық, саяси құғын-сүргін және Ұлы Отан соғысы сияқты сұрапыл зауал атаулыны ол да өткерді.

Қашан соғыс аяқталғанша қалың елмен бірге қиындықта көрген ол «Құдай – бір, Құран - хақ» деген жолынан жаңылған жоқ.

Жауқазын кезінде жадында жатталып қалған Құран сүрелерінің қартайған шағында да естен шықпайтыны өз алдында, оны бір Аллаға сенімінен ешкім де, ештеңе де айыра алмады.

«Қожаны, молданы койдай қу қамшымен!» - дейтін шолақ белсенділердің күні туған заманында молдалық құру мүмкін емес еді. Бұған Ұлы Отан соғысы бітер тұста ғана мүмкіндік туыпты. КСРО Халық комиссарлары кеңесі жанындағы Діни ғибадат істері жөніндегі кеңестің Солтүстік Қазақстан облысы бойынша уәкілі Ляпуновтың анықтамасында, 1945 жылдың 7 наурызында Петропавл қаласында К.Маркс көшесі, 85-ші үй мекенжайы бойынша мұсылмандардың діни қоғамының құрылғаны қағазға түсіріліпті.

Оның тексеру комиссиясының құрамында таныс есім жарқ ете қалды: Ол Хасен Шамсутдинов! К.Маркс көшесі, 85-ші үй мекенжайы орта жастағы Қызылжарлықтардың көбіне мәлім: онда көк мешіт күмбірлеп тұрды ғой! Сол көк мешітте тақуалық еңбек жолын бастаған Хасен діни оқуға жұмсаған он жеті жылын Қызылжар намазхандарына да арнайды деп кім ойлаған?! Көк мешіттегі он жеті жылы жұрт та, дін де әбден діңкелеген кезеңге тұспа-тұс келсе, амал не?

Уәкіл Ляпуновтың тағы бір анықтамасына (11.06.51 ж.) қарағанда, Хасен 1950 жылы Петропавл мұсылмандар қауымы мешітінің имамы болып тағайындалады. Мешіт имамының ай сайын уәкілге есеп беріп отырғанына қарағанда басқан ізін білдірмеудің амалын таба алмаған тәрізді. Мәселен, 1956 жылдың қаңтар айында уәкіл имамды екі рет қабылдапты. Хасен 1955 жылы аудандарға барып, үш рет жаназа шығарғанын айта келіп, осы ісін жалғастырудың жөнін сұрайды. Ляпунов қол қойған көшірмеде көрсетілгеніндей, уәкіл имамға рұқсат беріпті.

Ал 31-і күні Ляпуновтың қабылдауына тағы да келген имам Орта Азия мұсылмандары діни басқармасынан о дүниелік болғандардың үшін, жетісін, қырқын, тіпті, жылын да шығармау жөнінде жазбаша нұсқау алғанын хабарлайды.

Басқарманың қазіы Гильманов Қызылжарға келгенінде Хасен имамға былай депті: молда ешкімнің үшіне де, жетісіне де, қырқына да және жылына да қатыспасын, алайда, осы дұғаларды басқа күндері өткізу туралы өтініш білдірілсе, оны орындауға міндетті. Ляпунов не айтсын: үндемепті.

Міне, осылай ит пен мысықтай аңдысумен он жеті жыл бойы көк мешітті Құранның көп сүресімен, яғни Алланың сөзімен күмбірлеткен Хасен имамның ойдағы-қырдағы қазақтың да, татардың да намазхандарын тоғыстырып, асыл дінімізге кіршік түсірмеген еңбегі ересен емес пе?!

Өз заманындағы аса көрнекті тұлғалармен тығыз байланыста болды. Бүкіл мұсылман дүниесі білетін аса құнды еңбектің бірі «Сиар Шариф» кітабының авторы Шәді Төремен таныс, пікірлес болған. Қазақ халқының көрнекті тұлғалары: Мағжан Жұмабаев, Мәшһүр Жүсіп Копеев, атақты палуан Қажымуқан Мұнайтпасов, Орта Азия және Қазақстан діни басқармасының төрағасы Бабаханов, Садуақас Ғилмановпен достық қарым-қатынаста болған.

Араб, парсы, шағатай тілінде жазылған екі мыңнан астам кітаптарын, өзінің дінді уағыздау тақырыбына жазған қолжазбаларын 1960 жылдары Алматыдағы орталық кітапханасына тапсырды.

САҒЫНДЫҚ ХАЗІРЕТ

Хасен молданың имандылық жолына түсуіне бірден-бір ықпал еткен Сағындық хазірет екенін оның өмір деректерінен жақсы білеміз. Сағындық хазірет өз заманының дін бойынша ғана емес, ғылымның әр саласынан да ойы озық адамы болған.

1874 жылы туып, 1919 жылы 45 жасында өмірден өткен. Азан айтып қойған есімі Ысқақ, фамилиясы құжаттарында Жаңажанов деп жазылған. Хасен молданың Бәну атты апасын қалыңдыққа алып, оны Бұхарада оқытқаны туралы жоғары тарауда жазылды. Сағындық Бұхара әмірінің - Саид Әлім-ханның кезінде хатшысы болып қызмет атқарған.

Сағындықтан (Ысқақ) үш бала қалған. Қапиза және Сапия атты қыздар және Ғинаятолла атты ер бала болған. Үшеуінен де ұрпақ бар. Ақмола облысының Бұланды ауданында тұрып жатыр. Сағындық хазіреттің Ақмола облысы Елтай станциясында тұратын Қапиза атты қызынан туған Тілеулес деген жиенінің естелігін жариялап отырмыз:

Ысқақ – Сағындық хазірет 1874 жылы туған. Фамилиясы Жаңажанов, руы ақсары керей, оның ішінде абыз. Сағындықтың азан шақырып қойған аты-Ысқақ. Ол кісі Бұхарада көп жылдар бойы жасағандықтан, ұлы әжесі «сағындым» деп, содан Сағындық аталып кеткен.

Елге келген соң медресе ашып, бала оқытқан. Ол кісіден оқыған балалар кезінде әр ауылда имам болған. Менің жас кезімде білетін кісілер айтатын, дұғаны оқып отырып, ағын суды кері қарай ағызатын, адамдардың малдары жоғалса, ыдысқа су құйып, өзі дұға оқып, ұрыны тауып беретін деп. Жынданып ауырған кісілерді медреседе 7 күн зікір салып, жазып шығатын. Нағашымды 1916 жылы Ақмолаға уезге шақырған, бірақ ол кісі екі жылға дейін бармай жүрген, өйткені түсінде аян берген екен, сен онда барма, барсаң, сау қайтпайсың деп, бірақ шақырып болмаған соң барады. Сонда Сағындық хазірет келе жатыр деген соң бір шақырымнан жаяу кісілер қарсы алуға шығады. Сонда бір ақ сақалды кісі айтқан екен: «Па, шіркін, айтса – айтқандай екен, бірақ ғұмыры қысқа екен», - деп.

Содан келген соң төсек тартып жатып қалады, сонда өлең шығарған екен, шешем әндетіп айтып отырушы еді, соданның 1-2 шумағы есімде:

*«Мен келдім биылғы жыл 45 жасқа.
Дем салсам, жарылады қара тас та.
Зарлаған екі қатын, бала-шаға
Еш дауа табылар ма бұл науқасқа.
Періште келді-ау оңымнан,
Көтерші енді қолымнан.
Жеті жаста Ғинаят
Жетілгенше заман тар».*

Сөйтіп нағашым 1919 жылы дүниеден өткен. Қайтарында: «Мына орнап жатқан өкіметі дінге қарсы болады, менің кітаптарым аяқ астында қалады, сондықтан өзіммен бірге көміндер», - деген. Содан екі арба кітаптарын өзімен бірге көмген. Бірақ бұзақылар кейін кітаптарын алып, шашып тастапты дейді. Біреулер айтатын, ол кісінің зираты басында бірнеше жыл түнде шырақ жанып тұратын деп.

Нағашым қайтыс болғанда Бану нағашы әжем 3 баламен қалады. Үлкені менің шешем Қапиза 9 жаста, сол кезде шешем Құранды бітіруге жақындапты, әкесі үйреткен және өзімен бірге намаз оқытқан.

Менің шешем Құранды зуылдатып оқып отыратын. Қапизадан екі қыз болдық. Мен - Тілеулес және сіңілім Өрік. Екеуміз де ұстаз болып істедік, жоғары білімді. Менің бес балам бар, төртеуі жоғары білімді, әр салада қызмет істейді, сіңілім қайтыс болғалы 3 жыл, одан 4 бала бар, үшеуі жоғары білімді.

2-ші қызы Сапия 8 жаста болған, ол кісіден екі қыз, бір ұл бала бар. Үлкен қызы Шамшия 1946 жылы туған, қазір Уфа қаласында Технологиялық институтта қызмет істейді, профессор, кітап жазады, ер баласы Краснодарда, прокуратура маңайында қызметкер. 3-ші Сания, Астанада қызмет істейді.

Сағындық нағашымның 3-ші баласы Ғинаятolla нағашымыз. Ол кісі 1941 жылы соғысқа кеткен, содан Смоленск жерінде қайтыс болды. Ол кісі соғысқа кеткенде келіншегінің аяғы ауыр скен, содан Сағынбай деген нағашымыз, одан туған Сағынбай нағашым қиын-қыстау заманда оқу оқи алмаған.

Бірақта жақсы комбайншы-тракторшы болып еңбек еткен, ел сыйлаған адамдар болған. Сағынбай нағашымнан 5 ер бала, 2 қыз бала бар. Әртүрлі салада қызмет істейді.

ӘНУАР ҚАЖЫ ӘБІШЕВ ТУРАЛЫ

(1928-1991)

Әнуар қажы Фазылұлы Әбішев Хасен Шамсутдинұлының шәкірттерінің бірі болған.

Хасен молда өз баласы Әнуармен бірге Фазылдың да Әнуар атты баласын Бұхара қаласындағы Көкалдаш одан кейін Мир-Араб медресесіне оқуға түсіреді. Бұл медреселерді бітірген Әнуар Фазылұлы Қарашай – Черкес, Ставрополь діни басқармасында жиырма жылдам астам бас имам қызметін атқарады.

Қазақстанның көрнекті жазушыларының бірі Нөгербек Мағзұмұлы «Сарыарқа» журналының 1993 жылғы бір санында «Алыста да ағайын бар» атты мақаласында Әнуар имамның Қарашай еліндегі қадір-қасиеті, оның өмірден өткені жайлы жазғандарынан үзінді келтірейік:

Аузы-мұрнынан шыға толған «Ту-154» самолеті Кавказ жеріне «Минводыға» келіп табан тіредік.

Конференцияның ашылуына әлі екі күн бар. Уақыт жетеді. Сондықтан біз осы «Минводыдан» 70 шақырымдай жерде бір ағайын бар еді. Соған барсақ қайтеді? – деді Ақмола ауыл шаруашылығы институтының доценті Иманғали Сарбасов. Қасымызда осы аталған оқу орынының тағы бір доценті Сағындық Жанболатов бар. Алғашқысы – философ та, екіншісі – архитектор. Сапарымыз бір – Махачкалада өтетін Шығыстанушылардың бүкілодақтық IV конференциясына қатысу.

Барар жерге көлік іздеудің қамына кірісіп сыртқа шыққанбыз. Екі-үш жігіт бізге қарап, жалтақтап өте берген.

- Жігіттер, осы жерденсіңдер ме?
- Иә, осы араданбыз.
- Онда «Үшкекенді» білесіңдер ме?
- Білеміз. Кисловодскіден алыс емес, 15-20 шақырымдай.
- Сонда Әнуар қажы деген кісі тұрады, бәлкі, ол кісіні де танытын боларсыңдар?

- Білгенде қандай ... сол кісінің жабдығына бола жүрген едік. Келетін кісілер бар, соларды күтудеміз.

Біз түсінбей бір-бірімізге қарастық ...

- Естімеп пе едіңіздер, ол кісіні кешелері машина соғып, опат болды.

Сөз әлпеттеріңізге қарап, сіздерді сол кісінің қазасына келгендер екен деп қалып едік ... – Аз-кем үзілістен кейін: - Өздеріңіз қайдансыздар? – дегені.

- Ақмоладан.

- Е,е... Біз Алматыдан келетін ағайындарын күтіп жүр едік. Үшақтары кешігіп жатқаны. Таң атқалы осындамыз...

- Қап, әттегене-ай, мынадай қайғының үстінен түскенімізді кордіңіз бе?.. Кім ойлаған бұлай болар деп. Енді не істедік?. Бұдан кейін қалай соқпай кетерсің... Айналсоқтап әлі кете қоймаған жігіттерден:

- Сендер қазақсындар ма? – деп сұрадым.

- Иә, қазақпыз.

- Онда бөтен болмадық. Көліктерінде орын болса, біз де барсақ ... Әлде ол жаққа жүретін басқадай көліктің реті келер ме екен? Автобус, пойыз дегендер жүруші ме еді?

- Ағалар, оған кам жеменіздер. Бізде екі машина. Бірдеңе ғып сиысып барармыз, - дегені әлгі мың болғырлардың. – «Е, көңіл сыйса, бәрі де сияды» деген осы да дестік іштей разы болып.

Қас қарая жеңіл екі машинамен аэропорттан қозғалдық. Жүзіктің көзінен өтетін үш жігіт лыпып тұр. «Жолдан шаршап келдіңіздер ғой», - деп айран, тәтті нан, алма, самса сияқты тағамдарды алдымызға төгіп тастады. – «Алыңыздар, жүрек жалғаңыздар», - дейді бәйек болып.

Мұздай жарқыраған жап-жалтыр, теп-тегіс асфальтта жүйткіп келеміз. Кисловодскіге баратын жол осы екен. Жан-жағымызға шолып, көз тастаймыз. Мұнарыта мүлгіп тұрған таулар тізбегі оқшау-оқшау сұстанып, етек-жеңін жинай жоталанып, әрқайсысы бір-бір тылсым әлемдей әсер етеді. Енді бір шақ жан-жағымыз жымың-жымың, мың-сан жарыққа толды да кетті. Жер мен көкті тұтастыра жарқыратып жіберген от-шырақтар айсыз түнгі жұлдыздардай жыбырлап, сан құбыла күлімдеп, сонау алыс биікте де, құлдилаған еңісте де, ой-төбелі қыратта да жамырап қаптай жөнелген...

- Алдымыздағы, жан-жағымыздағы жарқыраған шамдар курортты мекендердің, қалашықтардың жарықтары ғой. Әлгі мұнартқан таулар атақты Бестау. Мына қараңғылыққа сіңіп көрінбей кетті.

- Бұларды күндіз көрген ғанибет, нiлге малып көкпеңбек боп, көз сүрiндiредi ғой... – деп қояды жiгiттер.

- Пятигорскiнiз осы екен ғой...

- Иә, Бестау. Бұл жақта Бештау деседi... Құйрық тiстесе зулаған екi машинаның екеуi де ине-жiптен жаңа шыққандай жалт-жұлт етедi.

Кисловодскiнi сырттай жанап өтiп, «Үшкекенге» де енгенбiз. Әлгiндей болған жоқ, екi қабатты еңселi үйдiң ауласына тоқтағанбыз. Табанымыздың жерге тигенi де сол едi, жоқтау айтып, жылап-сықтаған әйелдердiң дауысы естiлдi. Үйден шыққан еркектер де екi иықтары селкiлдей еңiреп, қайғылы үйдiң қасiретiне қайысып-ақ тұр. «Қонақ аз отырып, көп сынаиды» деген емес пе, отырған сайын мұнда келгенiмiздiң дұрыстығына көзiмiз жете бастаған. «Айналайындар-ай, қарашай ағайындар, сендер осындай бауырмал екенсiндер-ау!» деп iштей елжiреп, жан-жүрегiмiз тебiренiп кеткен. Ауылдың ақсақал, қарасақалдары түгел жиналыпты. Марқұмның Алматыдан келген туысқандарына, мына бiзге көңiл айтып, қайғының ортақ, екi ағайынға бiрдей ауыр қаза екенiн көкiректерi қарс айырыла бiлдiрiп жатты.

Қайғылы қазаға ұшыраған Әнуарбек Әбiшев деген өзiмiздiң Солтүстiк Қазақстан облысынан екен. Осы жерге көшiп келгелi ширек ғасырдан асыпты. Тұрғылықты қарашай жұртымен туыстай болып араласып, сiңiсiп кеткен. Осы жердегi мұсылман қауымының жанашыр ағасы - ұстазы, зор мүддарисi саналып, үлкен қадiр-құрметке ие болған. Қарашайлардың астанасы «Үш кекендегi» мешiттi содан берi басқарып, имамы болған. Осы жерден Сауд Аравиясына барып, қажы атанып қайтқан.

Жалпы қарашай топырағында қайта ел болып, еңсекөтергеннен кейiнгi Қарашай қажыларының бiрiншiсi Хазимұхамед деген кiсi болса, екiншiсi - осы Әнуарбек қажы. Ал үшiншi қажы осыған дейiн Солтүстiк Кавказ мұсылмандары дiни орталығының бас муфтиi болған Махмұт Шұғайұғлы Геккиев. Ол кiсi үй иесi марқұммен дос-жолдас, сырлас-көңiлдес екен. Бұхарадағы Мир – Арабты бiрге бiтiрген. Мына кездейсоқ қазаны есiтiсiмен аяқ-қолы жерге тимей, сонау 500 шақырымға жуық Махачкаладан құстай ұшып жеткен. Шын адамшылық емес пе осынысы?

Марқұмның бакилық жабдығына бас-көз болып, ақыл-кеңес-терiн айтып, жөн-жоба нұсқап жүрген де осы кiсi.

Біздің алдымызда бір күн бұрын Қызылжардан Әнуарбек қажының інісі Кенжебек, балдызы Гүлшара келген екен. Бізде ол кезде күн салқындап, күреңіткен қоңыр күз кірбие бастаса, мұнда әлі жайма-шуақ, ыстық. Мәйіттің үйде жатқанына екі күннен асқан. Марқұмның мүрдесін елге апарып қоямыз ба деген ниетпен Алматыдан келетін ағайындарын тосып күткен сыңайлары бар.

Мән-жайды білгеннен кейін марқұмның ағасы «мәйітті алып кетемін» дегенді айтқан. Алматыдан туыс-туған, ағайындары сарыла күтіп отыр. «Оның ыңғайы келмесе, жамбасы туған жері Қызылжар топырағына тисін. Осыған дайындау керек», - деген.

Қарашай ағайындардың қысылған жері де осы болды. Ойлары- өздеріне туғандай болып кеткен марқұмды ақ арулап, күтты орнына өз қолдарымен қондыру. Бірақ онысын батып ашық айта алмайды. Орағытып-орағытып жанамалай кеп, осы ниеттерін аңғартатындай. Іштеріндегі сөз ұстар қариясы: «Марқұм Әнуар қажының несін айтасың, мұндай адам сирек келер дүниеге. Оның сөзі, ақыл-парасаты біздің қарашайлардың есінен кетпес. Кәрі-жасымыздың мәңгі жүрегінде қалды ғой. Оның өнегесін қалай ұмтырасың. Біздің халқымызға деген риясыз ықыласы да сондай қаза үстінде айтушы еді: «Адам дүние салған соң оны телміртіп көп жатқызбау керек. Бақилық орнына жедел жеткізген жөн дейтін...» деп те емеуірін білдіріп қояды.

Елге алып кету жөнінде Қызылжардан кеше келген Кенжебек те айтыпты. Алматыдан келетін ағайындардың да сөзі осы, деп әкету жабдығына тоқтаған. Бірақ қанша тілегенің бола бере ме, ұшақтың ыңғайы келмеген. Кеше таңертең келеді деген Алматы ұшағының өзі кешігіп түнде эзер жетті. Ал күн болса мынау, шыжып тұр. Екі жақты да тығырыққа тіреген осы қиыншылық болды. Содан 24 мың сомға вертолет жалдамақ болған. Ал ол мындаған шақырым Алматыға кідіріссіз тез жете алмайды. Мәйітті сақтау шаралары жасалмаған... Содан не керек, ақыры марқұмды осы араға жерлеуге пәтуәласқан.

Қарайшалар да ислам дінінің сүнниттер тобына жатады. Бірақ өлік жөнелту салты біздің қазақтарға қарағанда өзгешелеу.

«Өзгешелеу» дегенде ақиқатына жүгінсек, олар бұл орайда да ислам парызын қатаң сақтауға тырысады. Мәселен, біздегідей шашылып-төгілу жоқ.

Қайғы жұтып, қасіретке батқан қаралы үйге материалдық жағынан да, қызмет жабдығын атқарысуда да қиындық – салмақ түсірмеуге тырысады. Қарашай әйелдері, көбіне көршілері ас-дәмдерін үйлерінен әзірлеп әкеп, аяқтарының ұшынан басып, қызмет көрсетіп жүрді. Бұл салт үш күнге дейін бұлжымайтын сияқты.

Мәйітті үйден таңертең ерте шығарады. Оған дейін құлақ естіген жерден жұрт жиналып, марқұмға қоштасу құрметтерін көрсетеді. Аулаға жиналған халық сырттан қосылған көңіл білдірер адамдар болса әрбір жаңадан келгендердің атынан іштерінде біреуі марқұмға бағыштап аят оқиды.

Содан лек-легімен ағылған машиналар қала сыртындағы зиратқа қарай тартты. Ақ арулап, кілемге орап мәйіт салынған табытты әжептәуір жерге кезектесіп көтеріп, қабір басына жаяу жеткізген. Мұнда арнайы салынған үйде дәрет алатын құманнан бастап, сүлгі, күрек, кетпен, өлікке Құран шығарылғанда астарына салып отыратын бөстектерге дейін әзірленіп қойылған.

Құран көкорай аланда шығарылады екен. Зират ауласы кең, іші жап-жасыл, биік өскен қалың шөп. Қарағай, қайың, үйенкі, тағы басқа бізге беймағлұм жасыл ағаш, жайқала желбіреп, жанға хош иіс таратуда. Күн жылы, шілденің шуағындай маужырап тұр. Алқа - қотан отырғандар мәйітті ортаға салып қойып, кезектесе оқып, Құран шығара бастады. Әрқайсысы Құран сүрелерін зор ықыласпен құштарлана оқып, көңілге қонымды жұмсақ үндерін мақамдай шығарып, ең кемі 20-25 минуттен мақамдайды. Ал олар бұл қызметтері үшін соқыр тиын алмайды. Оларға ақша, не заттай бірдеңе ұсынып жатқан да ешкім жоқ. Содан барлығы жапырлай көтеріліп дайын етілген қабірге қарай шұбасқан... Қабір басында да Құран оқылды. Қабір кісі бойы етіп қазылады екен де, сол қабырғасынан аласа лақат шығарылып, мәйіт жүзі құбылаға қаратылып қырынан қойылады. Соңынан тағы да марқұмға, қабір басындағылардың о дүниелік ата-аналарына, жақын туыс, жұрағаттарына, жалпы мұсылман қауымына арнап аят оқылады, фатиха жасалады.

Бұдан кейін қабірінің басына кімдікі екені көрсетіліп, тақтайшаға арабша аты-жөні жазылады. Артынан, бәлкі, жылын бергеннен кейін тастан немесе мәрмәрдан қашалып белгі қойылады.

Мәселен, Әнуарбек қажының қабіріндегі уақытша белгісіне былай деп жазылды: «Абишланы Ануарбек Фазылны ұланы». Кетерлерінде қабірін қазғанда өлшеуге пайдаланған таяқшаны қақ бөліп сындырып тастады. «Неге өйтесіндер?» деген сұрағымызға, «соңыра періштілер жауап алғанда пайдаланбасын, деп сөйтеміз» деді.

Марқұмды жерлегеннен кейін барлығы сол арада үйді-үйлеріне тарқасты. Біздегі сияқты қабір басында да молдаларға, қабіршілерге, қаралы жұртқа шапан, ақша түйілген орамал, барқыт, пүліш үйлестіру, бұдан кейін үйіне барып, не арнайы жабдықталған асханаларға келіп ас ішу дегеніңіз болған жоқ.

ШАМСУТДИНОВ МАРАТ ҚҰСАЙЫНҰЛЫНЫҢ ЕСТЕЛІГІ.

Шамсутдин Андағұлұлынан үш бала туған. Хасен молда және менің әкем Құсайын. Хасен молда 1890 жылы, менің әкем 1892 жылы, үшінші бала Ахметғарып 1894 жылы туған. Шамсутдин ағамыз өте діни сауатты адам болған. Балаларын да жастай оқуға береді. Хасен ағамызды 8 жасынан Бұхара қаласына атақты медреселерге оқуға жіберсе, менің әкем Құсайын мен Ахметғарапты алдымен өзі оқытып, діни сауатын ашқан соң Петропавл педучилищесінде оқытады. Екеуі де бұрынғы Приишим ауданы Октябрь ауылында мұғалім болады. Петропавл қаласында көшіп келген соң қаладағы № 1 мектепте ұстаз болады.

Ахметғарапты 1937 жылы дінді уағыздайды, намаз оқиды деп СҚО УНКВД 58-ші бабамен ату жазасына кесіп, Петропавл қаласында атып тастайды. 28.03.1989 жылы облыс прокуратурасының шешімімен ақталды.

Мен бір жасқа толғанда (1942 ж.) әкем Құсайын, алты жасқа толғанымда шешем Аухан Тасанбайқызы қайтыс болды. 1947 жылы қазіргі Есіл ауданы Ақтас ауылында нағашы атамның қолында жүргенімде Хасен атам қолына алды. Содан бөлек отау болғанша сол кісінің қолында болдым. Мені ешкімнен кем қылмай, өз балаларымен бірге тәрбиеледі. Анамыздың есімі - Зура Шаймухамедқызы.

Мен келген соң бұл отбасында 1949 жылы Сунатулла атты қыз, 1951 жылы Мұхамед туды. 1941 жылы туған мен қаладағы Калинин атындағы қазақ мектебін бітіріп. Теміртау қаласындағы электромонтаж училищесінде оқыдым. 1966 жылдан 1995 жылға дейін өз мамандығым бойынша қызмет атқарып, еңбек демалысына шықтым.

Жолдасым Шамсутдинова Бағила көп жыл бойы облыстық партия комитетінде бухгалтер болып істеді.

СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ МЕШІТТЕРІ

Мешіт – араб тілінен аударғанда мұсылмандардың Аллаға ибадат етуіне арналған діни ғимарат. Алғашқыда барлық ғимараттар мешіт деп аталды, алғаш мешіт 7 ғасырдың басында Медина қаласына жақын Құба елді мекенінде салынды. Мешіттің салынуына Мұхамед Пайғамбардың өзі тікелей қатысқан. Мешітке мұсылмандар намаз оқу, діни уағыз тыңдау және өмірлік мәселелерді талқылау үшін жиналған. Мешіттегі мұнара, михраб 8 ғасырда қалыптасқан, кейін хұтба уағыз айтушыға арналған мінбер пайда болған. Мешіттер жанындағы медреселерде балалар оқыту жүзеге асты.

Алғашқы мешіттер Орта Азия мен Қазақстанның оңтүстігінде салынды. Ал Қазақстанның солтүстік өңірінде мешіт 18 ғасырдың аяғында пайда болды.

Солтүстік Қазақстан облысының орталығы - ежелден мекендеген қазақтардың Қызылжарында 1752 жылы Ресей патша өкіметінің шешімімен әулие Петр әскери бекінісі салына бастады. Кейін бекініс Петропавл деп аталатын болды.

Петропавл қаласының мешіттері Петропавл бекінісімен бірге салына басталды. Бекіністе сауда – саттықтың дамуы және мұсылмандықты ұстанған жергілікті халықтың шоғырлануы, бекіністің біртіндеп қалаға айналуы бұл аймақта мешіттердің салынуына зор әсер етті. Жергілікті қазақ және сырттан келген татар халықтарының қалаға шоғырлануы бірнеше мешіттердің салынуына және қалада ислам дінін уағыздауға ықпал етті. Сонымен бірге мешіттерде оқушыларға білім негіздері де берілді.

Сол кезеңдегі заңдардың негізінде тұрғылықты халықтың саны екі жүзден асса, мешіт салуға болатын еді. Сондықтан әулие Петр бекінісіне көшіп келген татарлар қазақтармен бірге Алладан және мұсылман діні – исламнан – қол үзбей, өз рәсімдерін жасады, мешіттерді де сала бастады.

1782 жылы Патша өкіметі Петропавл бекінісінде мешіт салуға ресми түрде рұқсат берді: «На постройку в крепости Петропавловской для Магометанского народа Ее императорского величества повелением, состоявшимся в 8-ой день июля 1782 года, повелено отпустить денег 5000 рублей». (ГАОО Ф.3.О.1Д.359)

Солтүстік өлкені зерттеуші Л.П.Кузнецовтың 1913 жылы шыққан «Краткий исторический очерк Петропавловска Акмолинской области» еңбегінде 1795 жылы бекіністің форштадында («Ойқалада») Ресей патша ханымы II Екатеринаның рұқсатымен әулие Петр бекінісінде қазақ даласында алғашрет Қасымов тас мешітін салғанын жазды.

Мешітті салған Троицк қаласынан келген Ағун Якушев пен Касимов уезінен келген көпес Қасымовтар еді. Мешіт бұрынғы Большая көшесінде орналасты. Мешітті салу табиғат апаты, соғыс зардаптары (1812ж. Ресейдің Франциямен соғысы кезеңіне ілігуі), бөлінген қаражаттың жетіспеуі, т.б. себеппен ұзаққа созылған.

Омбы мұрағатының «Петропавл бекінісі және Омбыда мұсылман мешіттерін салу туралы» құжаты мешітті салу жұмысы жалғасып, 1824 жылы 15 қаңтарынан 1831 жылы 27 тамызына дейін болғанын жазады (1795-1831).

Солтүстік Қазақстан облыстық мұрағат деректерінде 1862 жылы Петропавлда 1185 тұрғын үй, 3 шіркеу, 4 мешіт, оның екеуі тастан, екеуі ағаштан болғаны жазылған.

1865 жылы қалада 7845 адам тұрған, оның 3269-ы - мұсылмандар. (М.А.Морозов. Петропавловск в дореволюционных литературных источниках. Ленинград, 1991. стр 24).

Батыс Сібір генерал-губернаторы мұсылмандардың ұсынысын қолдап, 1860 жылы қала жерінен мұсылман тұрғындарына арнап бақша салуға жер үлесі бөлінді. Ол жөнінде: «подобным разрешением магометанское сословие поощерено к большому водворению в сем городе, для возвеличивания его торговой деятельности». (ГАОО Ф.3.О.1.Д.4512.л.18)

1891 жылы шілдеде біздің өлкемізде болған, болашақ Ресейдің императоры Николай ханзада, хаттарында Петропавлда бес орыс шіркеуі, еврей синагогасы және алты мұсылман мешіті барын жазды.

Мешіттердің саны сол уақыттан өзгермей, тек 1914 жылы И.Голошубиннің «Справочная книга Омской епархии» атты кітабында мұсылман мешіттері жеті деген ақпар кездестіреміз.

Қалада 1872 жылдары 7 медресе және 7 мектеп болған, оның 3-інде қыздар бастауыш білім алды, ал бұрын 4 бастауыш қыздар мектебі болған.

1917 жылдың қарсаңында мектептер мен медреселер саны 12-ге жеткен, оның ішінде 8 кластық қыздар училищесі де болған, оны №4 мешіт жанынан көпес Мұратовтар салдырған. 1880- 1927 жылдар аралығында 500 шәкірт медресе бітіріп шыққан.

XX ғасырдың басында Петропавлда жеті мешіт жұмыс атқарғанын көреміз.

Кенес өкіметі орнаған алғашқы жылдары большевиктер дінге қарсы декреттер қабылдаса да, оны бірден жүзеге асыра алмады, оған себеп азамат соғысы, ашаршылық, көтерілістер еді. Бұл жұмысты 1921 жылы қолға алған.

Петропавл қаласының мешіттері жөнінде облыстық мұрағаттың қорында сақталған 1921 жылы жасалған тізімі бар. Ақмола губерниялық кеңесінің атқару комитеті (1921-1928 жылдары Петропавл губерниялық әкімшіліктің орталығы болған) 1921 жылдың қаңтарынан шіркеулерді, құлшылық үйлерін, мешіттерді алғашқы тірекеу жұмыстарын жүргізеді. Қала аумағы бойынша бұл тізімге 9 мешіт тіркеуге ілігеді.

Осы құжаттағы мәліметтерге тоқталайық:

№ 1 мешіт, орналасқан жері: Почтамская (қазіргі Первомайская) көшесі, 200 адам.

№ 2 мешіт, орналасқан жері: Большой (қазіргі Коминтерн) көшесі, 200 адам.

№ 3 мешіт, орналасқан жері: Хлебниковская(қазіргі Горький) көшесі, 300 адам.

№ 4 мешіт, орналасқан жері: Степная (қазіргі Попов) көшесі, 250 адам.

№ 5 мешіт, орналасқан жері: Банковская (қазіргі Совет) көшесі, 150 адам.

№ 6 мешіт, орналасқан жері: Хлебниковская және Думская (қазіргі Горький және Ульянов) көшелері, 200 адам.

№ 7 мешіт, орналасқан жері: Больничная (қазіргі Парковая) көшесі, 150 адам.

№ 8 мешіт, орналасқан жері: Ишимская көшесі, 100 адам.

№ 9 мешіт, орналасқан жері: Лагерная (қазіргі Рижға) көшесі, 200 адам.

Қаладағы № 1,2,3,4,5,6 мешіттердің ғимараты кірпіштен салынған, ал № 7,8,9 мешіттер - ағаштан.

Бұл тізімге «Айырбас алаңындағы» («Меновый двор») мұсылман мешіті ілікпеген. Бұл мешіттің қашан ашылғандығы туралы нақты мәлімет жоқ. Ал мешіт Ақмола губаткомының Президиумының 1924 жылғы 28 сәуірдегі № 20 қаулысымен жабылған. Мешіт үйінің ғимараты кітапханаға және оның оқу залына берілген.

1921 жылғы 18-24 қазанда мәжіліс өткізген Ақмола губерниялық кәсіподақтар советі «Аз ұлттар (орыс еместер) мен орыстардың діни мейрамдары туралы» қаулы қабылдап, мұсылман мейрамдарын көрсеткен, олар:

«Пітір айты – 2 күн демалыс, Құрбан айты – 2 күн демалыс, Жаңа жыл – 1 күн демалыс, Ашура – 1 күн және Мәуліт күні – 1 күн демалыс болып белгіленсін. Бұл даталар жұмыс күніне келіп қалса, кейін өтелуге тиіс», - деп белгіледі.

Петропавл қалалық кеңесінің ұсынысымен 1922 жылы 23 желтоқсанында бүкіл мешіттердің мүлкі тіркеуге алынды, бұрын мешіттердің өздері тіркеуден өткен, ол туралы сол жылдың 24 желтоқсанында мүліктерді арнайы тізімге алынғандығы туралы акт жасалған, ал мешіттердің өздерін тіркеу қайта – қайта жүргізіліп, 1923-24 жылдарда мешіттерді тіркеу жұмысы аяқталды.

1923 жылы 10-16 шілде аралығында Уфа қаласында Бүкіл Ресейлік мұсылмандар діни басқармасының (ол кезде Орта Азия мен Қазақстан мұсылмандарының діни басқармасы құрылмаған кез) съезі Жарғының жобасын талқылады. Ол сол жылдың 30 қарашасында бекітілді.

Жарғы бойынша мұсылмандар діни ұйымының басшылығы:

1. Орталық діни басшылық орталығы – Уфа қаласы
2. Жергілікті діни басшылық «мута – уадит» болып бөлінді.

Кеңес заңдарының талабына сәйкес мешіт ғимараттары мемлекет қарамағына алынады да, национализацияланды. Мешіт ғимаратымен жұмыс істеу үшін діни бірлестіктер мемлекетпен келісімшарт жасауы керек болатын. Осы келісімшарт негізінде мешіт ғимаратты жалға алды, сол үшін мешіт үкіметке ақы және жер салығын (рента) төлеуге тиісті болады.

1923 жылғы мәлімет бойынша Петропавл қаласындағы мұсылман мешіттеріне қысқаша сипаттама берейік:

№ 1 мешіт. 26.10.1923 ж.

Молдасы Ибатуллин Мухфатулла, 557 адам тіркелген.

№ 2 мешіт. 31.10.1923 ж.

Молдасы Янгалычев Сайфулла, 549 адам тіркелген:

Мешіт қамқоршылары: Манасов Гариф, Максютов Галимжан, Мухаметшин Мубарак, Шайхульмуратов Гайнутдин, Салитов Гариф, Ибрагимов Газиз.

№ 3 мешіт. 26.10.1923 ж.

Молдасы Хайбуллин Муртаза, 584 адам тіркелген.

Мешіт қамқоршылары: Сютюшев Саид, Измайлов Мустафа, Хайбуллин Муртаза, Рамкулов Абдахман, Валеев Закир, Манапов Саид.

№ 4 мешіт. 29.10.1923 ж.

Молдасы Бегатов Тиман, 425 адам тіркелген.

Мешіт қамқоршылары: Файзеев Фазылхат, Гимодинов Шайфутдин, Гадильшин Сабыр, Садырбаев Газез, Танатаров Абдулла, Зайнуллин Ярулла.

№ 5 мешіт. 22.10.1923 ж.

Молдасы Иаматов Мухаметжан, 255 адам тіркелген.

Мешіт қамқоршылары: Есмагзамов Мухамет, Сабитов Кусайн, Мухамадиев Кали, Яушев Абдулла, Мунайсов Низамутдин.

№ 6 мешіт. 28.10.1923 ж.

Молдасы Шакулов Кадыр, 143 адам тіркелген.

Мешіт қамқоршылары: Зарифов Багафтдин, Атшев Хаким, Тастимиров Жакия, Машеев Касым, Джумабаев Бикмухамет, Джамилев Газиз / есімдер түпнұсқа бойынша берілді/.

1924 жылы 30 маусымда №3 мешіттің атқару органы 20 құрылтайшысымен бірге Ақмола губерниясының әкімшілік бөлім бастығы В.М.Кременскиймен мешіт үйін ұзақ мерзімге тегін пайдалану туралы келісімшарт жасайды.

Мұндай келісімшартты қаладағы барлық мешіттер жасады. Сонымен қатар мешіттер Жарғыны бұзбай, болған өзгерістерді

дер кезінде әкімшілік бөлімге хабарлап отыруға, тәртіп сақтауға, мешіт жұмысын тексеруге келген губерния басшыларына, ПХК өкілдеріне кедергі жасамауға, мешіт мүлкін сатпауға, жоғалтпауға және бүлдірмеуге тиісті болды.

Мешіттердің құрылымына келсек, олар: құрылтайшылары және қамқоршылық кеңестері, бес адамнан тұрған мешіттердің басқару органдары және тексеру комиссиялары еді. Мешіттің Жарғысы, басқару органдарының тізімі нотариус арқылы заңдастырылып отырды.

Сонымен, Петропавл қаласында 1924 жылдың қарсаңында барлығы 10 мұсылман мешіті болған, оның біреуі жабылып, тіркеуде 9 мешіт тізімге іліккен.

Ал 1925 жылдың 1 ақпанында Петропавл уезінде тіркелген мешіттер тізімі бойынша Петропавл қаласында №1,2,3,4,5, 6,7,8,9 мешіттері тіркелген, ал ауылды жердегі бірде бір мешіт жөнінде мағлұмат бермеген. Тізімде орыс шіркеулері, құлшылық жасау үйлері, костель, тіпті синогога болғанын жазған (СКММ. 8 қор, 1тізім, 158 іс).

Облыстың дін басшылары діни ахуалды көтеру мақсатында діни семинарлар, курстар өткізуді ойластырды. Сондай әрекет Ақмола губерниясының мухтасибі М.С.Абдульязинов тарапынан болады. Ол курстың бағдарламасын жасайды, онда сабақта қандай кітаптарды пайдаланатындығын көрсетеді, курсты жүргізетін мұғалімдер тізімі және олардың сауалнамалары толтырылып, әкімшілік бөліміне жіберіледі және оған қоса курсты өткізу үшін рұқсат сұраған өтінішін де жөнелтеді.

1929-1930 жылдары мешіттерді жабу, дін қызметкерлерін қуғындау халық ренішін туғызады, сондықтан жоғарғы жаққа шағымдар ағыла бастады.

Қалалық Кеңестің 1931 жылғы 27 желтоқсандағы мәліметі бойынша 1928 жылға дейін 2 мешіт жабылған, оның бірі - № 9 мешіт , екіншісі - № 10 мешіт (Керуен сарайындағы). Сонда қалада 1935 жылға дейін 8 мешіт қалды.

**Петропавл әкімшілік бөлімінде 1931 жылы 15 шілдеде
қайтадан тіркеуден өткен (бұрынғы Трудовой және
Ворошилов аудандары) діни бірлестіктер
ТІЗІМІ**

Рег саны	Мешіт №	Орналасқан көшесі	Құрылтай шылары	Діни қызметкер- лер саны	Қайта тіркеуден өткен мерзімі	Ерекше белгі
2	№ 1 мешіт	Почтамская көшесінде	20	2	3.05.30ж	7.02.30 КАЗЦИК шешімі бойынша жабылуға тніс, ВЦИК рұқсат бергенде
3	№ 2 мешіт	Ойқаладағы Рабочая путь көшесі, бұрын. Большая көшесі болған), бергін Коминтерн атын. көше	20	1	-	
4	№ 3 мешіт	Ескі мұсылман зиратындағы мешіт, Среднесадовая – Базарбаев – Хлебников көшесінің кнылысында	25	2	-	
5	№ 4 мешіт	Большая Садовая, Средне – Садовая көш-ң кнылысында	33	2	-	
5	№ 5 мешіт	Совет көшесіндегі №65 үй	23	1	-	
6	№ 6 мешіт	Караванная және Ульянов көшелерінің аралығында	26	2	-	

кестенің жалғасы

7	№ 7 мешіт	Старо – Кладбищенская және Больничная көш. кнйлысында	20	2	-	
8	№ 8 мешіт	Совет көшесі №192 үй	20	-	-	
9	№ 9 мешіт	Ишимская көш (орыс слабодкасында орналасқан) бұрынғы Лагерная көшесі	-			
өздері	-					
ыдыраған	-	Мешіт үйі мектеп болды				

Ұлы Отан соғысы кезінде діни орындарды (шіркеу, мешіт т.б) қайта ашуға рұқсат берілсе де, көп ұзамай мешіттер біртіндеп жабыла бастады.

**Петропавл қаласында жабылған мешіттер тізімі
(27.11.1944 ж. мәлімет)**

Р/с	Мекенжайы	Қазіргі кезде не үшін пайдаланылады
1	Ленин көшесіндегі мешіт («Шала казак мешіті»)	Жеңіл өнеркәсіп шеберханасы
2	Петренев көшесіндегі мешіт	Нан зауыты
3	Базарбаев көшесіндегі мешіт	№641 зауыт
4	Совет көшесіндегі Дин– Мухаммед мешіті	Әзірше бос
5	Киров көшесіндегі (қазіргі Жамбыл) Янгузаров мешіті	Артынан № 347 зауыттың клубы 1946-47
6	К.Маркс көшесіндегі мешіт («Көк мешіт»)	1947 жылға дейін етік шеберханасы
7	Коминтерн көшегі мешіт	Темекі фабрикасы
8	Капай	бұзылған

Кеңес өкіметі жүздеген жылдар ізгілік пен игілік дәнін сеуіп келген дінімізді кертартпа деп насихаттап, дінбасыларды қуғынға ұшыратты, жер аударды, ату жазасына кеті. ...

Халық бірте – бірте рухани тірегінен айырыла бастады. Тіліне, дініне, әдет-ғұрпына да қысымшылық жасалды, орыстандыру саясаты жедел жүргізілді. Осындай ауыр халге ұшыраса да, халқымыз діннен безген жоқ. Қалалар мен кенттер, ауыл мешіттерінде жұма намаздары, Құрбан айт пен Ораза айт кең көлемде болмаса да, өткізіліп тұрды.

ҚАЛА МЕШІТТЕРІ - АДАМГЕРШІЛІК, ИМАНДЫЛЫҚ ЖӘНЕ БІЛІМ ОШАҒЫ, СӘУЛЕТ ӨНЕРІНІҢ ЕСКЕРТКІШІ.

№ 1 мешіт 1890 салынған, орналасқан жері: Почтамская – Думская (Ульянов және Мир – Ровная (С. Мұқанов) көшелерінің қиылысы. Мешіт өзі тастан салынған, 2 медресесі болған, бірі – Ровное көшесінде, екіншісі – Почтамская көшесінде, тастан салынған 4 бөлмелі үй, төбесі қаңылтырмен жабылған, жанында ағаш сарайы болған, ал мешіттің Ровное көшесіндегі медресесі 1 қабатты үй болған. Мешіт орамында отын сарайы және 8 жертөлесі болған, оның да қабырғалары тастан жасалған, олар Думская – Новомечетная (Мир) көшелерінің қиылысында орналасқан. Бұл мешіттің орны қазіргі кезде Нан – тоқаш комбинатының орамында қалған, оны «Сары мектеп» деп атаған, жертөлелер мешіт астында орналасқан, оған қоса 3 қамбасы болған.

Бұл мешітті халық арасында «Ылқан мешіті» деп атаған.

Мешітті Орынбордан келген Аминбай Мустаев деген татар көпесі салдырған.

Мешіт молдасы болып 1883 жылы туған, діни училищені 1907 жылы Стерлитамақ қаласында бітірген Сайфуллин Салахутдин Галяутдинович, ал мұғалімдері болып Мирсалимов Шариф, Ситдыков Ибрагим, Хасанов Хабибурахман, Айдагулова Нағима жұмыс істеген. Мешіт қамқоршылары: Ахметов Хисматула, Насибуллин Ғалиақпар, Даулеткелдиев М., Юнусов Шакир, Усманов Хасан, Янгузаров Гашакбарлар болған. Мешітке тіркелгендер саны – 200 адамға жеткен.

№ 2 мешіт Петропавлдағы алғашқы мешіт, 1795 – 1831 жылдары салынған, оны Троицк қаласының көпесі Ахуан Янушев пен Касимов уезінен келген Қасымовтар салған. 1861 жылы « Қасым мешітінің» молдасы болып, жоғары діни білімі бар және араб тілін меңгерген Якушев Абдул – Уахат Бареевич, ал мұғалімдері болып Нұрғалиев Руслан, Мүстиев Исхақ және Якушева Зия деген әйелдер жұмыс істеген.

Мешіт қамқоршылары: Мансыпов Ғариф, Мақсұтов Ғалим, Мұхаматшин Мубаракша, Гаунутдин, Сагитов Ғариф, Ибрагимов Ғазиз. Мешітке тіркелгендер саны 200 адам болған. Мешіт 1 қабатты, 2 бөлмелі үй болған.

1926 жылы Кеңес өкіметінің шешімі бойынша жергілікті билік «Қасым мешітін» жауып, оны темекі фабрикасына арнап берді. 1960 жылы өкімет фабриканы жауып, ғимаратты балық зауытының қарамағына берді. Мұнарасы кираса да, мешіт өзінің келбетін жоймаған. Қазіргі кезде ол архитектуралық ескерткіш ретінде сақтаулы.

1991 жылы бұрынғы «Қасым мешіті» мұсылмандардың талап-сілуімен қайтарылып берілді. Ғимаратқа жөндеу жасалғаннан кейін бір жылдай мешіт өз жұмысын істеді. Алайда іргелі балық зауытының иесінен қажыған мұсылмандар одан өз еркімен кетіп, бұрынғы Янгузаров мешітін қайтарып алып, енді сонда намаздарын жүргізді.

Бос қалған мешіт үйі, өкінішке қарай, өртке шалдықты. Содан кейін мешіт орны жеке кәсіпкерге сатылды. Бүгінгі күні бұл жерде жеңіл көлік жөндеу станциясы жұмыс істеп жатыр.

№ 3 мешіт 1868 жылы салынғаны жөнінде облыстық мұрағаттың «1924-1931 жж. №3 мешіттегі мұсылмандар қоғамының қызметіне әкімшілік бөлімнің бақылау материалдарынан» анықталды.

Мешітті салған Мұхаметжан қажы Дәулеткелдиев пен оның балалары Мирхайдар қажы, Ғалым, Ғұмар, Мұстафа т. б. Бұл мешіт қаладағы ең үлкен мешіт болған, қабырғалары кірпіштен салынған және жанында мұсылман зираты болған. Мешіт Вознесенская – Степная–Трудовая көшелерінің қиылысында (қазіргі Қазақстан Конституциясы – Жамбыл – Букетов – Алтынсарин) көшелерінің қиылысу алаңы, қазіргі облыстық мәслихат үйі тұрған жер.

1898-1931 жылдары мешіт жабылғанға дейін мешіттің имамы Мұхаметжан Бегишев болды. Онымен бірге діни қызметті Абдулкадыр Усманов пен Камалутдин Сайфутдинов атқарды. Мешіттің медресесін басқарған М.Бегишев Стамбул университетінде тамамдаған, жоғары білімді, алдыңғы қатарлы адам болды. Одан 1905-1910 жылдары Мағжан Жұмабаев білім алған. Медреседе діни пәндермен қатар, тарих және Шығыстың әдебиеті оқылды.

Кейін мешіттің имам болып 1870 жылы туған, діни орта білімі бар имам – хатиб Янгузаров Мингираб Суннатулович, ал мешіт мұғалімдері болып Мақсұтов Заки, Саитбеков Сайтқұл, Дәулеткелдиев Бахруш, Рахимова Зухра жұмыс істеді.

Медресе мұғалімі Сайтқұлды 1900 жылы көпес Мұратов демеушілікпен Меккеге қажылыққа жібереді.

Мешіттің қамқоршылары: Мұратов, Сутюшев Сайд, Исмаилов Мустафа, Хайбулин Муртаза, Рамкулов Абдрахман, Валсез Заір, Манапов Саид. Мешіт азаншысы болып Булатов Исан жұмыс істеген. Мешітке 300 адам тіркелген. Бұл мешітті ел ішінде «Қызыл мешіт» деп атаған.

Қала халқы бұл мешітті «Шала қазақ мешіті» деп те атаған. Жергілікті ұлт өкілдері мен шеттен келген мұсылмандардың аралас некесінен туған ұрпақты ол күнде «шала қазақ» деп атаған.

Кеңес өкіметі дінді жаппай қудалай бастағанда мешіттерді қайткенде де жабу үшін алдын ала түрлі сылтаулар іздеп, тексерістердің бірнеше түрін жүргізеді. Сол тексерістердің қорытындысымен мешіттер жабыла басталды. Осы мақсатты жүзеге асыру үшін қалалық атқару комитеті қаланың шаруашылық мекемесіне тапсырма береді, өйткені ол мекеме қаланың ұйымдарын үйлермен қамтамыз етуге тиісті болатын.

1935 жылы 25 ақпанда қаланың коммуналдық шаруашылық мекемесінің (Горкомхоз) орынбасары Велюжанскийдің тапсырмасымен осы мекеменің техник – құрылысшысы Трубников пен қалалық тұрмыстық құрылыстың (Горжилстрой) техник–құрылысшысы Горюнов екеуі мұсылмандар зиратындағы № 3 мешіттің техникалық жағдайын тексеріп, талапқа сай келмейді деген қорытынды шығарған.

Сол жылдың 27 ақпанында, екі күннен кейін саяси бөлімнің іс басқармасынан төмендегі аты аталған мешіттердің жер салығын (жалға алғаны үшін) және сақтандыру төлемін мешіттердің мезгілінде төлемегендеріне арнайы анықтама алған.

Ол анықтамада:

1) Ульяновская–Крестьянская көшелерінің қиылысындағы мешіттің берешегі - 1933 – 1935 жылдар үшін 1245 сом.

2) Интернациональная–Ульяновская көшелерінің қиылысындағы мешіттің берешегі 1933 – 1935 жылдар үшін-2520 сом.

3) Карл Маркс көшесіндегі («Көк мешіт») мешіттің берешегі, 1935 жыл үшін-309 сом.

4) Ровная - Совет көшелерінің қиылысындағы мешіттің берешегі-2525 сом.

5) Базарбаев – Степная көшелерінің қиылысындағы мешіттің 1935 жылғы берешегі-384 сом -деген деректер бар.

БОАК мен КХК-ның 1929 жылғы 8 сәуірдегі қаулысының 28, 29, 31-40 баптарына, БОАК мен КХК-ның 1931 жылғы 1 қаңтардағы СУ№8 қаулысы негізінде қалалық Кеңестің құжаттарды сол 27 ақпан күнгі Президиумында асығыс қарап, Интернациональная (қазір Жамбыл) көшесіндегі мешітті жабу туралы қаулы алады. Оған мына деректер негіз болған;

- Мешіттің құжаттарының жоқтығы;
- Атқару органдарының ыдырап кетуі;
- 1933 – 1935 жылдары Жер салығын төлемегендігі үшін;
- Мешіт үйіне жөндеу жүргізілмеуі.

Босаған мешіт үйлерін қалалық коммуналдық шаруашылық мекемесінің, қалалық және облыстық комсомол ұйымының сұрауы бойынша пионер клубына беруі жөнінде шешім шығарылды. Бұл шешімді 1935 жылы 5 наурызда Қарағанды облыстық атқару комитетінің президиумы (ол кезде Петропавл осы облыстың құрамында) бекітеді де, осы қаулыны Қазақ Орталық Атқару комитетінің бекітуін өтініп, жолдайды.

Мешіт тез арада жалға алғандығы үшін жер салығын және сақтандыру төлемін төлесе де, қаулыны қалалық кеңес өзгертпей мешітті жабады.

Мешіт жабылғаннан кейін әскери казармаға айналады. МЛД зауытының жатақханасы да болады, соңғы кезде Калинин зауытының спорт кешеніне айналды.

№ 4 мешіт 1870 салынған, оны Куанышев, Жалтырев, Муратовтар деген көпестер өз қаражаттарына салдыртқан, мешіт орамында 2 мектеп болған, ол сол кездегі Степной (қазіргі Попов) көшесінде орналасқан бұл көшеде Киров атындағы зауыт салынғандықтан, мешіт осы зауыттың орамында қалған.

Бұл мешіттің үйі бұзылмаған, тек мұнарасы ұшар бастан бастап жартылай бұзылған, мұнара конус формалы етіліп жасалған, мешіт қазіргі кезде зауыттың электр қоятын қоймасына айналған, жанында медресе үйі тұр.

Медресе мен мешіт үйлерінің терезелері ескілікті өрнектермен өрнектелген. Мектеп үйі бұзылған. Кеңес өкіметі кезінде медресені мектепке айналдырған, ол алыстан аппақ болып көрінгендіктен, «Ақ мектеп» атаған.

Мешіт молдасы болып 1868 жылы туған, діни училище бітірген (1892ж) Абрашитов Мұхаметқазиз Саитович жұмыс істеген. Ол араб, парсы, казак, орыс тілдерін білген.

№ 5 мешіт «Дин – Мұхаммед» мешіті

«Дин – Мұхаммед» мешіті бұрынғы Банковская (қазіргі Советс) көшесінде орналасқан. Мешітті 1852 жылы Тюмень облысынан келген татар көпесі Динмұхаммед Бичурин салдырған. Мешіттің қабырғасы қызыл кірпіштен салынған. Мешітті салуға Бичуриннің балалары Сабыр мен Ораз көмектескен.

Мешіттің алғашқы молдасы болып 1803 жылы туған Қадыров Абдукадыр Юсупович жұмыс істеген. Ол діни білімді және жұмысқа аса қабілетті адам, оның өзінің жеке мөрі болған.

Мешіт 1924 жылы жабылды. Ұлы Отан соғысы кезінде әскерлер үшін казарма болады, артынан спортзал ретінде пайдаланып, бертін келе ойын-сауық орнына айналады.

1996 жылы 26 шілдеде Петропавл қала әкімшілігінің шешімімен қайта ашылды. 1998 жылы 3-ші наурызда облыстық әкімшіліктің шешімімен «Динмұхаммед» мешіті татар-башқұрт мұсылмандарының діни бірлестігіне беріледі.

№ 6 Мешіт. 1882 жылы Ульянов облысының Симбирск қаласынан келген Уахит Янгузаров салдырған. Мешіт бұрынғы Никольская – Думская – Хлебниковская – Караванная (қазіргі Жамбыл – Ульянов – М. Горький – К. Сутюшев) көшелерінің қиылысында татар көпесінің орамында салынған.

Кенес өкіметі кезінде бұл мешіттің мұнарасы бұзылған. Бір кезде мешіт үйі № 347 зауыттың клубы болды. Оны клубқа айналдыру үшін мешіттің ішкі құрылысын өзгеріске ұшыратты, одан кейін балалардың спорт мектебіне берілді.

1947 жылы мұсылмандар қауымы мешіттің үйін қайтару туралы облыстық атқару комитетіне арызданады, бірақ арыз қанағаттандырылмады.

Өйткені, 1947 жылы 28 мамырда № 415 облыстық атқару комитетінің шешімі бойынша «зауытқа клуб үшін беретін үй жоқ, әрі бұл үйді мешітке айналдыру үшін қосымша көп қаржы керек. Ондай қаржыны мұсылмандар өздері таба алмайды», сондықтан мұсылмандар арыздарын өздері ерікті түрде қайтарып алғанды-

оны облыстық атқару комитетінің төрағасының орынбасары Ж. Ташенов баяндайды.

Тек 1991 жылы ғана мұсылмандар тілегі орындағып, қалалық кеңестің шешімімен мешіт үйі қайтарылды, 1996 жылы оның жаңа мұнарасы көтерілді. Осы қаржыны табуда бұрынғы облыстық атқару комитеттің төрағасы болған зейнеткер Ніл Әдғамұлы Қолатбасының еңбегі зор болды.

«Қызылжар» қалалық мешітінің меншігіне берілген көпес Янгузаровтың үйі. Оның тарихы жөнінде айтсақ, саудагер Янгузаров Санкт-Петербургтағы бір дворянның қызына ғашық болады. Ол қыз саудагерге егер Қызылжарда өзі тұратындай үй салса ғана тұрмысқа шығатынын айтып, талап қойса керек. Янгузаров пұлын аямай, ондай үйді салса да қыз айтқанынан тайып кетеді. Сондықтан бұл үйді халық «Қалыңдық үйі» деп атап кеткен.

Кеңес өкіметінің алғашқы жылдары Янгузаровтар үйі Петропавл Совдепінің әкімшілік үйіне беріледі, 1920 жылдары «Тірекше мақсаттағы бөлімдер» (ЧОН – части особого назначения) орналасты, бұл бөлімде атақты жерлес жазушы С. Мұқанов та қызмет атқарған.

1936 жылы мешіттің мұнарасы қиратылады. 1960 жылдары бұл үйде облыстық қаржы бөлімі, кейін мемлекеттік сақтандыру (Госстрах) мекемесі болды, 1996 жылдары медресе де болып, онда шәкірттер оқыды.

1991 жылы мешіт орамындағы бұрынғы дүкен, қоралар сыршылып тасталып, орнына жаңадан мешіт қызметкерлерінің үйі салынды да, кейін онда мешіттің дүкені, баспасөз орталығы, кітапхана орналасты, соңғы кезде жаңа мешітке көшкенде ол бөлмелер жарнама – баспа компаниясына жалға берілді.

Мешіттің алғашқы молдасы болып 1868 жылы туған, жоғары діни білімді, араб, қазақ, орыс тілдерін жетік меңгерген Мұхамеджан Назметдинович Бегішев осы мешіттің 1931 жылы жабылғанына дейін жұмыс істеп, ол 1938 жылы «халық жауы» деп аталды, 1989 жылы 4 желтоқсанда облыстық прокуратураның шешімімен ақталды. Онымен бірге осы мешітте Усманов Абдулкадыр, Сайфутдинов Қамалутдин дінді дамытуға еңбек сіңірді.

«Янгузаров» медресесінде татардың жазушысы Сулейманов Низ – Мухаммат білім алып, артынан осы медреседе сабақ берді.

Ол медреседе 1893 жылға дейін жұмыс істеп, содан кейін басқа медресеге 1894 жылы ауысып, онда жаңа жәдиттік бағдарлама бойынша сабақ береді. 1897 жылы Омбы қаласына көшіп, имам болды. Мұғалімдік қызметті Тюменов Рамазан, Сайтбеков Абдрахман және Уәлиева Алмалар атқарды.

Мешіт құрылтайшылары: Зариф Багаутдин, Агишев Хаким, Тастемиров Яхия, Мамлеев Қасым, Жұмабаев Бикмухамет, Жамилев Ғазиз.

Мешіт мұсылмандарға 1991 жылдан 2005 жылға дейін, яғни жаңа мешіт салынғанға дейін қаланың бас мешіті қызметін атқарды. Осы аралықта бұл мешітте Бас имам болып Серік Сүлейменов (1992-1994 ж. ж), Үсен Қалдан (1994-2002) және Жақия қажы Абдоллаұлы қызмет істеді.

№ 7 мешіт бұрынғы Больничная-Старокладбищинская (қазіргі кезде Парковая – Токсан би) көшелерінің қиылысында орналасқан. Бұл мешіт үйінің мекенжайын қайта-қайта бір құжаттарда К.Маркс, 83, енді бір құжатта К.Маркс, 95 деп көрсетілген, үй нөмірлерінің ауыса беруі, қалада үйлердің мекенжайын тиянақтауға байланысты болса керек. Мешіт үйі 1838 жылы салынған үш бөлмелі ағаш үйден тұрады, ел ішінде бұл мешіт «Көк мешіт» атанған, олай аталу себебі сол кезде мешіт мұнарасы көк бояумен боялған болатын, ол алыстан көкшіл тартып тұратын. Оның үстіне қалада мешіттер көп болғандықтан әр мешітке халық бір белгісі бойынша ат қою дағдысы болған. Сол себепті бұл мешіт «Көк мешіт» атанған.

Мешіттің алғашқы молдаларының бірі болып Уфа қаласында 1905-1911 жылдары діни семинарияда оқыған, жоғары білімді Хамитов Хасан Сунғатович жұмыс істеген.

Мешіттің құрылтайшылары: Бибасов Қасым, Шөңтінов Темірбай, Жолдыбаев Есенғали, Аймбаев Сатыпалды, Абдуллин Абдрахман, Досмухамбетов Есмұхамет.

1921 жылы мешітке тіркелгендер саны 150 адам болған.

1931 жылғы 15 шілдедегі мәлімет бойынша бұл мешіттің 20 құрылтайшысы (заң талабына сәйкес) 2 діни қызметкері (имамы мен азаншысы) болған және 1930 жылы 5 мамырда қайта тіркеуден өткен болатын.

1935 жылы 309 сом мөлшерінде жер салығы мемлекетке төленбей қалады.

Сол себепті 1935 жылы «Көк мешіт» жабылып, қала мұсылмандары 12 жыл бойына ғибадат үйінсіз күн кешеді.

1935 жылы жабылған «Көк мешіт» біраз уақыт бос қаңырап тұрып қалады. Қаланың ортасында тұрған мешіттің кескіні кете тастайды, бұған налыған діндарлар облыстың дін істері жөніндегі уәкілі Ляпуновқа шағымданады. Ал Ляпунов қалалық Кеңестің ешқандай шара қолданбай, мешіттің үйін күштеп тартып алса да, ештеңеге пайдаланбай отырғандығын облыстық атқару комитетіне ренішпен жеткізеді. Содан кейін облыстық атқару комитетінің тапсыруымен қалалық Кеңес арнайы комиссия құрып, мұнарасы жарамайды екен деген сылтаумен мешіттің мұнарасын алдыртып тастайды да, мешіт үйін етік жөндейтін шеберханаға арналдырады.

1946 жылғы мәлімет бойынша қалада 2898 қазақ, 2848 татар болса, соның 2,5 мың адамы мешіт жамағаты болған екен.

Мұсылмандар мешітке сыймай кетіп, намазда көпшілігі мешіт алаңында оқитын. Имам мешітті жөндеу жұмыстарын дереу қолға алды, бірақ оны кеңейтуге мешіт қаражатының мүмкіндігі болмады, мешіт есебінде бас аяғы 3000 сом ғана ақша болатын.

Алдын ала есептеу бойынша мешітті кеңейтуге 12 мың сом ақша керектігі анықталды. Қаражаттың жоқтығына қарамастан, мешітке күрделі жөндеу жұмыстары діндарлар күшімен жүргізіледі. Мешіт үйінің іргетасы көтеріліп, астыңғы бөренелер жаңартылады және майлау, сырлау жұмыстары жүргізілді. Мешітті жөндеу жұмыстары 1,5 жылға созылып, 1948 ж. ғана толыққанды жұмыс істеуге көшеді, оған дейін намаз мешіт алаңында жеке үйлерінде өткізіліп жүрген.

Хиялитдинов Шәкір 1946 жылы шілде айында Меккеге барып, қажылық парызын атқарып келеді, ал 1947 жылы еліне кетті.

Бұл кезде мешітте имам болып Нұрғалиев Арслан Галиевич жұмыс істейді, бірақ денсаулығына байланысты өз өтінішімен босатылды.

1949 жылы Орта Азия мен Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының Солтүстік Қазақстан облысы бойынша «Көк мешітке» мешіт имамы болып Шамсутдинов Хасен келді. Ол 1898-1915 жылдары Бұхарада Көкалдаш медресесінде бастауыш білім алып, одан кейін жоғары оқу орны – «Мир Араб» медресесін бітіріп шықты.

1978 жылы ЗИМ зауытының басшылығы облыстың сол кездегі партия, кеңес органдарының көмегімен «Көк мешіттің» орнын алады да, қаланың ортасында тұрған жалғыз мұсылман мешітін қаланың шеткі аймағындағы (Бензострой ауданы, Волочаевская 100) ғимаратына күштеп шығарып тастайды.

№ 8 мешіт Ишим көшесінің бойында орналасқан, ағаштан салынған, құжаттардағы көрсетілуі бойынша сол кезде жамағат саны 100 адам болған. Мешіт 1893 жылы салынған, осы мешіттің жанындағы медреседе 1895 ж. Бұхардан діни медресесін бітіріп келген, 1868 жылы туған жас жігіт Абдрахманов Ғалым Ахметуәлиевич молда болып жұмыс істеген. Оның алдынан талай шәкірт білім алған.

Мешіттің қамқоршылары Қалик Хасан, Қолыбаев Исатастанбек, Қилыбаев Жұныс, Маубаев Қошан, Хасанов Әлмағанбет, Көшенев Аманжол болды. Көне көз қариялардың айтуы бойынша мешітті салдырған осы Аманжол бай болған, өзге ауқатты кісілер ол кісіге мешіт салуға көмектескен.

№ 9 мешіт бұрынғы Лагерная көшесінде (қазіргі Рижская) орналасқан, ағаштан салынған екі бөлмелі, еңсесі биік бөлмелері кең болған. Бұл мешіт «Орыс слабодкасында» орналасты. Бұл мешіт үлкен кварталды алып жатқан, онда 1875-1879 жылдары Самара қаласында діни білім алған Муратбаев Хусмулгут Хайрулич молда болып жұмыс істеді. Мешіт жамағаты – 100 адам. Мешіттің құрылтайшылары: Сипикаев Сабыржан, Сипикаев Закир, Ибатулин Гафият, Ахметов Зайнулла, Рахматулин Вагиз, Бекмухаметов Ш.

21 қазанда бұрын Павлодар қаласында имам болып жұмыс істеген Бектасов Исқақ имам болып сайланды. Абд әл – Ғаффар Шамсутдинов (1884 – 1953) 1946 – 1952 жылдары Орта Азия және Қазақстан мұсылмандар діни басқармасының республикамыздағы өкілі, Алматы қаласының имам болып жұмыс атқарған.

«КӨК МЕШІТ»

Дінге көзқарас Ұлы Отан соғысынан кейін өзгере бастады, осыны пайдаланып, қала діндарлары соғыстың аяқ кезінде 1500 адам 228 парақ қағазға қол қойып, қалада бірде – бір мешіттің жоқтығын тілге тиек етіп, Мәскеуге хат жолдайды. Содан КСРО Министрлер Кеңесі жанындағы дін жөніндегі Кеңестің төрағасы Полянский 1945 жылы 14 ақпанда №172 нұсқауымен Қазақ Советтік Социалистік Республикасындағы Петропавл қаласында жабылған «Көк мешіт» үйін (К.Маркс көшесі, 83 үй) ашуға рұқсат береді. Осы рұқсаттың негізінде облыстық атқару комитеті 1945 жылы шешім шығарып, мешіт үйін діндарларға қайтарып береді.

«Көк мешіттің» мұнарасын Хасен молданың баласы Ғалихан тегін істеп береді. Ұзақ жылдар бойы Ғалихан мұсылмандарға тас күйіп беріп, әкеден алған үлгі - өнегесін ел пайдасына жаратып отырған.

1949 жылы Орта Азия мен Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының Солтүстік Қазақстан облысы бойынша «Көк мешітке» мешіт имамы болып Шамсутдинов Хасен келді.

Ол 1898-1915 жылдары Бұхарада атақты Көкалдаш, Мир-Араб медреселерін бітіріп шығады.

Мешіттің тарлығынан қыс айларында айт намаздары мешіт орамында өткізіліп те жүрген. Осы қиындықтан шығу үшін 50 мұсылман қол қойып, мешіт үшін бұрынғы жабылып қалған «шала қазақ» мешітін сұрайды, бірақ билік орындары оң жауап бермейді. Сөйтіп, қала мұсылмандары 1978 жылға дейін тар мешітте күн кешкен.

1978 жылы сол «Көк мешіт» тұрған аумаққа ЗИМ зауытының жұмысшыларына үй салу қажеттілігі туады.

Осы кезде зауыт басшылығы облыстың сол кездегі партия, кеңес органдарының көмегімен «Көк мешіттің» орнын алады да, қаланың ортасында тұрған жалғыз мұсылман мешітін қаланың иеткі аймағындағы Волочаевская 100 ғимаратына күштеп шығарып тастайды. Бұл аудан орталығынан алыс, әрі топырағы сазды аудан, оның үстіне қатынас көліктері де сол кезде селдір жүретін кез болатын. Мұсылмандардың мешітке қатынасуы қиындап кетіп, мешітте намазхандар саны азайып кетеді. Сөзсіз бұл дін ахуалының төмендеуіне әкеліп соқты.

Осындай ауыртпалықты мұсылмандар 1991 жылға дейін бастан кешті.

1991 жылы көпшіліктің сұрауымен Ойқаладағы «Қасым мешітін» қайтарып береді. Бірақ та намазхандар ол мешіт үйін ұзақ пайдалана алмайды. Іргесінде орналасқан балық зауытының иіс-қоқысы намазхандардың мінәжат етуіне үлкен кедергі келтіреді.

Ол кезде мешіттің ынталы тобын басқарып жүрген Қанғожин Қабдолла ҚР Президенті Н.Назарбаевпен кездесуге келгенде мұсылмандар атынан мұңын айтып қалғанды. Елбасы сол кездегі еңбекшілер депутаттары облыстық Кеңесінің төрағасы Балташ Тұрсынбаевқа мұсылмандарға көмек көрсетуді тапсырып еді.

Сөйтіп, 1994 жылы Жамбыл көшесіндегі орталық мешіт үйі (бұрынғы Янгузаров мешіті) діндарларға қайтарылды, күні бүгінге дейін намазхандар осы мешітте бас қосып, құлшылықтарын жасауда

Қалада 3 мешіт қызмет көрсетсе де, намазхандардың жылдан жылға көбеюіне, мешіттердің мұсылмандар сұранысын өтей алмауына байланысты қалада Мир – К.Сүтүшев көшелерінің қиылысында 2001-2005 жылдары жаңа мешіт - «Қызылжар» салынды.

«ҚЫЗЫЛЖАР» ОРТАЛЫҚ МЕШІТІ

«Қызылжар» облыстық орталық мешітінің алғашқы іргетасы 2001 жылы қаланған болатын. Мешіт құрылысын жүргізу үшін арнайы «Шапағат» қоғамдық қоры құрылды. Қорға түскен 46 млн. теңге тек іргетас салуға және жұмыскерлерге еңбекақы төлеуге жетті.

Мешіт құрылысының жұмысы тек 2004 жылы ғана қыза түсті. Елбасы Н.Назарбаев Сауд Араб Корольдігіне іссапармен барғанда Ресеймен шекарада орналасқан Қызылжар қаласы үшін мешіт салудың саяси мәнін Сауд Арабы елінің Королінің тақ мұрагері ханзада Сұлтан бин Абдел Азизге айтқан. Өтінішті дұрыс түсінген Король қайырымдылық көмек жасап, 2 млн АҚШ доллары мөлшерінде қаржыны мешіт құрылысына өзінің жеке қаражатынан бөлді.

Мешіт құрылысына жалпы 3 млн АҚШ доллары түсті. Елбасы Н.С.Назарбаев және облыс әкімі қосымша қажетті қаржы бөлді.

Мешіттің жобасын «Севгражданпроект» ЖШС және УНЭП АСПОС жасады да, осы жобамен республикалық «Құлагер» құрылыс корпорациясының президенті Т.Ж. Егінбаев, облыстық филиалы директоры Б. С. Нұрғожаев құрылысты жүргізді.

Сөйтіп, мешіт 2005 жылдың 27 қарашасында салтанатты түрде ашылды. Мешіттің салтанатты ашылуына Шымкент және Ақмола облыстары шіркеулерінің архиепископы Элеферий, Ресейден Азиялық бөлігі мұсылмандарының төрағасының орынбасары Әнуар қажы Жүнісов, ҚМДБ – ның Ақмола облысы бойынша өкіл имамы Рахметолла қажы Байменов қатысты.

Мешіт үш қабаттан тұрады: 1-ші қабатта қызмет бөлмелері: бас имам, наиб имамдар және есепші кабинеттері, неке залы, мешіт асхана, әжетханалар, таһарат бөлмелері, киім шешетін бөлмелер, автогараж және холл орналасқан.

2-ші қабатта ерлердің намаз оқитын залы, михраб, минбар бар. Екінші қабаттың қабырғаларында, михрабтың айналасында «П» әрпі тәрізді формада және күмбездің үлкен, кіші шеңберлерінде Құран аяттары жазылған.

Күмбезде 12 терезе орнатылған, терезелер саны бір жылдағы айға сәйкес келеді.

Залдың дәл ортасында таза хрусталдан жасалған құны 5 млн. теңге тұратын салмағы 800 кг болатын Египет пен Чехия елдері бірлесіп жасалған люстра орнатылған. Люстраның диаметрі 5 метр, биіктігі 3,5 метр.

3 –ші қабатта әйелдердің намаз оқитын залы, оқу бөлмесі, намаз үйренушілер бөлмесі және кітапхана орналасқан.

Екі қабатта да намаз оқитын залда «Алматы» кілем фабрикасы арнайы дайындаған жоба бойынша 750 жайнамаз орналасқан кілем төселген, қажет жағдайда 1000 адамға дейін бір мезгілде намаз оқуға болады. Бесін намаздарына 20-40 намазхан, ал жұма намаздарына 500-600 адам қатысады.

Мешіттің төбесінде биіктігі 42 метр болатын қос мұнара және 4 кіші мұнара бар. Мешітке сән беріп тұрған күмбездің биіктігі 32 метр.

Мешіттің сыртқа қабырғалары және алаңы жарықтандырылған, аулада гүлдер егіліп безендірілген, жазғы күндері демалуы үшін гүлзарлар жасалып, орындықтар қойылған. Мешіт орамында дүкен орналасқан.

Мешіттің түнгі сыртқы көрінісі қала тұрғындарының қатты қызықтырғандықтан, дем алушы қала тұрғындары мешіт маңайына саяхат жасауды дәстүрге айналдырған.

Мешіттің жалпы аумағы 3700 шаршы метр де, пайдалы аумағы 1230 шаршы метр.

1930 – 1937 жылдары «халық жауы» деп танылып, атылған дін қызметкерлерінің тізімі

1930 – 1937 жылдар аралығында көптеген дін қызметкерлері «халық жауы» деп аталып, сотталып кетті. Олар:

1. Абрашитов Мұхаметхафиз 1872 жылы туған, 65 жаста ұлты татар, діни білімді, имам. СҚО, Петропавл қаласында Мирзоян көшесі, 15 үйде туған, тұрған жері – СҚО, Петропавл қаласы, Мирзоян көшесі, 15 үй. СҚО УНКВД-ның үштігі 04.12.37 жылы 58-10; 58-11 баптарымен соттаған, СҚО прокуратурасы 04.12.89 жылы ақтаған.

2. Абдулзалилов Мухамед – Саид 1868 ж. туған, 69 жаста, ұлты татар, діни білімді, молда, туған жері: СҚО, Петропавл қаласы, СҚО УНКВД – ның үштігі 04.12.37 жылы 58-10;58-11 баптарымен соттаған, СҚО прокуратурасы 04.12.89 жылы ақтаған.

3. Абжанов Махмет 1878 жылы туған, 59 жаста, ұлты қазақ, білімі бастауыш, молда, туған жері: СҚО, Приишим ауданы, Орнек ауылы, тұрған жері: СҚО, Есіл ауданы, Жекекөл ауылы. СҚО уНКВД – ның үштігі 04.11.37 жылы; 58-10; баптарымен соттаған, СҚО прокуратурасы 28.03.89 жылы ақтаған.

4. Абжанов Сапар 1898 жылы туған, 39 жаста, ұлты қазақ, білімі бастауыш, молда, туған жері: СҚО, Есіл ауданы, Жекекөл колхозы, тұрған жері: СҚО, Есіл ауданы, Жекекөл ауылы. СҚО УНКВД- ның үштігі 14.11.37 жылы 58-10 баптарымен соттаған, СҚО прокуратурасы 28.03.89 жылы ақтаған.

5. Ағатаев Қошмағанбет 1882 жылы туған, 55 жаста, ұлты қазақ, білімі бастауыш, молда, туған жері: СҚО, Преснов ауданы, Суаткөл селосы. СҚО УНКВД –ның үштігі 10.09.37 жылы 58-10 баптарымен соттаған, СҚО прокуратурасы 07.04.89 жылы ақтаған.

6. Агисов Мағди 1880 жылы туған, 57 жаста, ұлты қазақ, білімі діни, молда, туған жері: СҚО, Қызыләскер ауданы, Қаратомар

поселкесі, тұрған жері: СҚО, Петропавл қаласы. СҚО УНКВД –ның үштігі 20.10.37 жылы 58-11 баптарымен соттаған, Ақмола облыстық соты 13.10.58 жылы ақтаған.

7. Айтқожин Қалиасқар 1882 жылы туған, 55 жаста, ұлты қазақ, білімі діни, молда, туған жері: СҚО, Еңбекшілдер ауданы, Мұрынтап колхозы, тұрған жері: СҚО, Зеренді ауданы, Степняк қаласы. СҚО, УНКВД –ның үштігі 19.09.37 жылы 58-10; 58-11 баптарымен соттаған, Көкшетау облыстық соты 26.06.89 жылы ақтаған.

8. Амренов Мажит 1881 жылы туған, 56 жаста, ұлты қазақ, білімі діни, молда, туған жері: СҚО, Бейнетқор ауданы, Наурыз ауылы, тұрған жері: СҚО, Бейнетқор ауданы, Наурыз ауылы. СҚО, УНКВД-ның үштігі 13.10.37;58-10 баптарымен соттаған, СҚО прокуратурасы 26.06.89 жылы ақтаған.

9. Бегішев Мұхаметжан Назмутдинович 1867 жылы туған, 70 жаста, ұлты татар, білімі жоғары діни, имамдық, туған жері: Тамбов губерниясы, Азеево деревнясы; тұрған жері: СҚО, Петропавл қаласы. СҚО УНКВД –ның үштігі 04.12.37 жылы 58-10; 58-11 баптарымен соттаған. СҚО прокуратурасы 04.12.89 жылы ақтаған.

10. Бикбаев Хафиз 1868 жылы туған, 69 жаста, ұлты татар, білімі діни, имам; туған жері Пенза губерниясы, Старый Аллагурск ауылы, тұрған жері: СҚО, Петропавл қаласы. СҚО УНКВД –ның үштігі 04.12.37 жылы 58-10; 58-11 баптарымен соттаған. СҚО прокуратурасы 04.12.89 жылы ақтаған.

11. Бокаев Қабдолла 1878 жылы туған, 57 жаста, ұлты қазақ, білімі бастауыш, молда, туған жері: СҚО, Спасск ауылдық кеңесі, Тауағаш ауылы, тұрған жері сол жерде. СҚО УНКВД –ның үштігі 05.09.37 жылы 58-10 баптарымен соттаған. СҚО прокуратурасы 17.08.89 жылы ақтаған.

12. Жақыпов Қасен 1875 жылы туған, 63 жаста, ұлты қазақ, білімі бастауыш, молда туған жері: СҚО, Төнкеріс ауданы, Ақсу

ауылы, тұрған жері: СҚО, Сергеев ауданы, Торанғұл селосында Аудандық УНКВД-ның үштігі 11.11.37 жылы 58-1а2,7,11 баптарымен соттаған СО УКГБ СҚО бойынша 05.11.57 жылы ақтаған.

13. Жоланов Мағжан 1878 жылы туған, 60 жаста, ұлты қазақ, білімі бастауыш, молда, туған жері: СҚО, Төңкеріс ауданы, Теренсай ауылы; тұрған жері: СҚО, Сергеев ауданы, Теренсай ауылы. Аудандық УНКВД – ның үштігі 11.11.38 жылы 58-1а2,7,11 баптарымен соттаған СО УКГБ СҚО бойынша 05.11.57 жылы ақтаған.

14. Қалымбаев Қасен 1876 жылы туған, 61 жаста, ұлты қазақ, білімі бастауыш, молда, туған жері: СҚО, Ленин ауданы, Бұлақ ауылы, туған жері: СҚО, Есіл ауданы, Бұлақ ауылы. УНКВД – ның үштігі 02.12.37 жылы 58-11 баптарымен соттаған. КСРО Жоғарғы сотының Президиумы 16.01.89 жылы ақтаған.

15. Кеңшуақов Кенжасар 1890 жылы туған, 47 жаста, ұлты қазақ, білімі діни, туған жері: СҚО, Бейнетқор ауданы, Қара – Сүйіндік ауылы, туған жері: СҚО, Совет пуданы. СҚО УНКВД – ның үштігі 05.12.37 жылы 58-10 баптарымен соттаған. СҚО облсот 20.09.63 жылы ақтаған.

16. Мұстафин Нұрғали 1888 жылы туыған, 49 жаста, ұлты қазақ, білімі діни, молда, азаншы, туған жері: СҚО, Көкшетау ауданы, ауыл № 10, тұрған жері: СҚО, Петропавл қаласы. СҚО УНКВД – ның үштігі 19.03.37 жылы 58-10; 58-11 баптарымен соттаған. Көкшетау облсоты 30.11.60 жылы ақтаған.

17. Нұрғожин Қазихан 1874 жылы туған, 63 жаста, ұлты қазақ, білімі бастауыш, молда, туған жері: СҚО, Төңкеріс ауданы, Берді ауылы, тұрған жері: СҚО, Сергеев ауданы, «Кеңес» колхозы. УНКВД – ның үштігі 28.08.37 жылы 58-10 баптарымен соттаған. СҚО облсоты 06.11.63 жылы ақтаған.

18. Салықов Ишмухамет 1855 жылы туған, 82 жаста, ұлты қазақ, білімі бастауыш, молда, туған жері: СҚО, Булаев

ауданы, Ворошилов ауылы, тұрған жері: СҚО, Булаев ауданы, «Стаханов» колхозы УНКВД – ның үштігі 09.10.37 жылы 58-10; 58-11 баптарымен соттаған. СҚО прокуратурасы 31.03.89 жылы ақтаған.

19. Төрежанов Сейітқожа 1873 жылы туған, 64 жаста, ұлты қазақ, білімі діни, молда, туған жері: СҚО, Сталин ауданы, № 1 ауыл, тұрған жері: Омбы облысы, № 5 ауылы. УНКВД – ның үштігі 20.10.37 жылы 58-10 баптарымен соттаған. Ақмола облысының соты 12.10.58 жылы ақтаған.

20. Төлемісов Қасен 1872 жылы туған, 66 жаста, ұлты қазақ, білімі бастауыш, имам, туған жері: СҚО, Петропавл қаласы. СҚО облсоты 24.11.60 жылы ақтаған.

21. Халитов Хасан 1886 жылы туған, 51 жаста, ұлты татар, білімі діни, имам, туған жері: СҚО, Мамлют қаласы, тұрған жері: СҚО, Петропавл қаласы. СҚО УНКВД – ның үштігі 19.03.37 жылы 58-10; 58-11 баптарымен соттаған. Көкшетау облсоты 30.11.60 жылы ақтаған.

22. Саматаев Абайдолла 1882 жылы туған, 55 жаста, ұлты қазақ, діни білімді, молда, туған жері: СҚО, Преснов ауданы, Молалы ауылы, тұрған жері: сол ауыл. Соттаған СҚО УНКВД-ның үштігі 26.11.37 жылы 58-10 баптарымен соттаған. Облпрокуратурасы 14.04.89 жылы ақтаған.

1930-1937 жылдары сотталған дін қызметкерлерінің тізімі

№	Аты – жөні	Туған жылы	Ұлты	Білімі	Қызметі	Туған жері
1	Абдрахнев Кәкім	1877	Қазақ	Бастауыш	молда	СҚО, Есіл аудан, Ақтас ауылы
2	Баймұқатов Сапар	1880	қазақ	Бастауыш	молда	СҚО, Есіл ауданы, Жарғайың ауылы
3	Бектасов Ысқақ	1881	қазақ	Діни білім	имам	Павлодар обл, Каганович ауданы, №7 ауыл
4	Гимадетдинов Ахтям Искендинович	1881	татар	Діни білім	азаншы	Татарстан, Балтасин ауданы, Шенекер деревнясы
5	Жұбанышев Омар	1873	қазақ	Бастауыш	молда	СҚО Преснов ауданы, Өтендауыш ауылы
6	Кунтуаров Қазбек	1877	қазақ	Бастауыш	молда	СҚО Преснов ауданы, Молалы ауылы
7	Мәмбетов Айди	1888	қазақ	Бастауыш	молда	СҚО, Есіл ауданы, Идилка село
8	Нұғманов Уәсим	1877	қазақ	Бастауыш	молда	СҚО, Төңкеріс ауданы, Теренсай ауылы
9	Созыноаев Маекс	1881	қазақ	Бастауыш	молда	СҚО, есіл ауданы, Алка ауылы
10	Сыздықов Құсайын	1881	қазақ	Бастауыш	молда	СҚО, Есіл ауданы, Кіндікті ауылы
11	Темірбеков Әбжан	1869	қазақ	Бастауыш	молда	СҚО, Шал акын ауданы, Қуандық ауылы
12	Тілеуберденов Серғали	1897	қазақ	Бастауыш	молда	СҚО, Есіл ауданы

Ойқаладағы мешіт хақында Ойдан шығармай, ақиқатқа жүгінейік

Бұл мақаланы жазуыма кейбір республикалық бұқаралық ақпарат құралдарының үстіміздегі жылғы ақпан айының соңындағы Қызылжар қаласындағы XVIII ғасырда салынған мешіт сауанаға айналдырылды деген сарындағы жарияланымдары себепші болып отыр. Өкінішке қарай, зерттемей, асығыстыққа салынғанға ұқсайды. Оған мәселенің мән-жайын анықтағанда көз жеткіздім.

Журналистер Қызылжар қаласының ой жағындағы екі ғасырдан астам тарихы бар мешіт мемлекеттің қарауынсыз қалған, бүгінде ол Аллаға құлшылық жасайтын орын емес, сауда қызметін атқарып тұр депті. Қызылжардың Ойқала деп аталатын аумағында орналасқан осы ғимараттың тарихына көз жүгірту, қазіргі жағдайын білу мақсатында қасыма осы шаһардың байырғы тұрғындарын ертіп, әдейілеп бардым. Жарияланымдарда бұл ғимарат 1795 жылы салынған делінген дерек келтіріледі. Алайда, қолдан-қолға ауысып, өртке оранып, қабырғалары құлап қалған ғимарат орнына бертін бір кәсіпкердің автокөлікке қызмет көрсету стансасын тұрғызғаны анықталды. Оның үстіне бұл ғимарат облыстық мәдениет басқармасында тарихи-мәдени ескерткіш ретінде тіркелмеген. Ал бұл ғимараттың мешіт болу тарихы мынадай: кеңес өкіметі тұсында Қызылжардың Карл Маркс (қазіргі Абай) көшесінің бойында жалғыз мешіт болыпты. Мұнарасы мен ағаштан салынған ғимаратының бояуына байланысты оны халық көк мешіт деп атап кеткен. Қаланың бас жоспарына сәйкес осы жерде бес қабатты үй салынатын болғандықтан, мешіт бұзылып тасталады. Бірақ жаңа мешіт салуға немесе ескісін бұзып, қайта тұрғызуға қаланың ортасынан жер берілмейді. Сол кездегі Мұхаметжан молда қала басшылығының соңынан қалмай сұрап жүріп, әйтеуір, Қызылжардың шеткері аумағы болып саналатын Бензострой ықшам ауданынан жер алып, халықтан қаражат жинап, 1978 жылы мешіт салдырады. Бірақ бұл намазхандарға ыңғайсыздық туғызады. Өйткені, сол кезде автобус қатынасы нашар еді.

Осыдан кейін ақсақалдар қала, облыс басшылығынан орталықтан мешітке лайықты бір ғимарат тауып беруді сұрайды.

Бұл көптеген мекемелер, кәсіпорындар жабылып жатқан, өткен ғасырдың 90-шы жылдары еді. Қызылжардағы «Севказглавнаб» филиалының сауда мекемесі де сондай хал кешіп жатқан. Қаланың инфрааумағында төрт базасы бар, еліміздің солтүстік аймағындағы бос облысты металмен, құрылыс материалдарымен, жұмысшы кадрларымен, тұрмыстық техникамен қамтамасыз ететін мекеменің қоймалары босай бастаған болатын. Осы сәтте қала басшылығы мекеменің Ойқаладағы базасын босатып, мешітке берген. Тағы да сондықтан қаражат жиналып, қойма мешітке айналдырылған.

Бірақ намазхандардың қуанышы ұзаққа созылмаған. Осы ғимарат сыртында орналасқан балық зауытының түтіні, қалқан балықтың иісі адамдардың денсаулығына әсер ете бастаған. Сондықтан олар қала басшылығынан Жамбыл көшесінің бойындағы спорт мектебі орналасқан, бұрын мешіт болған ғимаратты босатып беруді талап етеді. Бұл өтініш те қанағаттандырылып, мешіт қала орталығына көшіріледі. Ол – кәсіргі «Нұр» қалалық мешіті.

Сөйтіп, Ойқаладағы бар-жоғы жарты жылдай ғана мешіт орналасқан қойма иесіз қалады. Кеңес өкіметі құлап, еліміз егемендік алған алғашқы жылдары қалада осындай бос қалған ғимараттар аз болған жоқ. Оларды әркім бұзып, тактайларын, мұршиптерін, әйтеуір осы қажетке жарайды-ау деген заттарын сатып әкетіп жатқан шақта бұл ғимаратты өрт шалса керек. Кәсіпкер Шагмар Сафарян 2001 жылы сатып алғанда бұл ғимараттың сау-тамтығы болмаған.

Жарияланымдарда «қақаған қыс пен ылғалды ауа әсерінен іргесасы ешбір бұзылмай, қабырғаларының темір-бетонға дес бермейтін қаттылығы таңғалдырады» делінген. Кәсіпкердің аңғуынша, қабырғалардың мүжіліп түскен кірпіштерінің қиындарын әзер дегенде бітеп, күйіп кеткен төбесін жабуға қыруар материал жұмсалған. Ғимараттың түгелдей қайта қалпына келтірілгені көрініп-ақ тұр.

Атүсті сұхбат кезінде қала тұрғыны Қанат Қасымов айтпаса да аузына салынған: «Алланың жердегі үйі жынойнақ саунаға айналды» деген сөздің де шындыққа жатпайтынына көзім жетті.

Өйткені, осындағы мешіт ғимаратына жапсарлай бір мезгілде төрт адам ғана шомыла алатын моншаны «Севказглавнаб» месемесі өз жұмысшыларына салдырған.

Одан жоғары қабатта қонақүйге арналған екі бөлме бар. Монша мен қонақүйдің тарлығына, жұпынылығына қарағанда оны жынойнақ жасайтын орын деп айту қиын. Пайғамбарымыз (с.ғ.с.) айтқандай, тазалық – иманның жартысы емес пе?! Оның үстіне бұл монша мешіт ғимаратынан тыс жерде орналасқан.

Аз ғана уақыт мешіт болған ғимаратқа қазір жеңіл автокөліктерге техникалық қызмет көрсететін станса орналасқан. Оның қарсысындағы, яғни бұрын гараж болған ғимаратта автокөлік жуатын орын, асхана ашылған. Сонда барлық ғимарат халыққа қызмет істеп тұр. Жарияланымда «оның қазіргі иесі тарихи ескерткіштің мән-мағынасына үнілместен, ғимаратты бұзып тастауы мүмкін» делінген. Бұл орайда:

Мен христиан дініндемін. Бірақ исламды да құрметтеймін. Қазақстанда тұрып, еңбек етіп жатқандықтан қазақ, басқа да ұлттардан достарым көп. Бұл ғимараттардың бұрын қандай қызмет атқарғанын енді ғана біліп отырмын. Бұл қасиетті жер екен ғой өзі. Кәсібімнің оң жолға түсе бастағаны содан да болар. Мен бұл кешенді «Шен» деп атадым. Ол армянша көркею деген мағынаны білдіреді. Сондықтан мен бұл орынды қолымнан келгенше гүлдендіре түсемін, - дейді кәсіпкер Шагмар Сафарян.

Осы кешен аясында ол асхана, автокөлік жуатын, жөндейтін орындар, шағын болса да қонақүй мен монша ұстап, отыздан адам еңбекпен қамтып отыр.

Сондай-ақ жарияланым авторларды қала ортасындағы С.Киров атындағы зауыт аумағындағы ескі мешіт үйінің қанырап бос тұрғанын айтады. Бұл орайда біз зауыт директорының орынбасары Виталий Бескоровайныймен әңгімелескенімізде ол ғимараттың қазір қойма ретінде пайдаланылып отырғанын айтты.

Виталий Михайлович бұл ғимараттың тарихи-мәдени ескерткіштер тізіміне енгізілмегеніне қарамастан, оны күрделі жөндеуден өткізіп, зауыт мұражайы ететін ниеттері бар екенін білдірді.

Міне, осындай зерттеуімнің нәтижесі республикалық БАҚ жарияланымдары авторларының не кәсіпкермен, не зауыт басшылығымен өзі көтеріп отырған мәселе жөнінде хабарласушына көзім жетті. Оның үстіне журналистер Қазақстан Республикасының өткен жылғы қазан айында қабылдаған «Діни мемлекет және діни бірлестіктер туралы». Заңында «мемлекет дін мен діни бірлестіктерде бөлінген» делінген бапты оқымағанға ұқсайды. Әйтпесе, мақалада «мешіттерді мемлекет қамқорлығына алмаған» деп жазбас еді. Бұл туралы осы іспен тікелей айналысып отырған маған да жолыққан жоқ.

Аллаға шүкір, еліміз егемендік алып, дінімізге, ділімізге, тілімізге еркіндік берілгелі басқа діндермен бірге ислам діні де дамып, қалалар мен елді мекендерде мешіттер мен намазханалар салынып барған сайын артып келеді. Қазір облыста 96 мешіт пен намазхана тұрақты жұмыс істеп тұр. Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың көмегімен Сауд Арабиясы корольдігінің тақ мұрагері Ханзада Сұлтан бен Абделаиз берген қаражатқа Қызылжар қаласының орталығында салынған әсем мешіт 2005 жылы пайдалануға берілді. Қазір облыс орталығында төрт мешіт бар. Оның ішінде мұсылмандары қырық мыңға ғана жуық қала үшін осы мешіттер аз емес. Соған қарамастан, намазхандарға ыңғайлы болуы үшін қазақтар көп шоғырланған он тоғызыншы және жиырмамыншы ықшам аудандарда, Жұмысшы көшесінде мешіт салу үшін жер телімдері алынып жатыр.

Жарияланымдарда Қызылжар қаласы бойынша мемлекет қорнауына алынған 103 тарихи-мәдени нысан бар екені айтылған. Соғардың бірі – «Қызылжар» қалалық мешітінің меншігіне берілген көпес Янгузаровтың үйі. Қысқаша түсіндіре кетсек, саудагер Янгузаров Санкт-Петербургтағы бір дворянның қызына танып қалады. Ол қыз саудагерге егер Қызылжарда өзі тұратындай үй салса ғана тұрмысқа шығатынын айтып, талап қойса керек.

Янгузаров пұлын аямай, ондай үйді салса да қыз айтқанынан танып кетеді. Сондықтан бұл үйді халық «қалыңдық үйі» деп атап кеткен. XVII ғасырда салынған осы үй қазір күрделі қондусуді қажет етіп тұр. Тарихи-мәдени ескерткішке жататын бұл ғимаратты қалыпқа келтіруге, міне, бірнеше жылдан бері Мәдениет министрлігі қаржы бөле алмай келеді.

Сайып келгенде, Ойқаладағы 1795 жылы салынды деген мешіттің қазір нұсқасы да жоқ, оның орнында кәсіпкер тұрғызған автокөлікке қызмет көрсететін станса жұмыс істеуде. Ал С.Киров атындағы зауыт ауласындағы ескі мешіттің бұрынғы ғимараты қайта құрылып, мұражай жасалатынын жоғарыда айттық.

Яғни, бұл екі ғимараттың да қазіргі таңда тарихи-мәдени ескерткішке жатқызарлықтай құндылығы жоқ.

Қасымхан қажы Исаев, ҚМДБ-ның СҚО бойынша өкіл имамы, «Қызылжар» орталық мешітінің бас имамы.

“Солтүстік Қазақстан” газеті, 2012 ж.

Секретно

В Совет по делам религиозных культов
при Совете Министров СССР

Москва. пер. Островского, 10

Копия: Уполномоченному Совету по делам религиозных
культов при Совете Министров СССР

тов. Джумашеву
г. Алма-Ата

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

О праздновании религиозного праздника «курбан-байрам» мусульманами области в текущем году.

О предстоящем праздновании «курбан-байрама» в особенностях этого праздника мной сделаны были доклады руководящим работникам обкома КПК и исполкома Облсовета, а также секретарю Петропавловского горкома КПК.

Как в обкоме КПК, так и в горкоме КПК я получил указания, что подлежащие меры в связи с предстоящим празднованием будут приняты.

Исполком Облсовета направил всем председателям исполкомов райсоветов письмо, в котором предлагалось, путем проведения в районе культурно-просветительной и разъяснительной работы, предотвратить организацию явочных молитвенных собраний и связанного с празднованием убоя скота, а также не допускать случаев нарушений труддисциплины. Особое внимание при этом предлагалось обратить на празднование «курбан-байрама» у мусульман чечено-ингушской национальности, у которых жергвенный забой скота до настоящего времени сохраняет силу безусловного религиозного требования.

В областной газете «Ленин туу» 8/УШ- была опубликована статья «Религия – злейший враг народа» в которой, в частности, кратко говорилось об ущербе причиненном празднова-

нием «курбан-байрама» в результате забоя скота и падения труддисциплин. Кроме того, насколько мне известно, редакцией газеты были приняты меры к изучению как проходило празднование «курбан-байрама» в сельской местности и как реагировали на это празднование представители местной власти.

Во второй областной газете «Ленинское знамя» никакие антирелигиозные материалы в этот период опубликованы не были. Очевидно, было упущено, что если ингуши и чеченцы читают газеты, то только на русском, а не на казахском языке.

9/УИИ- по местному радио транслировалась не большая лекция «О реакционной сущности ислама» на казахском языке, в которой более подробно чем в газете вскрывалась вредная сущность «курбан-байрама» и причиняемого им ущерб. К сожалению, лекция транслировалась только по городской сети, тогда как более необходимой была трансляция этой лекции по районам области и не только на казахском, но и на русском языке.

Обществом по распространению научных и политических знаний антирелигиозные лекции, приуроченные к празднованию «курбан-байрама», в предпраздничный период насколько мне известно, нигде не читались.

4/УИИ- я имел беседу с наиболее уважаемыми у ингушей и чечен муллой Дэурабовым Хасаном (Бишкуль Петропавловского района). Мулла сообщил мне, что с прошлого года ему известно, что жертвенный забой скота, в дни празднования «курбан-байрама», не считается в настоящее время обязательным «форсом», а является только допустимым «сунетом». По его словам, об этом уже знают многие мусульмане чечено-ингушской национальности и потому он полагает, что забой скота в жертвенных целях в дни «курбан-байрама» не будет совершаться в ряде семей верующих чечен и ингушей. Кроме того по совместному соблюдению этого религиозного требования мешает отсутствие во многих семьях верующих материальных возможностей для его осуществления.

Установлений для представления настоящего доклада срок – 15/УИИ-54г. лишает меня возможности сообщить в нём как проходило празднование «курбан-байрама» в сельской местности нашей области, т.к. сведения из районов я смогу получить не раньше 20-25 августа, поэтому в представляемом

вкладке отображается только празднование «курбан-байрама» в Петропавловской зарегистрированной общине мусульман.

Мулла общины Шамсутдинов Хасан получил за несколько дней наступления праздника от Гильманова письмо по поводу празднования, которое, по словам муллы, не содержало каких – либо существенных указаний, а заключалось в определении даты празднования и в требовании срочной присылки денег, которые будут собраны в день «айт-намаза» в фонд «назарата» и в фонд «медресе». Мулла заявил мне, что он намерен, по примеру последних двух лет, начать «айт-намаз» 10 августа в 7ч. утра и закончить его не позднее 8ч. утра для того, чтобы верующие рабочие и служащие могли быть на намазе, не нарушая требований трудовой дисциплины. Вполне понятно, что раннее совершение намаза открывает возможности участия в нём значительно большего количества верующих, но т.к. установление часов намаза является делом духовных властей, то намеченное муллой время совершения намаза не могло вызвать возражений с моей стороны.

7/УШ- мной была получена телеграмма республиканского Уполномоченного Совета, подтверждающая проведение «айт-намаза» в ранние часы и предлагающая провести фотографирование присутствующих на намазе мужчин, женщин и молодежи. Фотографирование, не смотря на остающийся незначительный срок до наступления праздника, было организовано, но молодежь, которая как обычно стояло в задних рядах, отдельно всей группой заснята не была, т.к. попытка сфотографировать её неизбежно должна была привлечь общее внимание. Такая возможность в дальнейшем не исключается, но только в том случае, если уполномоченный будет заблаговременно поставлен об этом в известность.

Сбор верующих во дворе мечети начался с 5-ти часов утра. В 7ч. мулла приступил к своему первому «вагазу». В 7ч.30м. начался намаз, который продолжался около 15 минут. Затем мулла приступил ко второму вагазу и закончил его в 8ч.10 минут.

На намазе присутствовало 1600-1700 верующих. Сообщение исполнительного органа казью Гильманову, что на намазе присутствовало 2.0т. человек – преувеличено. Верующие, как обычно, расположились рядами.

Но так как в это утро была большая роса, а двор мечети покрыт травой, то значительная группа верующих, примерно в 300-350 человек, не принеших с собой ковриков, не решалась сесть в ряды и толпилась у ворот двора мечети и на улице. Среди этой группы были и люди среднего возраста и несколько запоздавших женщин, но, главным образом молодые люди. Перед самым началом намаза, вся эта группа расселась в задних рядах, заняв площадь вплоть до забора двора мечети (на фотографии не отражено). Общее количество молодых людей, в возрасте 25-30 лет, присутствовавших на намазе, было, примерно, 130-150 человек. Общее количество женщин – 300-320 чел. Почти все женщины пожилого или преклонного возрастов, но, в отличие от прошлых лет, среди них было несколько женщин среднего возраста – от 40 до 50 лет. По социальному положению все присутствующие на намазе женщины были или домохозяйки или престарелые инвалидки. Все молодые люди, по внешним признакам, являлись служащими или рабочими.

Основную массу находящихся, в количестве 700-750 человек, составляли люди в возрасте от 30 до 50 лет. Все эти люди, по тем же признакам, также должны быть учтены как рабочие и служащие. Среди них лица интеллигентного труда насчитывались единицами, но не меньше, а скорей несколько больше чем в прошлом году. Как и в прошлые годы основной контингент присутствовавших на намазе рабочих и служащих составляли продавцы, кладовщики, сторожа, конюхи, рабочие не высокой квалификации и небольшой культуры. Были среди них и небольшое число железнодорожников и, очевидно, некоторое число заводских рабочих. Военнослужащим был только один. Он был в форме войск МВД с звездочкой на фуражке, но без погон.

Число людей пожилого и преклонного возрастов составляло также как и в прошлом году не менее 400 человек. Кроме городских мусульман на «айт-намазе» присутствовало 1750-175 человек, приехавших из ближайших колхозов и предприятий, расположенных за городом.

Число приезжих в нынешнем году было несколько меньше чем в прошлом.

Я располагаю сведениями о посещаемости «айт-намазов» в первый день «курбан-байрама» в Петропавловской общине, начиная с первого года её существования. Ввиду того, что эти цифры до известной степени характерны при определении спада или роста религиозной активности в общине, привожу их полностью.

1945г. – 2.0 т.	1950г. – 1.4 т.
1946г. – 2.5 т.	1951г. – 1.5 т.
1947г. – 2.0 т.	1952г. – 1.5 т.
1948г. – 2.5 т.	1953г. – 1.6 т.
1949г. – 2.2 т.	1954г. – 1.7 т.

Эти цифры показывают, что посещаемость мечети в праздник «курбан-байрама», державшаяся в первые 5 послевоенных лет на высоком уровне 2.0-2.5 т. человек, резко падает в 1950 году и затем на протяжении последующих 4-х лет почти стабилизируется, но не проявляет тенденций к дальнейшему спаду, а наоборот, хотя и к незначительному, но всё-таки к росту.

Ответ за счет каких контингентов верующих происходит этот незначительный рост даст следующая таблица:

Годы	Кол. мужчин	Кол. женщин	Кол. молодежи
1950	1000-1100	150	120-140
1951	1100-1200	230	80-100
1952	1100-1200	230	100-120
1953	1100-1200	280-300	120-140
1954	1100-1200	300-320	120-150

Таким образом указанный незначительный рост посещаемости мечети в праздник «курбан-байрама», в общине мусульман г. Петропавловска объясняется нарастающим участием «айт-намазов» женщин, при почти неизменном количестве участников намаза мужчин и молодежи. А это в свою очередь свидетельствует, что начатая еще при покойном казы Шамсутдинове пропаганда о необходимости более активного участия женщин в религиозной жизни и отсутствие для них возрастных ограничений при посещении мечети, принесла некоторые плоды.

Отсутствие на протяжении последних пяти лет к.л. спада в посещаемости мечети молодежью свидетельствует не только, что ранние часы совершения «айт-намаза» предоставляет ей большую возможность такого посещения, а, главным образом, о том, что научно-атеистическая пропаганда среди молодёжи стоит ещё не на должной высоте.

Все верующие, входя во двор мечети, проходили мимо стола с установленными на нём ящиками для сбора пожертвований: в фонд «назарата», в фонд «медресе» и на нужды мечети. Специального ящика для сбора денежных пожертвований мулле Шамсутдинову установлено не было, т.к. казы Гильманов запретил такой сбор. Обходя это запрещение, мулла принимал пожертвование на коврик, разостланный для этой цели около него. Сумма собранных муллой денег не известна. Общая сумма собранных денег в ящики составляет 4,8 т.р. на 1,3 т.р. меньше чем в прошлом году.

Составленные пожертвований этого года с такими же пожертвованиями за три прошлых года определяется следующей таблицей:

Годы	“Назарат”	“Медресе“	“Мечеть“	Всего
1951	1,4 т.р	1,2 т.р	3,0 т.р	5,6 т.р
1952	1,6 т.р	1,0 т.р	3,2 т.р	5,8 т.р
1953	1,0 т.р	0,7 т.р	4,4 т.р	6,1 т.р
1954	0,9 т.р	0,9 т.р	3,0 т.р	4,8 т.р

Приведенные цифры свидетельствуют, что наметившееся в предыдущие годы снижение пожертвований в фонды «назарата» и «медресе», при возрастающих сборах фонд мечети, на этот раз резко коснулось этого фонда, дав снижение фонда мечети по сравнению с прошлым годом на 1,4 т.р.

Руководство общиной объясняет такое снижение окончанием ремонтных работ здания мечети.

Полагаю, что это объяснение не вполне правильно, т.к. хотя ремонт здания мечети закончен, но продолжается постройка помещения для сторожа и канцелярии исполнительного органа.

Шкур забитого в жертвенных целях скота в общину, за три дня праздника, поступило: коров – 3, баранов – 15.

Кроме того за две коровы шкуры поступили денежные вносы. Всего таким образом по гор. Петропавловску известен забой в жертвенных целях: коров -5, баранов-15.

Жертвенный забой скота в городской общине за последние пять лет был следующим:

Годы	Коровы	Бараны	Всего в переводе на баранов
1950	6	8	50
1951	4	12	40
1952	11	2	79
1953	4	21	63
1954	5	15	50

Шкуры забитого в жертвенных целях скота поступают в общину на протяжении 7-10 дней после праздника. Поэтому приведенные сведения о количестве забитого в этом году скота не могут пока считаться полными. Тем не менее нет оснований полагать, что они выйдут из уровня забоя, наблюдаемого за последние пять лет.

Без сомнений также, что приведенные цифры забоя скота в течение этих 5-ти лет не отражают полностью действительное число проведенного забоя, т.к. часть мусульман шкуры забитого скота или деньги за эти шкуры в общину не сдает.

Указание муфтия Хиялетдинова (1953г.) о том, чтобы верующие приходили на «айт-намаз» без соблюдения т.н. «тагбыр-ташрек» на улицах города, не было подтверждено муфтием Бабохановым. Местный же мулла по прежнему считает, что соблюдение «тагбира» является твердым «уаджибом», без которого не мыслится само совершение «айт-намаза», поэтому не меньше 75% верующих приходило к мечети с соблюдением этого требования. В группах насчитывалось от 50 до 100 человек.

Случаи нарушения трудовой дисциплины в связи с празднованием «курбан-байрама», как обычно, отмечалось устройством праздничного угощения, вечером, в первый день праздника. Установить число семей, охваченных этой формой празднования не представляется возможным. Соблюдение т.н. «ифтара» нигде не имело места.

Прилагаются три фотоснимка:

№ 1 – мужчины во время первого вагаза.

№2 – часть группы женщин в то же время. На заднем плане стоит группа преимущественно молодежи и видно здание мечети.

№3 – часть молодежи к началу первого вагаза (стоит).

Основная

масса в это время находилась на улице у входа во двор мечети.

Во время составления настоящего доклада было получено второе указание республиканского Уполномоченного Совета о представлений к 25/УИП – материалов по празднованию «курбан-байрам» в районах области. Этот материал будет представлен дополнительно.

Уполномоченный Совета
по делам религиозных культов
при Северо-Казахстанском
облисполкоме-

(Ляпунов)

Уполномоченному Совету по делам
религиозных культов при Совете
Министров КССР

тов. Джумашеву
г. Алма-Ата

На №58 от 7/У-54 г.

Довожу до Вашего сведения, что в муниципализированном здании действующей мечети в г. Петропавловске по улице Карла Маркса 83, капитальный ремонт произведен в 1953 году.

Ремонт выразился в следующем: произведена замена 3-х маточных балок потолка и отремонтированы три потолочных пролета. Заменены венцы над подоконниками. На 70% перестлан пол. Исправлен фундамент. Построен новый михраб. Вновь сложены 2 печи. Стоимость ремонта 28,0 т.р. стоимость оставшихся отделок (покраска, наружные ставни и пр.) определяется в 3-4 т.р. Этот ремонт будет закончен в текущем году.

Молитвенный дом ехб в г. Петропавловске по улице Карла Маркса 156 арендован общиной ехб у частного лица и в капитальном ремонте.

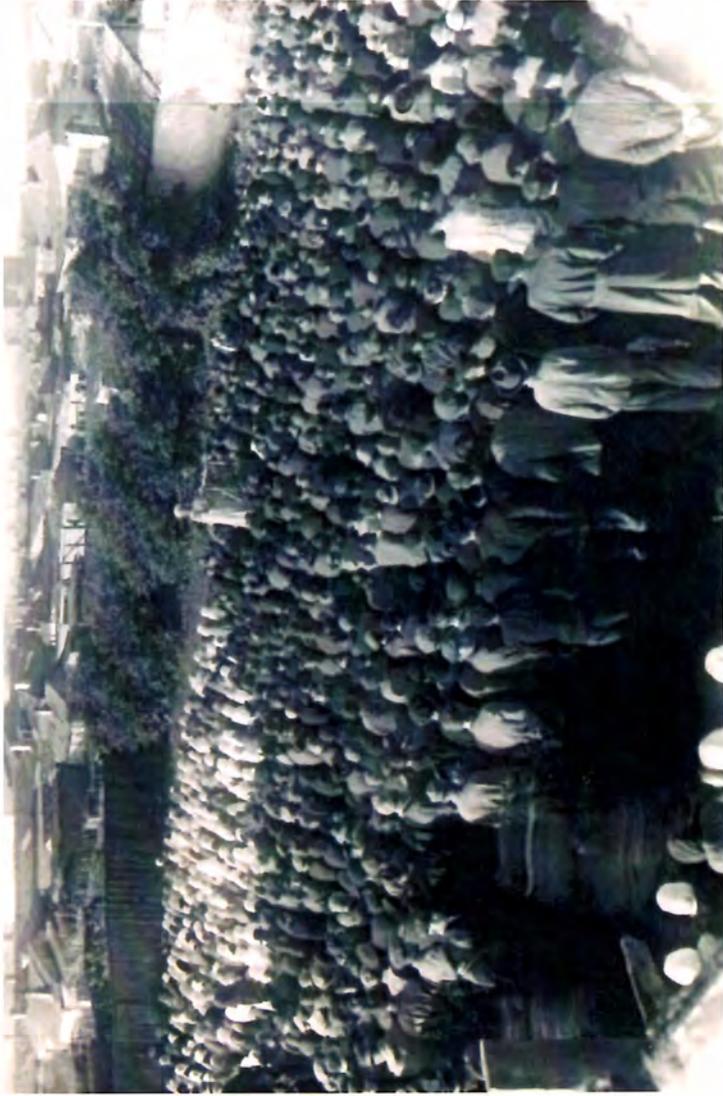
Уполномоченный Совета
по делам религиозных культов (Ляпунов)

Председателю Исполкома облсовета депутатов трудящихся
от религиозных общин
мусульман гор. Петропавловска

Заявление

В связи с получением Мечети находящееся по ул. К.Маркса настоящим доводим до Вашего сведения, в следующем: в том что к полученному нами мечеть принадлежит подсобное имущество, как то сторожка (старый ветхий дом) находящиеся в усадьбе Мечети, со своей стороны считаем, что такой религиозный общественный дом (мечеть) не может находится без сторожа, раз иметь сторожа нет возможности содержать без сторожевого дома, по этому просим Вашего разрешения закрепить за мечетью указанный в чин сторожевую избу, а также полностью усадьбу принадлежащей строящей мечети.

Одновременно разрешите нам предупредить жильцов, что они не производили посадку огородных культур на территории при усадьбы принадлежащее мечету, так как мечетная усадьба нами полностью должна быть очищена от нечистот, и кроме того, будет загорожена привидена в хозяйственный вид. Поскольку площадь усадьбы нами регулярно пользуются при каждом случае смерти, покойного привозят, в этом приусадебной площади проводятся религиозные порядки соответственно продолжают. Указывая изложенных выше обстоятельства, еще раз просим Вас удовлетворить нашу общую просьбу.

Соғыстан кейінгі жылдар.
Қызыл-жар қаласының бас имамы Хасен Шамсутдинұлы мұсылмандарға
уағыз айғуда

Соғыстан кейінгі жылдар.
Қызыл-жар қаласының бас имамы Хасен Шамсутдинұлы мұсылмандарға
уағыз айтуда

Соғыстан кейінгі жылдар.
Қызыл-жар қаласының бас имамы Хасен Шамсутдинұлы мұсылмандарға
уағыз айтуда

Хасен Шамсутдинұлы отбасымен бірге. 1945 жыл

Ұлы Мұхамедпен, қызы Сунатуламен бірге. 1958 жыл, Қызыл-жар қаласы.

Хасен Шамсутдинұлы отбасымен бірге. 1945 жыл

Ұлы Мұхамедпен, қызы Сунатуламен бірге. 1958 жыл, Қызыл-жар қаласы.

Хасен Шамсутдинұлының өз қолымен салған үйі.
1950-ші жылдар. Қызыл-жар қаласы.

Ұлы Ғалихан

Хасен Шамсутдинұлының ұлы Мұхамед 1958 жыл

Марат, Багила Шамсутдиновтар.

Хасен Шамсутдинұлының
шәкірті Әнуар Әбішев

Әнуар Әбішев
дінбасыларымен бірге. Ташкент қаласы, 1990 жыл.

XIX ғасырдағы Петропавл қаласының көрінісі

№4 мешіт

“Көк мешіт” (Жоғарыдан карағанда)

КАЗАКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ АҚПАРАТ
МИНИСТРЛІГІ АҚПАРАТ ЖӘНЕ
МҰРАҒАТ КОМИТЕТІНІҢ

«ОРТАЛЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК
МҰРАҒАТ» РММ

050000, Алматы қаласы, Абай даңғылы, 39
Тел.: 8 (727) 267-14-62, 267-14-38, факс: 267-14-47
E-mail: oqa_rk@mail.ru / Web: www.oqa.kz

1616-2012 № 55-с.д-15/508

РГУ «ЦЕНТРАЛЬНЫЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АРХИВ,
КОМИТЕТА ИНФОРМАЦИИ И АРХИВОВ
МИНИСТЕРСТВА КУЛЬТУРЫ
И ИНФОРМАЦИИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

050000, город Алматы, проспект Абая, 39
Тел.: 8 (727) 267-14-62, 267-14-38, факс: 267-14-47
E-mail: oqa_rk@mail.ru / Web: www.oqa.kz

Алматы қаласы
Мухамед Шамсутдинов мырзаға

Құрметті Мухамед мырза!

Сіздің әкеңіз Хасая Шамсутдиновке қатысты сұрау-хатынызға байланысты «Уполномоченный совет по делам религиозных культов при Совете Министров Казахской ССР» атты қордың құжаттары қаралып, 1951 жылғы Қазақ КСР Министрлер Кеңесі жанындағы Діни ғибадат істері жөніндегі өкілетті кеңестің есептерінен ақмоалық Х. Шамсутдиновке қатысты және оны Петропавлдағы мешітке молда ретінде тағайындау жөніндегі мұрағат құжаттарынан көшірмелер жолдан оғырмыз.

Сонымен қатар мұрағат қорларынан алынған құжаттардың көшірмелерін көрмелерге, жарияланымдарға және т. б. пайдаланған уақытта Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік мұрағатына сілтеме жасалуы тиіс екендігін естеріңізге саламыз.

Негіз: ҚР ОММ. 1711 кор. 1 тізбе. 39 іс. 71,72 пп.; 1711 кор. 1 тізбе. 40 іс. 29-31. 102-103, 184-188 пп.

Қосымша: Мұрағат құжаттарының көшірмелері 12 парақта 1 данада, орыс тілінде.

Бас директор

Л.С. Ақтаева

Орын. М.Ғ. Жылтыбаева
2671457

000293

СӨЛТҮЕТІК ҚАЗАҚСТАН
МЕМЛЕКЕТТІК МҰРАҒАТЫ
МЕМЛЕКЕТТІК МЕКЕМЕСІ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АРХИВ

150010, Петропавл қ. Интернационал к. 1
т.ел. 46-18-55,
факс 8 (3152) 46-48-19
E-mail: oblarhivskoz@mail.ru

150010, г. Петропавловск
ул. Интернациональная, 1, тел. 46-18-55,
факс 8 (3152) 46-48-19
E-mail: ob-arhivsko@mail.ru

2013ж. 12.03. № 03.20.1-04-08/12-III

Алматы қаласы
Мухамед Шамсутдиновке

Сіздің сұрауыңызға жауап ретінде, Шамсутдинов Хасан Петропавл қаласы К.Маркс көшесі, 83 мекенжайында орналасқан мешітте 1945 жылғы 7 наурызда тіркелген мұсылмандар діни бірлестігінің атқарушы органының ревизиялық комиссиясының құрамында болғанын хабарлаймыз.

1955 жылдың 19 мамырында КСРО Министрлер кеңесі жанынан құрылған Діни ғибадат істері жөніндегі кеңестің Солтүстік Қазақстан облыстық атқару комитетінің уәкілдігі берген №1 анықтама негізінде, ол Петропавл қаласы К.Маркс көшесі, 83 мекенжайындағы мешіттің ғибадат қызметтері мен діни жораларды жасау құқығына ие мұсылмандар діни бірлестігінің имамы ретінде тіркелді.

1959 жылдың 18 желтоқсанында ол өз қалауымен имам қызметінен босатылды. 1961 жылғы 12 шілдеде Шамсутдинов Хасан Петропавл қаласы К.Маркс көшесі, 83 мекенжайындағы мешіттің мұсылмандар діни бірлестігінің имамы ретінде қайтадан тіркелді.

Негіздеме: К.2376, Т.1.1.17 П.22, 1.55 Пп. 5, 12, 1.87, Пп. 2, 3, 4, 30.

Директор

С.Маликова

№ 1112 - 30 - noyabr 2011 yil

Билдириш

Ҳасен Шамсидинов (Ҳасен Ибн Шамсиддин) ҳақидаги маълумотларнинг узоқ муддат ўтганлиги сабабли аниқлик киритиш учун жуда катта заҳматли меҳнат талаб қилди. Ҳасен Шамсидинов (Ҳасен Ибн Шамсиддин) 1898-1915 йилларда Бухоро илм даргоҳларида ўқиганлари тўғрисидаги маълумотларни Ўзбекистон Республикаси мусулмонлари идораси ходимлари саъй ҳаракатлари тўғрисида аниқлик киритилди. У бошланғич таълимни Кўкалдош мадрасасида ва кейин илмларини Мир Араб маҳатида давом эттирганликлари аниқланди.

Ҳасен Шамсидинов (Ҳасен Ибн Шамсиддин) Ибрагимов ўзлари таълим олган ўқув даргоҳига ўғиллари Анварни олиб келганлар ҳақида аниқ маълумотлар топилди. Бу, уларнинг нафақат ўзлари илмга кизикувчан бўлганликлари, балки фарзандларини ҳам билимли бўлишига ҳаракат қилганликларига ва уларнинг маърифатпарвар ва атрофидагиларга илм тарқатиш билан доимий равишда шуғулланиб келганликларини далолат қилади.

Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар маҳкамаси хузуридаги
Дин ишлари бўйича қўмита

РАИСИ

О. ЮСУПОВ

Пояснение

Весенние уточнений в сведения о Хасене Шамсиддинове (Хасен Ибн Шамсиддин) работа очень трудоемкая в связи с истечением длительного периода. В информации о том, что Хасен Шамсиддинов (Хасен Ибн Шамсиддин) в 1989-1915 годах обучался в учебных заведениях города Бухары, удалось внести некоторую ясность благодаря стараниям работников конторы мусульман Республики Узбекистан. Начальное образование он получил в медресе Кукельдаш и продолжил обучение в высшем учебном заведении Мир Араб.

Найдены точные сведения о том, что Хасен Шамсиддинов (Хасен Ибн Шамсиддин) привёл своего сына Анвара для обучения в учебное заведение, где обучался он сам. Это свидетельствует о том, что интересовался наукой не только он сам, но также старался, чтобы и его потомство состояло из образованных людей, являясь просвещенным и образованным человеком, постоянно занимался распространением света знаний окружающим его людям.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ
Комитета по делам религии при
Кабинете Министров Республики
Узбекистан

О.ЮСУПОВ

Уполномоченный Совет по делам религиозных культов
при СНК СССР по Северо-Казахстанской области

3 июля 1945 г.

СПРАВКА

о регистрации и исполнительного органа и
ревизионной комиссии мусульманского
религиозного общества

Настоящая справка выдана в том, что Уполномоченным
Совета по делам религиозных культов при Советском Сою-
зе ССР по Северо-Казахстанской области, на основании
регистрации от 7/III-1945 года религиозного общества мусу-
льман, находящегося в гор. Петропавловске, всего число ре-
гистрировано: исполнительный орган этого общества, на-
ходящийся при мечети в гор. Петропавловске по улице
Карла-Маркса 83, в составе граждан:

1. Умаров Сагадат	5. Сабралин Абубайр
2. Байбури Алжан	6. Мухаметши Мубаракша
3. Абдушев Нургали	7. Нурбаев Мулак
4. Мусли Турбаев	

и ревизионная комиссия в составе граждан:

1. Намсудинов Хедан,
2. Бинмухаметов Сметкесем
3. Сабитов Мухометзян

с правами и обязанностями, предусмотренными в дейст-
вующих законах и постановлениях Правительства Советского ССР в
отношении религиозных культов.

Справка подлежит хранению в делах исполнительного
органа религиозного общества.

Уполномоченный Совет по делам
религиозных культов при
СНК СССР
Северо-Казахстанской обл.

ИЗУНОВ.

Секретно

20 мая 1951,
 № 24/42с

Уполномоченный Совет
 на религиозные культы
 при Совете Министров СССР по
 Северо-Кавказскому району

пол. СабитовА.Алиев-Али

Доводя до Вашего сведения, что Са-те-теп и Петропавловский приходы кабардино-балкарского улуса, в беседе со мной он сообщил, что Пильменов категорически отказался от переезда в Петропавловск в том, потому он имеет намерение назначить имамом в Петропавловскую общину муфтия Кабардино-Балкарской Республики Хасана, которого он привез с собой из Аджары.

Ввиду того, что муфтий Кабардино-Балкарской Республики Хасан назначен в Петропавловскую общину, прошу Вас уведомить это обстоятельство.

Уполномоченный Совет
 на религиозные культы
 при Совете Министров СССР по
 Северо-Кавказскому району

(Алиев)

Отп. 2 экз.

1-й адресат
2-й в 1 экзпол. Алиев
Печатня им. Октябрь

Л. К/Б 46

УПОЛНОМОЧЕННОМУ СОВЕТА ПО ДЕЛАМ РЕЛИГИОЗНЫХ КУЛЬТОВ ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ СССР
ПО КАЗАХСКОЙ ССР

ГОС. СЕБИТОВУ

Г. Алма-Ата

28
11/15/51

Сообщая, что кази Намсудинов назначен имамом в мечеть Петропавловской общины мусульман гр. Намсудинова Хасана и выдал ему об этом временное удостоверение. В соответствии с этим имаму Намсудинову Х. будет мной выдана временная регистрационная справка. После получения мной анкеты и автобиографии Намсудинова Х., вторые экземпляры будут направлены Вам.

В качестве азанчи намечен бия, мулла Мамлюкской общины Тагиров. До его приезда обязанности азанчи исполняет Сергей Узекбаев.

Исполнявший обязанности муллы Аблаев Сарсипбай освобожден кази Намсудиновым от этой должности и выдан в колхоз "Каргали" Ленинского района.

В ночь с 4-го на 5-е июля корн Балтибаев Кузбай приступил к чтению корана в мечети.

Посещаемость таравих намазов ниже прошлогодней.

Кази Намсудинов прибыл в Петропавловск 24 мая и выехал в Алма-Ата 3 июня.

Уполномоченный Совета
по делам религиозных культов по
Северо-Казахстанской области—

(Дяпунов)

18-А
10/22
5-17

Уполномоченному Совету по делам
религиозных культов при Совете Министров
СССР по Казахской ССР

тов. САБИТОВУ

г. Акмола-Ата

Сообщая, что гр. ШАМСУТДИНОВ Касим, тотчас же после отъезда из Петропавловска казен Шамсутдинова, прибыл в г. Акмолинск. Вернулся он из Акмолинска 8 июля. 12-го июля гр. Шамсутдинов представил мне свидетельство САДУМ о своем назначении и один экземпляр анкеты. 13-го июля гр-ну Шамсутдинову выдана мной регистрационная справка. 15 июля ямам Петропавловской обкомы Шамсутдинов представил недостающий экземпляр анкеты и справку об-был в Акмолинск для устройства своих домашних дел. По возвраще-нию ямама Шамсутдинова, пробудет он в Акмолинске 2-3 недели.

Анкета Шамсутдинова прилагается.

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ
СОВЕТА ПО ДЕЛАМ РЕЛИГИОЗНЫХ
КУЛЬТОВ по Северо-Казахстанской
области -

Смирнов (ИМЯ ФАМ)

Уполномоченный Совет по делам религиозных культов при
Совете Министров СССР при Северо-Казакстанском
Областном Совете

гор.Петропавловск

№ 1

от "3" мая 1956г.

С П Р А В К А

Настоящая справка выдана гр.Мамсутдинову Хасену,
проживающему по ул.Карла-Маркса 85, в том, что он сего-
дня зарегистрирован в качестве имама религиозного
общества мусульман при мечети, находящейся в гор.Петро-
павловске, по ул.Карла-Маркса 85, с правами совершения
религиозных обрядов и служб по культу, к которому
принадлежат верующие указанного религиозного общества.

Справка подлежит возврату Уполномоченному
Совету по делам религиозных культов при Совете Министров
СССР по Северо-Казакстанской области, в случае остав-
ления имамом Мамсутдиновым службы в указанном выше
религиозном обществе.

Уполномоченный Совет
по делам религиозных культов
при Совете Министров СССР при
Северо-Казакстанском
Областном Совете

Handwritten signatures and notes:
1956
12
10-11

/ Дир. ун. об./

ЗАПИСКА

из книги записей приезда представителей Лухоменства и верующих уполномоченным Советом по делам религиозных культов при Северо-Казахстанском Облсполкоме.

12/1-1936г.

Советитель: Дулла Петропавловской общины мусульман Камсутдинов Асан.

до собственной инициативе.

Дулла просит разрешить остаться ли в силе на 1936г. его право выезда в район для совершения обрядов по приглашению верующих. Камсутдинов добавил, что в 1935 году он три раза исполнял это право для совершения обряда "жонсаз" над покойниками, по приглашению их родственников.

Уполномоченный Совета ответил, что право Дулла выехать в район для совершения обрядов по приглашению прихожан общины не ограничивается только 1935 годом и может быть им исполнено и в настоящее время.

Уполномоченный Совета по
делам религиозных культов при
Северо-Казахстанском Облсполкоме-

(Аягулов)

С 9 4 7 4 1 4

Содержание: 1. Описание помещений, находящихся на праве собственности или праве постоянного (бессрочного) пользования в составе государственного имущества. 2. Оценка помещений.

№ п/п	Наименование помещений	Эксп. №	Площадь, кв. м	Оценочная стоимость, руб.	Дата оценки
1	Помещение № 101	101/01	148,7 кв. м	154,000	1994
2	Помещение № 102	102/01	194,0 кв. м	200,000	1994
3	Помещение № 103	103/01	140,0 кв. м	140,000	1994
4	Помещение № 104	104/01	140,0 кв. м	140,000	1994
5	Помещение № 105	105/01	140,0 кв. м	140,000	1994
6	Помещение № 106	106/01	140,0 кв. м	140,000	1994
7	Помещение № 107	107/01	140,0 кв. м	140,000	1994
8	Помещение № 108	108/01	140,0 кв. м	140,000	1994
9	Помещение № 109	109/01	140,0 кв. м	140,000	1994
10	Помещение № 110	110/01	140,0 кв. м	140,000	1994
11	Помещение № 111	111/01	140,0 кв. м	140,000	1994
12	Помещение № 112	112/01	140,0 кв. м	140,000	1994
13	Помещение № 113	113/01	140,0 кв. м	140,000	1994
14	Помещение № 114	114/01	140,0 кв. м	140,000	1994
15	Помещение № 115	115/01	140,0 кв. м	140,000	1994
16	Помещение № 116	116/01	140,0 кв. м	140,000	1994
17	Помещение № 117	117/01	140,0 кв. м	140,000	1994
18	Помещение № 118	118/01	140,0 кв. м	140,000	1994
19	Помещение № 119	119/01	140,0 кв. м	140,000	1994
20	Помещение № 120	120/01	140,0 кв. м	140,000	1994
21	Помещение № 121	121/01	140,0 кв. м	140,000	1994
22	Помещение № 122	122/01	140,0 кв. м	140,000	1994
23	Помещение № 123	123/01	140,0 кв. м	140,000	1994
24	Помещение № 124	124/01	140,0 кв. м	140,000	1994
25	Помещение № 125	125/01	140,0 кв. м	140,000	1994
26	Помещение № 126	126/01	140,0 кв. м	140,000	1994
27	Помещение № 127	127/01	140,0 кв. м	140,000	1994
28	Помещение № 128	128/01	140,0 кв. м	140,000	1994
29	Помещение № 129	129/01	140,0 кв. м	140,000	1994
30	Помещение № 130	130/01	140,0 кв. м	140,000	1994
31	Помещение № 131	131/01	140,0 кв. м	140,000	1994
32	Помещение № 132	132/01	140,0 кв. м	140,000	1994
33	Помещение № 133	133/01	140,0 кв. м	140,000	1994
34	Помещение № 134	134/01	140,0 кв. м	140,000	1994
35	Помещение № 135	135/01	140,0 кв. м	140,000	1994
36	Помещение № 136	136/01	140,0 кв. м	140,000	1994
37	Помещение № 137	137/01	140,0 кв. м	140,000	1994
38	Помещение № 138	138/01	140,0 кв. м	140,000	1994
39	Помещение № 139	139/01	140,0 кв. м	140,000	1994
40	Помещение № 140	140/01	140,0 кв. м	140,000	1994
41	Помещение № 141	141/01	140,0 кв. м	140,000	1994
42	Помещение № 142	142/01	140,0 кв. м	140,000	1994
43	Помещение № 143	143/01	140,0 кв. м	140,000	1994
44	Помещение № 144	144/01	140,0 кв. м	140,000	1994
45	Помещение № 145	145/01	140,0 кв. м	140,000	1994
46	Помещение № 146	146/01	140,0 кв. м	140,000	1994
47	Помещение № 147	147/01	140,0 кв. м	140,000	1994
48	Помещение № 148	148/01	140,0 кв. м	140,000	1994
49	Помещение № 149	149/01	140,0 кв. м	140,000	1994
50	Помещение № 150	150/01	140,0 кв. м	140,000	1994

Всего помещений: 150 шт.
 Общая площадь: 21000 кв. м.
 Общая стоимость: 21000000 руб.

Итого: 21000000 руб.

№ 1

О Т Ч Е Т

о работе уполномоченного Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по Кавказскому за II квартал 1946 года.

В соответствии с общими указаниями Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР во втором квартале мной был дан ряд указаний областным уполномоченным. Даны, например, указания о порядке оформления материалов о регистрации религиозных общин, о порядке строительства мечетей, об урегулировании деятельности служителей культов, о подборе слушателей в открываемые в Ташкенте и Бухаре медреса (духовные школы) и т.п.

Для осуществления живого руководства работой уполномоченных во втором квартале мной были вызваны в Алма-Ату уполномоченные 3 областей (Нараяндинской, Кустанайской, Джамбулской), которым даны соответствующие указания по всем вопросам, вытекающим из практической их деятельности.

Несмотря на такие меры уполномоченные, за небольшим исключением, все же остаются пассивными в своей работе. В этом отношении выделяются уполномоченные Гурьевской, Икино-Кавказской, Джамбулской, Амольской и Кустанайской областей. О работе этих уполномоченных мной был поставлен вопрос перед председателями исполкомов этих областей.

В результате такой пассивности областных уполномоченных многие религиозные общины на сегодняшний день остаются не зарегистрированными. Например, из 80-70 религиозных общин всех культов Кавказа на сегодняшний день всего зарегистрировано 18 общин. Из них 15 мусульманских, 3 сентавских (смангалистов-баптястов).

Во втором квартале были изучены отчеты областных уполномоченных о работе за первый квартал 1946 года и даны соответствующие указания о дальнейшей работе. Кроме того был изучен по заданию Совета вопрос о регистрации безмечетных мулл и было высказано мнение по этому вопросу.

у порядке

Тов. Джунус / Северо-Казахстанская область/

И бы хотел остановиться на одном вопросе, который не был до статочной степени освещен в докладах товарищей. Я имею ввиду вопрос о возможности распространения общего порядка регистрации обнин и открытия молитвенных домов верующих технациональностей, которые принадлежат на особом положении. Таких национальностей в Северном Казахстане имеется две - это чеченцы и немцы. Как известно, чеченцы исповедуют ислам, а немцы в большинстве своем исповедуют католичество. Вот небольшая прослойка среди них католиков и синтистов, но они не играют существенной роли. Вот об особенностях этого положения мне и хотелось поговорить потому, что я хочу получить от г. Долянского оценку правильности сделанных мною выводов.

У меня имеется краткая характеристика религиозной деятельности и политических неправильностей этих двух групп верующих. В делах экономики времени я ограничусь тем, что считаю их. Нужно сказать, что по своей численности чеченцы-мусульман в два три раза меньше, чем мусульман других национальностей, т.е. казахов и татар. А если говорить о степени преданности к своей вере и о процентном отношении верующих в среде взрослого населения, то в обнин случаях мусульмане-чеченцы значительно превосходят мусульман остальных национальностей. Процент верующих среди взрослого населения чеченцев составляет 95%, причем можно сказать, что этот процент скорее занижен, чем завышен. Таким образом, религиозными убеждениями охвачено почти все взрослое население. Степень религиозной привязанности настолько велика, что в отдельных случаях достигает фанатизма. Чеченцы преимущественно сосредоточены в поселках с русским населением, где нет мусульман других национальностей и поэтому нет возможности к открытию молитвенных домов и к регистрации обнин верующих, принадлежащих к коренной национальности области. Все чеченцы состоят на особом учете и прикреплены к своим поселкам. В особенности в силу этого положения на мусульман-чеченцев не был распространен общий порядок регистрации обнин и открытия молитвенных домов. Общее количество мусульман этой национальности в Северо-Казахстанской области составляет от 7 до 7500 человек взрослого населения. Чеченский мулла по своему образованию, авторитету и влиянию резко отличается от всех тех местных мулл, которыми это население преимущественно верующими только потому, что они могут по слухам читать Коран, зачастую не понимая прочитанного и совершать некоторые несложные религиозные обряды. Муллы чеченцы осуществляют свою религиозную деятельность, как на местах своего жительства, так и в окружающих селах, выезжая туда с разрешения соответствующих властей.

Специальных молитвенных домов с постоянным количеством верующих и с систематическим совершением в них богослужений, мусульмане-чеченцы не имеют. Намазов в дни больших праздников Гиде-Рамазан и Гиде-Байрам совершается под открытым небом. Намазы по пятницам совершаются от случая к случаю в разных домах. Обязательно совершаются все несложные религиозные обряды. Центрами религиозной активности мусульман-чеченцев являются пункты, где проживают их муллы. Таких центров мне известно четыре: 1) Емкульский, Петропавловского района, мулла Хасан Зурабов.

3) Троицкое - Пресненского, мулла Евтерьевич Абатов. 3) Успен-
ная - Вушевского района, мулла Абдурахманов Хамид. 4) Клязьма-Север-
ского района, мулла Аполонкаев Саид.

Мушам этих центров пользуются исключительно большим авторитетом. Их предложения безапелляционны. Причем предложения эти не ограничиваются только указаниями по вопросам религиозного характера, но и касаются сплошь и рядом проводимых хозяйственно-политических мероприятий.

Все мушамы, за исключением Сейда Аполонкаева, имеют законченное духовное образование. Мулла Аполонкаев имеет незаконченное духовное образование. Кроме этих мушам, в области имеется от 20 до 30 мушамов и один отсидевший вследствие глубокой старости, от религиозной деятельности мулла Мамакаев (Конховский район).

Политическая направленность всей массы мушамов-чеченцев не проявляется в формах враждебного отношения к Советской власти. Конечно, при этом имеются единичные исключения. Конечно, также, что отсутствие открыто проявляемых враждебных настроений, не может служить доказательством наличия советских настроений. Для отдельных лиц это только остроумно притавляемое явление, но мушамы чеченцев призывают верующих к честному исполнению своих обязанностей перед государством, и честному труду при проведении хозяйственно-политических мероприятий и масса верующих, послушная их влиянию, выходит на этот путь. Нельзя сказать, что это делается с большим подъемом. Это было бы и трудно ожидать как среди большинства мушамов-чеченцев еще не выжитые уединенческие настроения, вызванные переменой постоянного места жительства. Главное, что при этом следует учесть, что то, что вышло на этот путь движется не сознанием честного советского гражданина, а инстинктивно в кровь поступающим перед авторитетом слушателя мушамы.

Более понятно, что это положение не может быть распространено на всю массу верующих, а имеет силу и на более отсталую, нарабатывающую ее часть.

Изучение положения, деятельности и направленности религиозных групп мушамов-чеченцев не может считаться, в силу ряда причин, законченным, хотя и приближается к этому концу. Поэтому окончательные выводы могут быть сделаны мной только несколько позже. Однако уже сейчас, на основании приведенных данных, я считаю, что было бы ошибочно приступить к анализу религиозных групп мушамов-чеченцев и что более целесообразно было бы распространение на них общего порядка регистрации и открытия молитвенных домов.

Это диктуется необходимостью создания условий, которые они имели на своем Родине для того, чтобы их уединенческие настроения были выжиты. Этот вывод полностью разделяется на месте.

Нужно однако отметить один момент, о котором упоминали здесь некоторые товарищи. При открытии мечети мушамов-чеченцев получается некоторая национальная исключительность. Но вся беда в том, что избежать этого никак нельзя потому, что мушамов-чеченцев расселили в поселках с русскими и немцами расселением. Хотелось бы было услышать в коллесе т. Полянского отразить оценку правильности моих выводов.

Я хочу остановиться на вопросе работы в Акмолинской области. У нас основными культурами является мусульманское вероисповедание, затем евангелисты, христиане-баптисты.

Всего населения в г. Акмолинске 98 тыс., из них 40% казахского населения, т.е. большинство. В области имеется 16 районов, некоторые чисто казахские: Курчалдинский, Иссыкский. В самом г. Акмолинске по революции построено 2 мечети, одна каменная, другая деревянная, в настоящее время каменная мечеть занята под производство дивана. Старая деревянная мечеть, она за яте пионерским клубом. Если взять число верующих г. Акмолинске составляет 500-600 человек, они начали ходатайствовать об открытии и предоставлении мечети с 1943 года, писали на имя товарища Молотова, в Верховный Совет Казахской ССР. Но местные органы власти смотрят на это дело так: поскольку эта мечеть занята под пионерский клуб, освободить его нецелесообразно. Я ставил этот вопрос перед облисполкомом, однако, до сих пор, мечети не освобождаются, ходатайство верующих не удовлетворяется. Я еще раз толкался об этом с председателем облисполкома, он обещал поговорить с секретарем обкома об освобождении клуба если будет возможность перевести его в другое помещение, а вопрос так и остается не разрешенным.

В Акмолинске имеется русская православная церковь, которая была переделана верующими в 1943 году, сейчас эта церковь ведет большую работу, она переоборудована, покрашена, приведена в порядок, в воскресные приходят тулы много народу верующих. Вот на почве этого возникают вопросы, казахское население говорит, что почему не русскую церковь освободили, а казахам не открыли мечеть, что они также не люди, также хотят свободно молиться. Мы раз'яснили верующим, что это совсем не потому что не хотят казахам дать помещение, а что освободить пионерский клуб сложное дело. Поскольку мусульманские верующие не получили мечеть, они приобрели молитвенный дом, оформили его и совершают обряды, поскольку число верующих увеличивается, указанное помещение становится тесным, оно составляет три комнаты, площадью 80 кв. Это я оформил, материал с заключением облисполкома направлен в Совет, сейчас находится в Совете по делам религиозных культов для окончательного решения вопроса, все же в этом доме продолжают совершать религиозные обряды по пятницам.

Во мне поступило ходатайство со станции Акмолинск, поскольку станция находится в 5-6-ти километрах от города, там тоже мусульманское население, верующие составляют 80-90 человек, они тоже хотят арендовать себе помещение, но я им не разрешил, поскольку цель наша не население религиозных общин, а изучать и регистрировать и оформлять по приказам Совокупности и распустить те общины, которые по совокупности не подходят.

У нас есть Атбасарский район, там есть мечеть, потолок развален, требует ремонт. Эта мечеть никем не занята, поступило ходатайство от верующих города Атбасара, они просят отдать им это помещение, для аренды частное помещение. Я согласовал с председателем облисполкома, он тоже не возражает, договорился, материал оформил и будет направлен в Совет для решения вопроса.

Если у нас Енисейский район, там выявлена община, которая совершала религиозные обряды, но за последнее время в эту общину распустили, потому что у них в колодезях молитвенного определенного тона нет и они хотят занимать частное помещение. Климова эту общину распустили.

Относительно работы муллы Идилова, он себя считает областным имамом и проводит работу по расширению религиозной деятельности верующих общин мусульман. Потом относительно эти слушатели культуры тех называемых мулл. У нас в городе есть мулла Шахов Аубакир, он после того, как побывал на совещании духовного управления в г. Ташкенте, стал называть себя имамом, выезжал в районы для сбора средств, разъяснял организационный вопрос для поднятия деятельности религиозного культа. За последнее время он пошел по тому, что стал просить обласполкомом дать ему справку о том, что он, якобы командирован обласполкомом по районам для ведения организационной работы для сбора денежных средств, для оказания помощи детям роги-телей погибших в войну. Но я запретил давать какие бы то ни было документы, поскольку он не был оформлен. Этот Шахов Аубакир заявил, чтобы без его присутствия в г. Акмолинске никто без него не хоронил, не венчался. Я отменил это дело. Идилов Аубакир имеет переписку с Шамсутдиновым, собирается дать указание по районам как нужно выявлять религиозную деятельность, что нужно делать для этого. Я сказал ему, поскольку вы не зарегистрированы, вам не положено это делать. Пока он прекратил неправильные действия.

Относительно евангелистско-христианских баптистов. Такая община имеется в Новочеркасском районе, и лидером группы является Дроши, который был осужден за религиозную деятельность на 10 лет и находился под надзором органов НКВД. Поскольку такое положение, мы запретили ему руководство этой группой. В этом районе нет молитвенного дома, верующие пока не выявлены об открытии дома, но мы отказали.

Пару слов о ревизионной комиссии. Председателем ревизионной комиссии духовного управления, он же областной имамом г. Петропавловска является Кадялечкин. В конце 1946 года он приехал в Акмолинск, поговорил со слушателями культуры, собрал собрание верующих, где отчитался о ревизионной работе для духовного управления, затем он избрал имамом Саке на Я. Вильямина, которого называют сейчас один в Акмолинской области, другой в г. Омске. В Омской области, хотели его выявить. Нам принесли протокол собрания, тогда этого он кричал и говорит - я приехал собрание, где избрали областного имаме, необходимо отметить том, чтобы можно было молиться верующим г. Акмолинска.

Я это опровергнул и сказал - какие имеем право это делать, во-первых, вы не имаете права без нашего разрешения проводить собрания верующих, потом избирать имаме областно-го, все же вы должны были получить разрешение в обласполкоме, узнать наше мнение и уже после этого проводить собрание и избирать имаме. Он признал свою ошибку. Мы это дело не утвердили и он снова уехал. Вот было такое нарушение со стороны члена духовного управления мусульман.

У о с т и т а л с 8

Основным культом в Казахстане, кроме русской православной церкви, является мусульманский, т.е. культ ислама. Основную массу этого культа составляют казахи, уйгуры, татары, дунгане, узбеки и др.

Все эти группы верующих по своей религиозной направленности являются Ханиритами суннитского толка. Отсюда и нет никакого расхождения между ними, как в отправлении религиозных обрядов, так и в толковании основных положений ислама.

Если вернуться к прошлому, то мы наблюдаем следующую картину: верующие / мусульмане /, населявшие южную часть Казахстана, находясь под влиянием среднеазиатских суфиев / мистиков /, были крепко проникнуты в своих религиозных взглядах суфийским учением, в основу которого лежал пантеизм — философское учение, которое сливает существо бога с бытием мира, иначе говоря сближает человека с богом посредством созерцательной и строго воздержанной жизни. Поэтому верующие / мусульмане / этой части Казахстана были против всякого рода "нововведений" в исламе и крепко соблюдали обряды посещения могил святых, моление за них богу, приношение им жертвы и т.д.

В противовес суфийскому учению стояли верующие / мусульмане /, населявшие северную часть Казахстана, главным образом верующие / татары /, хотя многие из них были также не свободны от этого учения. Это было обусловлено тем, что верующие / мусульмане / этой части Казахстана находились под влиянием татарской торговой буржуазии и некоторых мулл, являвшихся в свое время сторонниками новой методной школы, которые в свое время старались приспособить ислам к современным условиям, очищая его от всякого "излишества" в религиозных обрядах с тем, чтобы он / ислам / отвечал интересам эксплуататорской части татарского населения. Поэтому верующие / мусульмане / этой части Казахстана крепко не держались за суфийское учение и не были у них в почете посещение могил святых, моление за них богу, приношение им жертвы и т.д.

Секретно

Экз. № 3

В СОВЕТ ПО ДЕЛАМ РЕЛИГИОЗНЫХ КУЛЬТОВ ПРИ
СОВЕТЕ МИНИСТРОВ СССР

Москва, Пер. Островского 10.

Копия: УПОМОЩЕННОМУ СОВЕТА ПО ДЕЛАМ РЕЛИГИОЗНЫХ
КУЛЬТОВ ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ СССР ПО КАЗАХ-
СКОМ ССР

гов. Сабатову

Г. Аман-Ата.

ИНФОРМАЦИОННЫЙ ОТЧЕТ

За время с 1/X-1950г. по 31/XII-1950г.

Отчет представляется раздельно по каждому культу.

Мусульмане. По своей численности составляет наиболее крупную группу верующего населения области, не учитывая, конечно, при этом верующих православной церкви. По своей национальности состоят из мусульман казахов, мусульман татар и мусульман чеченцев и ингушей. Численный состав этих групп верующих на протяжении последних трех лет не подвергался существенным изменениям. По ориентировочным данным он составляет по всей области: 12-13 тысяч мусульман казахов, 7-8 тысяч мусульман чеченцев и ингушей и около 2,5 тысяч мусульман татар. В процентном отношении ко всему взрослому населению каждой национальности, эта численность выражается: мусульман чеченцев и ингушей до 90%, мусульман татар - 60% и мусульман казахов - 30%.

Количественный состав мусульман в рамках зарегистрированных общин и явочных групп, осуществляющих свою религиозную деятельность в тех или иных формах внешнего проявления, учтен с известным приближением еще в 1946 году. В дальнейшем, в 1948 году численность этого состава была несколько уточнена. С тех пор никаких больших изменений в этом составе не произошло.

Нужно отметить, что изучение количественного состава верующих мусульманского культа в настоящее время представляет большие трудности, чем в прошлые годы, когда религиозная деятельность этого культа открыто проявлялась в 2 зарегистрированных общинах и в 95-ти явочных группах. Сейчас количество постоянно действующих явочных групп резко сократилось, а из зарегистрированных общин осталась только одна - в г. Петропавловске.

Резкое сокращение деятельности явочных групп и закрытие общины в с. Мамытка имело, конечно, влияние на уменьшение численности верующих, но больших изменений в этом отношении не произошло. Явочные группы прекращали свою деятельность в результате ряда мер, причем наиболее радикальной оказалась обложение лиц, возглавляющих эти группы, подоходным налогом.

Эти лица, в большей своей части "домрошенные муллы", т-е местные старики-миряне, которые являются служителями культа только в отношении своих единосельчан, или совсем прекратили свою деятельность, или отказались от систематического ее осуществления. Таким образом в результате всех предпринятых мер была парализована религиозная деятельность организаторов явочных групп. Но верующая масса осталась и потому в особо необходимых случаях, при primitивности требований этой массы к своим служителям культа, среди ней всегда найдется тот или иной человек, готовый совершить куланный обряд, а в исключительных случаях и намаз. К таким необходимым обрядам и намазам относятся "хоноза" над покойником и айт намази в первый день "ураза-байрам" и "курбан-байрам".

Исходя из этого, а также из материалов моих предшествующих отчетов, можно на сегодняшний день характеризовать состояние мусульманского религиозного движения в районах области следующими данными:

В районах нет ни одного "бродячего муллы".

Местные муллы- профессионалы прекратили осуществление систематической религиозной деятельности.

Отмерло и прекратилось совершение таких религиозных обрядов как бракосочетание и наречение имени.

Явочные группы, являющиеся в большинстве случаев определенными организаторами, находят тем не менее возможность совершать два раза в году, групповые айт намазы на "ураза и курбан байрама", прибегая в этом случае к услугам любого старика-мирянина, умеющего читать коран.

Повсеместно, опять таки при помощи этих стариков-мирян, совершается "хоноза" над покойниками.

Численный состав массы верующих остается прежний, но сама масса стала несколько инертно относиться к отрыванию своих религиозных потребностей.

В последнем отношении характерны не только отказ от пятикратных повседневных намазов, "тумга-намаза", "никях", "исти-гоку", но и отказ от совершения в нынешнем году такого намаза, как "айт намаз" на "курбан-байрам", совершение которого до настоящего времени считалось необходимым, независимо ни от каких обстоятельств. А между тем в этом году по известиям у меня сведениям, этот намаз, как групповой намаз, нигде, за исключением Намзетки, не совершался. Правда, в нынешнем году совершению этого намаза препятствовали особые обстоятельства:

В области, в это время, при неблагоприятных метеорологических условиях велась напряженная работа по уборке высокого урожая. В связи с этим в область прибыли руководящие работники ЦК КП(б)К и Совета Министров КССР. В каждом колхозе, в каждом населенном пункте ответственные уполномоченные следили за продуктивностью использования каждого часа работы. Конечно, все это было главной причиной того, что в нынешнем году групповые "айт-намазы" по случаю праздника "курбана-байрама" в районах области не проводились. Но вместе с тем, если бы в религиозном чувстве мусульман (имеется ввиду наиболее крупная группа

мусульман-казахов) не проявлялась некоторая инертность, групповые намазы, несмотря на указанные выше обстоятельства, имели бы место не в одной Мамлютке. В Мамлютке же этот намаз происходил только потому, что основной состав мамлютских мусульман- татар, религиозное чувство и религиозная активность которых значительно выше, чем у мусульман казахов.

Однако, степень приверженности к своей религии и к соблюдению ее требований у мусульман чеченцев и ингушей еще выше, чем у мусульман татар, а между тем в нынешнем году у них также не было групповых айт-намазов.

Объясняется это, конечно, не спадом религиозного чувства у верующих этих национальностей, а если так можно выразиться, тактическим маневром их религиозных руководителей:

Представители этого руководства из числа наиболее авторитетных мулл не только никогда не проявляли желания ввести свои религиозные группы в русло зарегистрированных общин, но, очевидно, всемерно этого избегали.

Замкнутость и осторожность определяли их решение. Такого же замкнутость и осторожность проявили они при встречах со мной и должен сказать, что встречи эти дали очень мало положительных результатов.

Вместе с тем руководящие круги мусульман чеченцев и ингушей - их религиозные авторитеты - отлично понимают, что принятое ими в свое время решение не выходить на путь регистрации явочных групп не может воспроизводиться систематическим и безусловным выполнением этих группами всех требований закона. Такое полное осуществление религиозной деятельности явочными группами неизбежно привлекло бы всеобщее внимание, как выводу нарушения правительственных постановлений о культах, так и вследствие того, что оно отрицательно отразилось бы на важнейших сельскохозяйственных работах.

Поэтому, по указанию этих религиозных руководителей, пользовавшихся непререкаемым авторитетом в среде верующих своей национальности, нигде в явочных группах осуществление религиозной деятельности не носит полного и систематического характера. Деятельность эта осуществляется от одного благоприятного случая к другому, в зависимости от условий и обстановки.

В нынешнем году эта обстановка побудила религиозных руководителей мусульман этих национальностей отказаться от группового проведения намаза в день Курбан-байрама. Однако, если бы условия оказались более благоприятными, этот намаз обязательно был бы совершен во всех местах расселения чеченцев и ингушей. Причем на нем присутствовало бы, опять таки в зависимости от обстановки, или все население или только та часть, которая по своему возрасту или другим причинам освобождена от сельскохозяйственных работ.

Сказанное в одинаковой степени относится и к другому важному и необходимому намазу в день "ураза-байрам". Что же касается думга-намазов, то в силу тех же обстоятельств, как правило, они никогда не соблюдаются. Повседневные намазы если совершаются, то только в одиночку и, главным образом, у себя на дому.

Совержение религиозных обрядов производится также на дому и лица заинтересованные в них всегда сумеют выбрать время и обстановку менее всего препятствующие их осуществлению. Поэтому мусульмане чеченцы и ингуши за редким исключением соблюдают все религиозные обряды.

Таким образом, если в отношении мусульман казахов можно сказать, что их отказ от соблюдения некоторых религиозных требований (последние намазы, зумра намаз, никах, истому) явился результатом религиозной неустойчивости и некоторого, хотя бы незначительного ослабления религиозного чувства, то такой же отказ у мусульман чеченцев и ингушей никоим образом не означает спад религиозного чувства. Это только тактический прием. Сила же приверженности мусульман чеченцев и ингушей к исповеданию своей религии и стремление к выполнению ее требований попрежнему весьма велика.

Мусульмане татары по степени своего стремления к выполнению религиозных требований занимает среднее положение между мусульманами указанных национальностей.

В отчетном квартале в деятельности Петропавловской общины мусульман не происходило каких-либо особенных религиозных событий. Мулла этой общины Бектасов был арестован, и осужден на длительный срок заключения. Об этом я поставил в известность республиканского уполномоченного Совета тов. Сабитова специальными письмами 21/X- за 31466 и 13/XII- за 41606. Благодаря принятым мерам арест Бектасова не вызвал особой реакции общины и вообще возмущения ей был спокоен. Представитель верующих так характеризовал мне бия, муллу: "Бектасов имел гнилое сердце: на языке он был за советскую власть, а на деле против. Его осудили правильно". Это мнение разделяется большинством.

Тем не менее среди верующих нашлось несколько лиц, которые поддержали инициативу меня Бектасова организовать у дверей мечети сбор подписей под текстом, свидетельствующим о "лояльности" Бектасова. Попытка эта не дала существенных результатов, т.к. возможность ее была предвидена и соответствующее разъяснение представителями исполнительного органа своевременно от меня получали. Кроме того, по инициативе тех же лиц, временно исполнявших обязанности муллы Аблаев Сарсинабай вознес, вскоре после ареста Бектасова, молитву в мечети за его благополучие. Необходимо отметить, что эти несколько лиц не национальностями, главным образом, татары. О падении авторитета муллы в глазах значительной части верующих я сообщал в предшествующем отчете.

После ареста Бектасова, исполнительный орган общины обратился ко мне с просьбой разрешить, назначенному САДУИ на должность азанчи, Аблаеву Сарсинабай временно исполнять обязанности муллы. Не регистрируя Аблаева, я дал согласие на временное исполнение им обязанности муллы. Обязанности азанчи исполняет второй азанчи Уадибаев Серкей, но именной удостоверение от САДУИ, несмотря на то, что на эту должность он избран общиной (Аблаев не избран), имеет полугодовой стаж службы в этой общине и был даже, в течение нескольких месяцев, после смерти муллы Нургазиева, муллой в общине. Не получив назначения

Усенбаев, очевидно, вследствие промахов Бектасова, с которым он был в резко неприязненных отношениях. Весьма возможно, что и назначение на должность азанчи Аблаева, без избрения в ведома общины, произошло под влиянием Бектасова. Аблаев совершенно безвольный, не развитый человек, личный собственного мнения. Такой человек на только не мешал бы Бектасову в его делах, но покорно исполнял бы все, что он ему скажет.

Так как Аблаев нарушил сделанное мной предупреждение, что мечеть предназначена только для совершения в ней богослужения и что, следовательно, никакие упоминания в ней о Бектасове в связи с его арестом не должны допускаться, я был намерен аннулировать свое согласие на временное выполнение Аблаевым обязанностей муллы. Однако, после доклада моего обстоятельства дела партийному и советскому руководству области, решено было временно воздержаться от этой меры. Я сделал Аблаеву новое, более категорическое предупреждение и должен отметить, что оно дало положительные результаты.

Как Аблаев, так и Усенбаев, по мнению исполнительного органа, не могут быть муллами в городской общине, ввиду их нерадивости и отсутствия достаточных религиозных знаний. По моим наблюдениям оба эти азанчи оставались без контроля какого-либо муллы, заняты только интересами личной наживы. Получение от верующих деньги они в большей части в кассу мечети не сдают и в погоне за получением этих денег от совершения обрядов, не останавливаются перед тем, чтобы пропустить совершение намаза.

С точки зрения верующих, у обоих азанчи одинаково много отрицательных черт, препятствующих им занять должность муллы в городской общине. Однако, между ними есть существенная разница. Она особо проявилась в различном отношении их к аресту Бектасова. Поэтому, если каим Намсутдинов, из-за отсутствия у него кандидатов, будет намерен назначить Аблаева муллой в Петропавловскую общину, эта кандидатура с моей стороны встречает решительное возражение. Если же в Петропавловскую общину будет назначен муллой новое лицо, считаю, что азанчи при мечете должны оставаться не Аблаев, а Усенбаев.

Качество совершаемых Аблаевым намазов не высоко; от вахтеев он отказался за неумением говорить. Всё это отразилось на посещаемости мечети верующими. Если в период, когда муллой был Бектасов, обладавший хорошими ораторскими способностями и знанием своего дела, на кумга-намаз приходило до 150 верующих, то в настоящее время посещаемость мечети в день этого намаза не превышает 70-80 человек.

"Мавляд", который должен был проходить вечером 20 декабря, не состоялся и был перенесен на 3 часа дня 22 декабря, после кумга намаза. На "мавляд" было около ста человек, в том числе около 20 женщин. Ввиду того, что Аблаев и Усенбаев пользуются очень небольшим авторитетом у верующих, они получили на сегодняшний день (30/XII-50г.), в связи с мавлядом всего 8 приглашений посетить дома верующих.

семьях, не принимавших участия в молитвенных собраниях, проводятся по религиозному ритуалу. Один из организаторов группы получил обратно увезенную из Петропавловска "тору". Служителей культа в группе нет.

Молокане. В течение длительного периода молокане представляли религиозное подполье. В этом квартале мне удалось более конкретно изучить состояние Петропавловской группы молокан, т.к. их представители имели беседу со мной. Группа состоит примерно из 30-40 человек, преимущественно лиц пожилого возраста и стариков. Группа проводила явочным порядком молитвенные собрания раз в год, в дни больших христианских праздников. На этих молитвенных собраниях обряд узелования не соблюдался. Молитвенные собрания совершались не 9 и не 6, а 3 раза. По словам представителей молокан упрощенный порядок молитвенных собраний введен давно и свойственен всем молоканам, проживающим за Уралом, но их словам в группе нет руководителей обладающих "даром". Молитвенные собрания они обязались прекратить, но просили не запрещать пение на дому их покойников во своем обряде. Точно сказать кто у них является руководителем еще нельзя. Изучение этой группы продолжается.

Духоборы. Известно наличие в области нескольких одиночек духобор. Молитвенных собраний они не проводят. Распавшиеся группы адвентистов 7-го дня и пятидесятников-субботников, деятельность свою не возобновляли.

Уполномоченный Совета
по делам религиозных культов по
Северо-Казахстанской области-

(Дялунов)

Отп. 6 экз.

- 1- Совету по делам религиозных культов при СМ СССР.
- 2- Упол. Совету по делам религиозных культов при СМ КССР
- 3- Облкому ИД(б)К
- 4- Облсполкому
- 5- 6- в дело Упол. Совета

Иск. Дялунов
Отп. маш. Снежева.

В м/б 4 4/1-1951г.

159
Министру финансов Казахской ССР

тов. Шугайло

гор. Алма-Ата.

По имеющимся у нас сведениям, нижепоименованные (незарегистрированные) муллы совершают среди населения религиозные обряды и получают за это вознаграждения.

1. Нирметжанов Икхана (колхоз им. 12 декабря, Нургалдынского района, Акмолинской области).

2. Намутдинов Хасен (гор. Акмолинск, Омская, 325).

3. Кожабаев Сейтжан (колхоз "Талашкар", Акмолинского района).

4. Исхаков Садык (гор. Акмолинск, Омская, 64).

5. Абдулманов Смагул (гор. Зана-Семей, ул. Джамбула, 44).

6. Укубаев Нуршигит (колхоз "Интымак", Джувалинского района, Дино-Казахстанской области).

Сообщая об этом, прошу дать указание соответствующим органам финансов об обложении указанных лиц подходящим налогом, если они действительно имеют вознаграждения за совершение религиозных обрядов.

Уполномоченный Совета по делам
религиозных культов при Совете
Министров Казахской ССР -

(П. Сабытов)

18. VIII. 50.

А 246

содержателей религиозных культов, о которых получены сообщения от Облфинотделов.

АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ

1.	Худайбергенов Закария	(пос. Эмба Дзурунского р-на, Коммунарная 18)	- обложен
2.	Каумабаев Нуртага	(пос. Берчугур, Челкарского р.	" " "
3.	Кузембаев Балкамбай	(с. Иргие, Иргизского р-на)	" " "
4.	Турегельдин Каламан	(" " " " ")	" " "
5.	Сейтмагамбетов Сейт	(к-а им. Дзамбула, Родниковского района)	обложен
6.	Сейтимов Якаман	(г. Челкар, ул. Водопроводная дом № 22)	обложен
7.	Нурумов Досан	(к-а "Киякты" Иргизского р-на)	обложен
8.	Бейсенбаев Кенягул	(к-а "Шалтыр-Куль" " ")	" " "
9.	Агжанов Богдбай	(к-а "Каратау" " ")	" " "
10.	Ельжанов Евгений	(к-а им. Мирова " ")	" " "
11.	Муромбетов Ермогамбет	(к-а "Батбакты" " ")	" " "
12.	Сейтов Сейтмагамбет	(к-а им. Дзамбула, Родниковск. р-на)	Обложен
13.	Ураков Шахаар	(г. Актюбинск, ул. Туркиба, д. 73)	" " "
14.	Карабеков Мутигулла	(г. Актюбинск, ул. Северная д. 73)	" " "
15.	Орлов А.А.	(с. Мартук, Мартуковского р-на)	" " "
16.	Чекачков Парф. Федор.	(г. Актюбинск, ул. Некрасова 150)	Выбл-
17.	Штейн Мендель Арнонов.	(г. Актюбинск, Заводская 58)	" " "
18.	Шанова Анаст. Иван.	(ст. Дзурун, ул. Советская 71)	" " "
19.	Закри -мулла	(ст. Берчегур, Челкарского р-на)	не найден
20.	Ашимов Абдурахман	(к-а "Пролетарий, Дзурунского р-на)	умер в 1950 году.
21.	Сулеменов Абдыгаи	(к-а "Ушбулак, Новороссийского р-на)	Доходов от совершен. религ. не имеет.
22.	Дзашмухамедов Саитдин	(ст. Эмба, ул. Пугачева д. 13)	" " "
23.	Альдабергенев Дзамндильдар	"езд. 59 Оренбургской железной дороги Челкарского р-на)	" " "
24.	Байдаров Кали	(к-а "Ешинды-Булак", Дзурунского р-на)	" " "
25.	Бардабаев Мукаш-Мулла	(к-а им. Дзамбула " ")	" " "
26.	Закри-Кари	(ст. Аккемир, Оренбургской ж. д. Клепьевского района).	" " "
27.	Чернышев Иван Родионович	(г. Актюбинск, ул. Калина д. 4)	" " "
28.	Лукьяненко Мария Кузьмин.	(ст. Яйсан, Мартуковского р-на)	" " "
29.	Кзумагазин Урагали	(к-а "Ш Интернационал" в пригороде г. Актюбинска)	" " "
30.	Болтабеков Файзулла	(к-а "Новостройный, Новороссийск. р-на)	" " "

- 9. Сурвайыт Станит Ваши. (г.Гробоноккал,Ферма № 14,Иртышского р-на)
Обучден в 1948 году.
- 10. Макенов Бейсемен (с.Иртышск,Иртышского р-на) Доходив от совершения религиозн.обряд.не имеет
- 11. Смедиков Косымбай (г.Павлодар,Люксембург,52) " "
- 12. Мамаев Ашпакабай (" " Достоевского 55) " "
- 13. Мамаев Оскембай (" " " " 54) " "
- 14. Туркеев Салман (с.Иртышск,Иртышского р-на) " "
- 15. Байназаров Тосмагамбет (" " " ") " "
- 16. Такашпаев Гамкул (к-з Яна-Бет,м-Горьковского р-на) " "
- 17. Бикуев Исхак (к-з Яна-Туркус, " " ") " "
- 18. Нурсейтов Шаир (к-з "Паш-Ойбек,Жайского р-на) " "
- 19. Солина Рысбек (к-з "14 годовщина Октября"Павлодарского р-на) " "
- 20. Абдулин Менлихан (совхоз "Чекат" " " ") " "
- 21. Бимухамбетов Рахметулла (к-з "Час-Кайрат"м-Горьковского р-на) " "
- 22. Сарычкин Васильи Сидорович (с.Красовка,Михайловского р-на) " "
- 23. Башкирцев Василий Федорович (г.Павлодар,ул.Фрицкого д.2) " "
- 24. Арыстанов Петр Макарович (с.Ивановка,м-Горьковского р-на) " "
- 25. Мазничева Аксиния Степановна (п.Паломовка " " ") " "
- 26. Веретковский Никифор Андр. (с.Малый Березняк " " ") " "
- 27. Гуляев Михаил Семпанч (с.Благоденск, " " ") " "

СВЕДЕ-КАТАЛОГОВАЯ СІМАСЬ

- 1. Бибуев Софы (к-з "Сулж-Шак"Лузевского р-на) о б л о д е н
- 2. Аудайров Сарсенбай (к-з им.Молотова, " " ") " "
- 3. Кудайринев Абсен (райцентр Кара-Алга,Конжиковского р-на) СЫМАН
- 4. Адытов Барип (к-з Бесагац, " " ") " "
- 5. Аманжолов Доскен (к-з им.А.Стеад Советов " " ") " "
- 6. Каскин Баграм (к-з "Сидерас" Ленинского р-на) " "
- 7. Байтуганов Салтай (к-з "Булак" " " ") " "
- 8. Караубаев Гали (" " " " ") " "
- 9. Букия Аманат (к-з "Амангольды" " " ") " "
- 10. Нуралиев Абдурахмет (к-з им.Горькова,Молотовск.р-на) " "
- 11. Кайчибаев Абас (к-з "Бадлан",Октябрьского р-на) " "
- 12. Тлоукаев Ильяс (к-з им.Ленина " " ") " "
- 13. Мухомов Аман (к-з "Картал" " " ") " "
- 14. Гайдаров Сабатмар (к-з Яна-Шол" " " ") " "

18. Рамсанов Газем (к-а "Анас", Октябрьского р-на)	ОБ.О.ЭП
19. Исидбаев Жамал (к-а "Ана-Талап" " ")	" "
19. Жамалов Сайгали (к-а "Алгы-Агач" " ")	" "
19. Коктаев Эюп (к-а "Боганаты" " ")	" "
19. Сагатов Эюп (к-а "Ана-Талап" Петропавловск. р-на)	" "
20. Курбанбаев Молтурар (к-а "Урталык", Пресновск. р-на)	" "
21. Мустафин Абдулла (к-а "Шау-Агач" " ")	" "
22. Тажулин Тажирбай (к-а "Таян" " ")	" "
23. Алыбетов Алыходжа (к-а "Баркед" " ")	" "
24. Гадымбаев Серке (к-а "Баркед" Приишимского р-на)	" "
25. Бекбаев Жавфар (к-а "Амангельды" Советского р-на)	" "
26. Койшугулов Сибанке (Октябрьского района)	" "
27. Тасанов Кулдукан (" " " ")	" "
28. Байсакалов Ахмеджан (Советский район)	" "
29. Котков Иван (Котоховский район)	" "
30. Ширков (" " " ")	" "
31. Темглабаев Вендыбай (Ленинский район)	" "
32. Садрминин Күбаш (Петропавловский)	" "
33. Госкулин Зиргали (Пресновский)	" "
34. Айткулин Кусин (Приишимский)	" "
35. Кусманов Ануус (Советский район)	" "
36. Жүндүкин (" " " ")	" "
37. Ахметов Абдраман (" " " ")	" "
38. Рахманов Мухамед (" " " ")	" "
39. Жарманкышев Гаис (Октябрьский район)	" "
40. Кунчибаев Айтке (" " " ")	" "
41. Игесбаев Жамурей (к-а "Октябрь" Октябрьский р-н)	" "
42. Алытугулов Исхандер (к-а "Эйбек" " ")	" "
43. Акибаев Салим (к-а "Аманжол", Ленинского р-на)	" "
44. Сахентаев Сагатаган (к-а "Ортакыл", Пресновск. р-на)	" "
45. Молангитов Ануус (к-а им. Мировая, Приишимского р-на)	" "
46. Смадылов Шамы (с. Подудено, Подуденского р-на)	" "
47. Абдрахманов Габдурахим (к-а "Актас", Ленинского р-на)	" "
48. Байданашев Абдубакир (к-а "Первое мая", Петропавловского р-на)	" "
49. Игенбаев Кари (к-а "Балык", Пресновск. р-на)	ОБ.О.ЭП.
50. Сартапов Абдулла (к-а им. Ворошилова, Булаевск. р-на)	Поход в отставку религиозн. обрядов не знает.
51. Мусрепов Мурат (Честокровский совхоз " ")	" "
52. Бегдинов Муратай (к-а "Октябрь", Приишимск. р-на)	" "
53. Мусоев Костангельды (к-а "Коял-Алдуз" " ")	" "
54. Козаков Баймуш (к-а "Октябрь", Советского р-на)	" "

163

- 11 -

- 7. Абдус -Саям кари / ул. Азербайджанского, 69/ -
Доходов от со-
вершения религи-
озных обрядов не
имеет.
- 8. Хузайкулов Алимкул / ул. Красина, д. 24/.. -
- 9. Безматерный Г. Ф. / ул. Куртинская, д. 88/ -
- 10. Розенфельд Гидаль Срулевич / Коннозаводская,
д. 55/ -
- 11. Шмуилович Иервиль Лейбович / Красноармейская
61, ст. 31/..... -
- 12. Тихонов Александр Дмитриевич / Деханская, -
д. 62/

Облагается по
ст. 5 Указа

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НАЛОГОВ И
СБОРОВ МИНИСТЕРСТВА ФИНАНСОВ
КАЗАХСКОЙ ССР - / ГРЕВ/

Бывший мулла Бектасов — казах по национальности — на продолжении почти месячной протяженности "мавлид" получил около ста приглашений верующих посетить их дома. Содержание его бесед неизвестно. Обладая достаточным религиозным образованием, мулла Бектасов без сомнения мог вести беседы с верующими на темы, связанные с жизнью и деятельностью Мухаммета, его "подвигами" и "чудесами".

В настоящее время в Петропавловской общине нет постоянного муллы (см. отчет за IV квартал 1950г.). Его заменяет малограмотный азанчи. Помещником является второй азанчи, тоже малограмотный. Оба они никакого духовного образования не имеют и не пользуются как служители культа авторитетом среди верующих. В результате этого посещаемость мечети значительно уменьшилась. Опасаясь поэтому, что на "мавлид", который должен был состояться вечером 20 декабря 50г., придет мало верующих, оба азанчи решили перенести совершение "мавлид" на пятницу 22 декабря, тотчас после окончания "жумга-намаза", рассчитывая, что на намазе будет больше верующих чем обычно, т.к. на этот день были назначены, после "жумга", выборы исполнительного органа общины. Действительно на "жумга-намаз" 22/XII-50г. пришло около ста верующих, на 20-30 человек больше, чем собралось на этот намаз в последнее время. Все они остались после "жумга" на "мавлид". Женщин было около 20 человек. Молодых людей и людей среднего возраста не было ни одного. Казахов было, примерно, столько же, сколько и татар. Никакой торжественной обстановки "Мавлид" не имел.

На протяжении всего "мавлида" оба азанчи получили всего лишь 18 приглашений верующих посетить их дома. В 1949 году основной контингент верующих, приглашавших муллу к себе на дом, был преимущественно мусульмане-татары. В 1950 году приглашения исходили, главным образом, от мусульман казахов, не предъявляющих слишком большие требования к своим служителям культа.

Характер бесед обоих азанчи неизвестен, но вряд ли они могли вести беседы на темы связанные с праздником "мавлид".

Активизация деятельности незарегистрированных мулл, в связи с этим праздником, нигде не была отмечена.

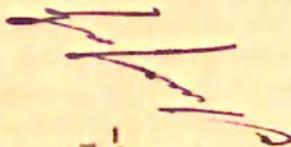
В районном центре Мамлытка, где проживает около ста мусульман татар, группового явочного собрания по случаю "мавлид" не было. Но, по не вполне точным сведениям, мулла быв. зарегистрированной общины в Мамлытке (молитвенный дом закрыт в 1949 году) провел несколько посещений верующих, в связи с этим праздником.

Не было групповых молитвенных собраний по случаю "Мавлида" и у мусульман чеченцев и ингушей, которые в силу обстоятельств, указанных в моем последнем отчете, всячески избегают открытых форм проявления религиозного чувства. Но нет

сомнения, что посещения верующих, в связи с этим праздником их служителями культа, имели место. Однако, особая особенность этих служителей культа не дала возможности точно установить наличие таких случаев и их количество.

Уполномоченный Совета
по делам религиозных культов
по Северо-Казахстанской обл.--

(Ляпунов)

Отп. 6 экз.

- 1- Совету по делам религиозных культов при СМ СССР.
- 2- Упол. Совета по делам религиозных культов при СМ КССР.
- 3- Секретари ОК КП(б)К
- 4- Председат. облисполкома
- 5-6 в дело

Исп. Ляпунов
отп. маш. Онешева

Уполномоченному Совету по делам
религиозных культов по Северо-
Казахстанской области

гос. Дянунову

На Ваше письмо от 26 мая 1951 года за № 24/42-с сообщая, что мною не дано члену САДУМ"а А. Шамсутдинову согласия на регистрацию Х. Шамсутдинова в качестве муллы при Петропавловской мечети, потому что я не имел и не имел на этот счёт нужных сведений.

Вопрос о регистрации Х. Шамсутдинова нужно решить на месте. Он будет зарегистрирован после того, как он получит "гуах-наме" (свидетельство) от САДУМ"а на звание муллы, после того, как его кандидатура будет согласована с руководящими областными работниками.

При сем прилагается анкета, которую нужно заполнить на Х. Шамсутдинова и представлять нам.

Уполномоченный Совета по делам
религиозных культов при Совете
Министров КазССР

(Н. Сабитов)

15. VI. 51.
A155 - C

Секретно

В СОВЕТ ПО ДЕЛАМ РЕЛИГИОЗНЫХ КУЛЬТОВ ПРИ
СОВЕТЕ МИНИСТРОВ СССР

Москва, пер. Островского 10.

Копия: УПОМОМОЧЕНИЮ СОВЕТА ПО ДЕЛАМ РЕЛИГИОЗНЫХ
КУЛЬТОВ ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ СССР ПО КАЗАХ-
СКОЙ ССР

тов. Сабитову

г. Алма-Ата.

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

О прохождении мусульманского поста "Ураза" и праздновании
"ураза-байрама".

Первый "таравих намаз" был проведен в Петропавловской
обшине в ночь с 4-го на 5-е июня. Нигде, кроме этой зарегистри-
рованной общины, "таравих намаз" не совершался.

Начался "таравих намаз" в 23ч.45м. 4-го июня и закончился
в 1ч.30м. 5-го июня. Читал наизусть коран корн Кузбай
Бадтабаев, приехавший за несколько дней до этого из Макушино
Курганской области для беседы с находившимся в то время в Петро-
павловске кази Намсуддиновым.

Весь день 4-го июня шел проливной дождь и потому на "таравих
намазе" присутствовало не больше 40 молящихся, в том числе
около 10 женщин, тогда как в прошлом году на первом "таравих
намазе" было около 140 человек.

Бадтабаев читал коран 10 дней и, когда погода улучшилась,
на "таравих намазах" стало приходить от 50 до 60 человек. В
последний день чтения корана на "таравих намазе" было около
100 молящихся. После окончания чтения корана число молящихся
упало до 30-40 человек. Число молящихся женщин, как в дни чтения
корана, так и после его окончания, составляло не больше 25%.
Постоянных посетителей "таравих намазов", не пропускавших ни
одного намаза, было не больше 10 человек. Среди посещавших
"таравих намаз" молодых людей не было. Все они, преимущественно,
люди преклонного возраста. Среди женщин преобладали казачки,
среди мужчин - татары.

Пост начался с рассвета 5-го июня. Определить количество
постящихся крайне затруднительно, т.к. их было очень небольшое
количество в городе Петропавловске и еще меньше в районах об-
ласти. Во всяком случае известно, что даже среди наиболее
религиозных верующих, составляющих религиозный актив Петропав-
ловской общины, постящихся было всего лишь несколько человек.
По грубо ориентировочному подсчету в г. Петропавловске постялось
не больше 60-80 мусульман, причем все это были лица старческого
и преклонного возрастов.

ф.1711 оп.1 д.36 л.71

В селах постигаются насчитывались только отдельными единицами. В большинстве сел постигаются вообще не было. Ввиду этого пост никакого влияния на понижение трудоспособности не имел и никакого нарушения производственной или колхозной дисциплины не вызвал.

Среди мусульман чеченцев, количество постигающихся было значительно больше, чем у мусульман татар и, особенно, чем у мусульман казахов. Но и в среде мусульман казахов, пост не вызвал нарушений колхозной дисциплины, т.к. им были охвачены только нетрудоспособные старики и старики.

Приход верующих в отгороженный двор мечети Петропавловской деревни на "айт намаз" 5-го июля начался с 7-ми часов утра. К 8-ти часам утра во дворе мечети собралось 1400-1500 верующих. Женщины заняли правый угол двора. Их было около 200 человек: все женщины - пожилого и преклонного возрастов. Количество женщин и молодых людей в возрасте до 25 лет составляло не больше 100-120 человек. Около 200-250 было мужчин в возрасте до 40 лет. Все остальную массу верующих составляли мужчины пожилого и старческого возрастов.

Молодые люди и люди среднего возраста, по национальности, главным образом, татары. Многие казахи насчитывались единицами. Молодые люди в редких случаях умели соблюдать весь порядок совершения намаза. Видно было, что они его не знают. Многие из них, особенно женщины, подходили к совершению намаза явно несерьезно. Ни о каком молитвенном настроении среди большинства из них говорить не приходится. Тем не менее они пришли на намаз и участвовали в нем. Объясняется это, очевидно, данью семейной традиции, укоренившейся в семье требованию. Вся остальная масса верующих среднего, пожилого и старческого возрастов как мужчины так и женщины, была проникнута молитвенным настроением и соблюдала весь порядок намаза в полном соответствии с требованиями ритуала. На намазе присутствовало также около 50 детей. Небольшая часть их просила подаяние. Большинство пело и играло, но была группа из 12-15 мальчиков и девочек, которая серьезно и внимательно воспринимала происходящий намаз.

Намаз начался в 8ч.55 м., закончился 9ч.5м. После намаза был краткий вагаз, продолжавшийся 10 минут. Намаз совершал председатель за день до него же Ахмедовский новый имам мечети Намусулдинов Хасан. Он же произносил вагаз. На вагазе оставались все присутствующие, за исключением молодежи, которая полностью ушла тот-час же после окончания намаза.

Определение социального состава присутствовавших на айт-намазе представляет известные трудности. Тем не менее с полной уверенностью можно констатировать, что среди женщин не было ни одной служащей или рабочей. Все они престарелые домашние хозяйки. Количество рабочих и служащих мужчин определяется, примерно, в 400 человек.

Детей в форму железнодорожников, военных, связки и пр. не было. Преимущественно это были смешанные рабочие, сторожа, локжи, вахтеры, кладовщики, продавцы, т-е те рабочие и служащие, которые

они по своей специальности более бесконтрольно распоряжаться временем, чем рабочие и служащие, связанные постоянным рабочим местом. Конечно среди них было также много лиц, которые, по желанию своего труда, были свободны от работы в этот день или в эти часы дня.

Присутствие лиц интеллигентного труда не отмечено.

Основную массу среди мужчин составляли нетрудоспособные старики, частные домохозяйки, кустари и лица без определенной профессии.

Сопоставление прошедшего айт-намаза с таким же намазом в 1950 году характеризуется следующими показателями:

1. Общее количество присутствовавших на "айт-намазе" в 1951г. было меньше прошлогоднего на 250-300 человек.
2. Количество присутствовавших на намазе женщин увеличилось, по сравнению с прошлогодним на 3-4 десятка.
3. Число участвовавших в намазе людей среднего и среднего старшего сократилось, примерно, в две раза - на 300-350 человек.
4. На такое же приблизительно число сократилось количество участвовавших в намазе рабочих и служащих.

Во избежание нежелательных выводов, не следует забывать, что 5 июня 1951г. был рабочий день, тогда как 16 июня 1950г. день был выходной.

Сопоставление общего количества верующих на "айт-намазе" в указанном году с 5 предшествующими годами дает следующую картину:

1946г.-	2,5 тыс.чел.
1947г.-	2,0 тыс.чел.
1948г.-	1,5 тыс.чел.
1949г.-	1,5- 1,7 т.чел.
1950г.-	1,5- 1,6 т.чел.
1951г.-	1,4- 1,5 т.чел.

Из этих цифр можно сделать вывод, что если в первые три послевоенные годы отмечалось значительное снижение посещаемости "айт-намаза", то в последующие три года, количество верующих присутствовавших на "айт-намазе" почти стабилизировалось, проявляя крайне незначительную тенденцию к уменьшению.

Ввиду указанного выше состава верующих, нарушений трудовой дисциплины со стороны пришедших на намаз рабочих и служащих не установлено.

Не установлено также случаев прямого или косвенного участия в проведении отдельных комсомольцев и коммунистов.

Ни микрофона для мусул на айт-намазе, ни какого-либо особого освещения во время ночных намазов, ни вообще, каких-либо новых методов привлечения верующих применено не было. Не было также никаких утолнений верующих в мечети после "тарых намазов" и "айт-намаза". Утром 5/Уч- перед намазом каких-то гражданами была предпринята попытка продажи кумыса на улице у входа во

двор мечети. Эта попытка была пресечена членами исполнительного органа общины. Никаких инцидентов во время совершения намаза не произошло.

Для "назарата", "медресе" и "фитир садака" всего, в соответствии являясь во дворе мечети, собрано 4,0 т.р. На содержание мечети 2,0 т.р. Пожертвования для мулл составили 600 рублей. В прошлом году общая сумма пожертвований в день "айт-намаза" составила 8,5 т.р. "Фитир-садака" в нынешнем году был установлен в сумме 8 рублей.

По сведениям, полученным из районов области, ни в одном из населенных пунктов не имело место совершение намаза под открытым небом с массовым привлечением на него верующих. Намазы совершались, но участвовали в них только несколько стариков и старух, причем местом совершения намаза был дом, принадлежавший кому-нибудь из верующих.

Никаких "святых мест", почитаемых могил, источников и пр. в области нет и потому активизация религиозной деятельности вокруг таких мест не могла иметь места.

Вообще же некоторая активизация религиозной деятельности во время поста и празднования имела место. Она выразилась в зарегистрированной общине в проведении таравых намазов, чтения джурба коры и в многолюдном совершении айт-намаза и загара (китап-угу не было). В незарегистрированных группах она выразилась в сборе "фитир садака" той категории лиц, которые носят название "Бродячих мулл" и в проведении многолюдным числом стариков и старух айт-намаза в стенах какого-либо дома.

Как в городе, так и на селе праздник в большинстве случаев отмечался не непосредственным участием на айт-намазе, а организованной вечерней праздничного стола в кругу своей семьи и знакомых.

Уполномоченный Совета по
делам религиозных культур при Со-
вете Министров СССР по Северо-
Казахстанской области-

(Дяпунов)

- Ориг. 6 экз.
1-2 адресатам
3- Обкому КП(б)К
4- исполкому Облсовета
5-6 в дело

Исп. Дяпунов
отп. маш. (Шюхова)

№ _____

Уполномоченному Совету по делам религиозных
культур по Северо-Казахстанской области

тов. ЯНУЦОВУ

В Вашем отчёте за II квартал 1951 года фигурирует несколько незарегистрированных групп евангельских христиан и баптистов (Боголюб, Вознесенск, Кара-Кута и др.). Почему-то эти группы не отражены в статистической сводке (форма № I), приложенной к отчёту. В следующий раз прощу включить в статсводку все эти группы.

Из Ваших последних сообщений видно, что вопрос о мулле Петропавловской общины мусульман, о пресвитере Петропавловской общины евангельских христиан и баптистов решен. Если Х. Замондинов и П. Трущелев предъявляет Вам документ от религиозных центров (САДУМ и ВСЕХБ) о своём назначении служителями культов, то Вы можете их зарегистрировать в соответствии с Инструкцией Совета 1945 года, согласовав вопрос с руководящими областными работниками.

Вы правильно поступили, отклонив ходатайство группы "братьев и сестёр" из общины ЕХБ гор. Петропавловска, которые хотели отметить день Первого мая (третий день пасхи) богослужением в стенах молитвенного дома, поскольку верующие, работающие в предприятиях и учреждениях, должны были принять участие на первомайской демонстрации трудящихся города.

Из отчёта видно, что из Алма-Аты прибыли в Петропавловск несколько семейств, состоящих из членов первой Алма-Атинской общины ЕХБ, среди которых бывший заместитель Н. Тихонов (пресвитер первой Алмаатинской общины) - Первак и брат того же Н. Тихонова - А. Тихонов (регент хора). Вам нужно изучить деятельность этих "переселенцев" и сообщить о результате Вашего изучения.

В своём отчёте об итогах празднования "Ураза-байрама", состоявшегося 5 июля, Вы пишете, что в сельских местностях в день "ураза-байрама" не проводились богослужebные собрания в явочном порядке. Прошу проверить достоверность этих сведений.

Имеется некоторые сдвиги в обложении "бродячих" мулл подоходным налогом. Необходимо довести дело до конца. Надо принимать такие меры, чтобы были обложены подоходным налогом все "бродячие" муллы и тому подобные лица.

Уполномоченный Совета по делам
религиозных культов при Совете
Министров Казахской ССР -

(Н. Сабытов)

Отп. в 3 экз.

- I - адресату
- I - Совету по делам религ. культов
- I - в дело.

10. VII. 51.

В СОВЕТ ПО ДЕЛАМ РЕЛИГИОЗНЫХ КУЛЬТОВ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ СССР

Москва, пер. Островского 10.

УПОМОЩАТЕЛЬНОМУ СОВЕТА ПО ДЕЛАМ РЕЛИГИОЗНЫХ
КУЛЬТОВ ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ СССР ПО КАЗАХ-
СКОМУ ССР.

Год. Секрету

г. Алма-Ата

ДЕЛОВАЯ ЗАПИСКА

О прохождении празднования мусульманского праздника "курбан-байрам" в текущем году.

Местом наибольшего сосредоточения мусульман в Северо-Кавказ-
станской области является гор. Петропавловск.

Если в других, наиболее крупных по числу верующих, населен-
ных пунктах общее количество мусульман не превышает 200-300
человек, то в г. Петропавловске это количество исчисляется в 4,0
тыс. человек. Кроме того верующие имеют возможность более полного
осуществления религиозных потребностей именно в этом городе, т.к.
в нем находится единственная в области действующая мечеть.
Поэтому все религиозные события мусульманского культа получают
наиболее яркое и полное отражение в Петропавловской зарегистри-
рованной общине мусульман.

Мулла городской общины Парсутинов Дасаи получил указания
"назарета" о дне празднования "курбан-байрама" и о порядке его
проведения, примерно, дней за 10 до наступления праздника. В
этом письме "назарет" предлагал разъяснить верующим, что жертвен-
ный забой скота является не непременно требованием Корана
"ваджиб", а возможной обязанностью "суннет" и что празднование
"курбан-байрама" не должно вызывать нарушения трудовой дисци-
плины мусульманами, находящимися на работе или службе.

Необходимо отметить, что повороте указания САДУМ, также
как и аналогичные указания Казм. Комс. Судана приходят обычно
с некоторым запазданием, что не дает возможности местному мул-
ле достаточно широко распространить их в среде верующих. Так,
по поводу этих последних указаний мулла выступил только два
раза: на "хутба-намазе" 7-го сентября и на самом "айт-намазе"
11 сентября. Рук. воспринял эти указания САДУМ, мулла Парсу-
тинов назначил сбор верующих на "айт-намаз" с 6-ти часов утра
11-го сентября, имея виду закончить все богослужение к 8-ми
часам утра для того, чтобы не вызывать запазданий мусульман рабо-
чих и служащих на работу.

Однако, фактически, сбор верующих на "айт-намаз" начался с
7-ми часов утра и проходил очень медленно. Верующие приходили

в одиночном порядке и группами с ишимом молитв (таджир). Группы формировались за несколько кварталов до мечети и останавливаясь через определенный промежуток на немые молитвы, постепенно нарастали. Одна из таких групп прошла по городу на менее 2-х километров. Несмотря на ранний час, такое посещение групп с остановками и группами молитвами привлекло внимание и явилось своеобразным ритуальным напоминанием о наступлении праздника.

Полагаю, что САДУИ следовало бы ограничить эту религиозную традицию, осуществляемую на площади мечети. Численность групп была небольшая: максимумом 30-40 человек. Впереди шли старики, за ними люди среднего и молодого возраста и на конце пошла женщина. Женщины молитв не пели и молились про себя.

Все вернувшись, входя во двор мечети, проходили мимо трех установленных на стенах лавочек для сбора пожертвований: на "лазарет", на "ишдрес" и на кухню мечети. Четвертое место сбора пожертвований для нужд биев расположено в глубине двора мечети у возвышения с которого towers музла.

Намаз начался в 8 ч. 10м. В это время во дворе мечети собралось около 1,5 т. человек. Все они располагались рядами. Старши и пожилые впереди, молодые взади, женщины отдельно справа от строны. Основную массу молящихся составляли люди пожилого и преклонного возраста (45-50%), а также люди среднего возраста (35-40%). Женщин было 200-300 человек - все пожилые. Молодые, в возрасте до 25 лет, было около 100 человек. Почти все молодые люди по национальности татары. Детей на этот раз было очень мало, т.к. члены исполнительного органа и ревкомсомола, наблюдая за порядком, не допускали входа детей во двор мечети. Тем не менее, во время намаза, среди рядов мужчин, стояло 4-5 мальчиков, привезенных со своими родственниками, а у входа во двор мечети толпилось человек 25-30 мальчиков, часть которых просила подачки. Остальные, во время намаза, стояли на намаз, пелили и кичили. Девочки не были.

Определять социальный состав верующих можно только с большой приближенностью. Самую большую группу мужчин и женщин составляли лица, не занимавшие в настоящее время своего пожилого и преклонного возраста, систематически занимающиеся трудом. В числе лиц среднего возраста значительное количество составляли рабочие и служащие. Среди небольшой группы молодежи двое были в форме учащихся в.д. училища. Все остальные, судя по внешним признакам были крестьяне или рабочие.

Общее количество рабочих и служащих, присутствовавших на намазе, составляет, примерно, 300-350 человек, т-е приблизительно столько же как и в прошлом году.

Лица интеллигентного труда в числе молящихся отмечены не были. Не отмечено также присутствие на намазе военнослужащих. В отличие от нынешнего года, в прошлом году на намазе присутствовали до 10 лиц интеллигентного труда, 3 солдата и 1 мл. лейтенант в военной форме и несколько человек военнослужащих, замаскированных в гражданском пальто.

На намазе присутствовало около 150 человек крестьян из колхозов, хозяйств и предпринимателей, расположенных вблизи мечети.

Выход закончился в 8ч. 45м., после чего вся молодежь и часть лиц среднего возраста торжественно ушла. Выход закончился в 9 часов. На выходе присутствовали все женщины, все мужчины среднего возраста и некоторая часть мужчин среднего возраста.

Никаких инцидентов во время "айт-выхода" не произошло.

В отличие от всех прошлых лет, в нынешнем году все молотвенные собрания вступивших наряд выходов было сфотографировано сыном Муалли Баймутдынова. Фотографирование производилось с задней части двора мечети и никаких звуков не слышалось.

Сравнительные данные посещаемости выходов в первый день "журбан-байрама", по годам, следующие:

	<u>Общее количество молодежи</u>	<u>Кол-во женщин</u>	<u>Кол-во молодежи</u>
1945г.	- 2,0 т.ч.	-	-
1946г.	- 2,5 т.ч.	-	-
1947г.	- 2,0 т.ч.	300 ч.	370-350 ч.
1948г.	- 2,5 т.ч.	150 ч.	350-375 ч.
1949г.	- 2,2 т.ч.	100 ч.	400-450 ч.
1950г.	- 1,4 т.ч.	150 ч.	120-140 ч.
1951г.	- 1,5 т.ч.	230 ч.	80-100 ч.

Из приведенных цифр видно, что общая посещаемость "айт-выходов", в первые 5 послереволюционных лет, не подвергалась существенным колебаниям и в целом резко упала в последние два года. Не менее резко падение посещаемости выходов молодежи. Посещаемость выходов женщины в этом году увеличилась против прошлой, что и вызвало незначительное увеличение общего числа молодежи на выходе, по сравнению с прошлым годом.

Случаи освобождения женщин от работы в дни празднования "журбан-байрам" руководителями учреждений и предприятий не установлены. Не установлены также участие отдельных коммунистов и комсомольцев в исполнении религиозных обрядов.

В казахской средней школе отсутствовало на занятиях 10/IX-51г.- 34 ученика, 11/IX-51г.- 32 учеников, тогда как средняя непосещаемость за последнее время составляла 17-18 учеников. Из 30-ти отсутствующих на занятиях учеников, только 6 больны. Двенадцать человек не явились на занятия "по неуважительным причинам". Двенадцати остальным разрешено выехать за документами к местам своего жительства. Совпадение дня празднования с поездкой на документы требует внимательного изучения со стороны местных органов народного образования.

В смешанной татаро-русской 7-летней школе 10 сентября отсутствовало 27 учеников, 11-го- 25 учеников, при средней непосещаемости 18 учеников.

Ведь до получения писем Совета от 17/VI-51г. за №3-166/с и республиканского уполномоченного Совета от 15/VI-51г. за №207/с я довел до сведения руководящих работников обкома АИ(б)И в Казахстане

кома Облсовета с предстоящим 11-го сентября празднованием "курбан-байрама", формах в которых он проявлялся в прошлые годы и послед- ствиях которых он может сопровождаться.

Аналогичный доклад я сделала также секретари горкома КП(б)Д.

Исполком Облсовета, в связи с моим докладом, направил в свои председатели исполкомов райсоветов 31/10-31г. на 231-31/с письмо, в котором предлагал им лично принять предупредительные меры к недопущению проведения ивечных религиозных собраний незарегист- рированных слушателей культа, путем живого их и предупредитель- ния об отсутствии у них права осуществлять религиозную деятель- ность и в частности совершать "аир-намазы". Списки всех учтенных незарегистрированных слушателей культа были сообщены председа- телям исполкомов райсоветов особо.

Кроме того, в этом же письме исполкома Облсовета предлага- лось не допускать ни одного случая нарушения трудовой дисциплины в колхозах в дни празднования, а также принять меры к предотвра- щению карточного забоя скота, путем проведения через соответ- ствующие организации надлежащей политико-массовой и разъяснитель- ной работы среди населения.

Копия этого письма была направлена республиканскому уполномо- ченному Совету и в обзор КП(б)Д.

Сведения, затребованные этим письмом о прохождении праздни- чения "курбан-байрама" в районах, во времени составлении настоя- щего доклада, получены не были, но уже сейчас известно, что нигде в сельской местности открытых религиозных собраний в первый день "курбан-байрама" проведено не было. Обследовав это не столько приехавши на места в нынешнем году верами, как списания незарегистрированных слушателей культа, что новое открытое осуществление ими религиозной деятельности, после значительного обложения их походящим налогом в 1949 году, намечает для них те же невыгодные последствия.

Кроме того в нынешнем году, также как и в прошлых годах, празднование "курбан-байрама" связано с личной особой напряженной работой по уборке урожая и сдаче хлеба государству. Проводить многолюдные открытые религиозные собрания в этот период религиоз- ные активисты, конечно, не считали возможным.

Тем не менее в большом количестве случаев назван в день "курбан-байрама" имели место в населенных пунктах районов области. Но осуществлялось оно скрытно, малочисленными группами стариков в 10-15 человек, на дому у кого-либо из верующих. Турецко-сербские члены семей, как правило, участия в намазах не принимали. Тем не менее различные настроения, вызванные наступлением "курбан- байрама" имели свое место:

Праздник отмечался в тот же день вечером в своеобразной и вместе с тем ставшей обычной форме - устройстве праздничного стола для своей семьи и своих близких у себя на дому.

Сведений о нарушении трудовой дисциплины в колхозной области, в результате как самого праздника, так и вызванных им праздничных настроений, не имеется.

Исторически из года в год, в течение последних пяти лет по данным САДУИ, что жертвенный забой скота является только "кушет" охватывает, конечно, внимание на уменьшение этого забоя.

Установить сколько забито с жертвенными налами скота в районах области не представляется возможным. Во всяком случае в настоящее, как и в прошлом году, количество это было меньше чем в предыдущие годы.

Жертвенный забой скота в городской области, по данным последних лет был следующий:

1946г.	27 коров и 42 барана,	или всего 691 баран.
1947г.	8 " и 72 "	или всего 132 барана
1948г.	6 " и 16 "	или всего 58 баранов
1949г.	47 " и 54 "	или всего 384 барана
1950г.	6 " и 8 "	или всего 50 баранов
1951г.	4 " и 12 "	или всего 40 баранов

Все приведенные здесь цифры получены из учетных данных городской области.

В связи с тем, что данные этой области свидетельствуют о резком снижении забоя скота за последние два года, необходимо отметить, что именно в эти годы область перестала отозвучивать "заготинсарье" за скотоводство от иркути скота. Это привело к тому, что в нынешнем году иркути забоятого в жертвенных налах скота закуплены в область не сдвинулись, они сдвинулись их вывозом только в "заготинсарье", получают, как и раньше, только скотинки отозвучивание для себя, в полученные деньги и капиталом "заготинсарье" сдвинули область. По все закупке продавали при этом достаточное религиозное развитие. Часть из них не соблюдала этого порядка и оставалась деньги и капиталом у себя. Эта часть не учтена в приведенных выше данных.

Сопоставление количества скотинки в "заготинсарье" иркути в сентябре и в предыдущие месяцы будет производиться несколько позднее.

В области нет ни одного "изгара", ни иных почетных "светых мест", поэтому никакой активизации деятельности буддистского духовенства вокруг этих мест не могло быть.

Уполномоченный Совет по
делам религиозных культов при Совете
Министров СССР по Северо-Восточной
области-

(Лягунов)

отп. 6 вкл.

С адресом
ОК КП(С)К
областной
С в дело

пол. Лягунов
отп. деп. Омичева
м/б Л

1-й заместитель
Секретаря
ЦК КПСЗ
КазССР
Ученый
Института
Истории
и этнографии
ИМ АН
КазССР
1952

1952
3-й

Копия: Уполномоченному
Совета по делам религиозных
культур при Совете Министров
СССР по Казакской ССР
И. П. 52.

30.11.1952

Секретно

**В СОВЕТ ПО ДЕЛАМ РЕЛИГИОЗНЫХ КУЛЬТОВ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ СССР**

Москва, пер. Островского 10.

тов. Сабитову

Г. Алма-Ата.

ИНФОРМАЦИОННЫЙ ОТЧЕТ

За время с 1/X-51г. по 31/XII-51г.

С 1/XII-1951 года по 10/1-1952г. я находился в отпуску на санаторном лечении. Это обстоятельство не только вызвало запоздание в представлении отчета, но и отразилось на его полноценности, т.к. в моем распоряжении к моменту составления отчета не могло быть всех материалов позволяющих с достаточной полнотой охарактеризовать состояние и развитие религиозного движения в области.

Более же полный подбор и изучение этих материалов потребовал бы новой затраты времени и, следовательно, новой задержки представления отчета.

Все пробелы настоящего отчета и, в частности, недостаточная характеристика состояния религиозного движения в сельской местности, будут восполнены в отчете за 1 квартал 1952 года.

Музтамане. В Петропавловской зарегистрированной общине мусульман не произошло каких-либо особых изменений. Зарегистрированный мной 12 июля 1951г. новый мулла общины Намсутдинов Хасан постепенно приобретает все больший авторитет. Симпатичное настроение, с которым его встретила часть верующих татар, наиболее близкие стоящих к быв. мулле Бектасову, ликвидировался. В свое время Бектасов пользовался в общине значительным авторитетом, как опытный мулла и неплохой оратор. Сейчас община вполне довольна своим новым муллой и не забывает старого.

В результате возросшего авторитета муллы Намсутдинова, роль аяачки Сергея Узенбаева смелась соответственно к исполнению обязанностей аяачки. Между тем в первое время, после назначения Намсутдинова Г. муллой, у Узенбаева была тенденция дискредитировать Намсутдинова в глазах верующих как муллу и, если к этому представляется возможность, занять его место. В этом стремлении ей даже до позитки совершать вместо Намсутдинова, до установленного срока, первый утренний намаз. В настоящее время Узенбаев прекратил свои домогательства и свою агитацию против муллы. Во всяком случае сейчас она не проявляется и мулла относительно доволен поведением своего аяачки. Наставить на замену аяачки у него, в ближайшее время, нет намерения.

Возросший авторитет муллы привел также к увеличению числа молящихся на намазах и, особенно, на кума-намазах. Количество

верующих, посадивших мечеть в дни хумта намазов, составляет до 150 человек. Повседневные намазы посещает 20-30 человек. Контингент молящихся почти неизменный. Он состоит из 80-85% мужчин пожилого и старческого возрастов и из 15-20% женщин такого же возраста.

Никаких особых религиозных событий в жизни мусульман в отчетном квартале не было. "Мавлид" не известен мусульманам казахам, проживающим в сельской местности и потому, также как и в прошлые годы, в 1951 году он нигде в районах области не соблюдался. Даже в среде мусульман, проживающих в городе Петропавловске, в числе которых есть много мусульман татар, знавших об этом празднике, он не составляет особо важного религиозного события. Вот почему мулла Шамсутдинов отнес начало празднования "мавлид" к пятнице 7-го декабря 1951г., когда в мечете, в связи с "хумта-намаз", было обычное количество верующих. Мулла опасался, что если празднование, как предполагалось по лунному исчислению, отнести на 10 декабря, то в этот день в мечеть не соберется достаточное количество молящихся. "Мавлид" закончился 20 декабря 51г. В течение этого времени мулла вместе с азанчи тринадцать раз приглашался в дома верующих. Необходимо отметить, что в течение "мавлид" в городе несколько активизировалась деятельность незарегистрированных мулл. Как я неоднократно сообщал деятельность таких лиц оживает, когда в городской общине, по тем или иным причинам, отсутствует зарегистрированный, пользующийся должным авторитетом, мулла. В 1951г. в Петропавловской общине не было зарегистрированного муллы в течение свыше полугода. В этот период в городе снова начали осуществлять религиозную деятельность несколько незарегистрированных мулл. Деятельность эта состояла в совершении "хоноза" и в поминании покойников. Деятельность эта хотя и резко сократилась после приступа к исполнению обязанностей муллы Шамсутдинова, но окончательно не прекратилась и сейчас. В частности мне стали известны три лица, которые, как слухители культа, посещали верующих для "мавлид". Мой отъезд на период отпуска не дал возможности сразу пресечь эту деятельность. Сейчас мной приняты надлежащие меры, которые безусловно приведут к окончательной ликвидации всей деятельности незарегистрированных мулл в городе. Как я говорил выше, деятельность незарегистрированных мулл в сельской местности во время "мавлид" ничем не проявлялась.

В Петропавловской общине мусульман получено указание САДУМ об оплате совершения обрядов через кассу мечети и об установлении более жесткого контроля за соблюдением этого порядка. В связи с этим община решила заменить нынешнего кассира Хасанова Ислама другим кандидатом. Кроме того в общине предстоят выборы ревизионной комиссии, т.к. оба ее члены и председатель по разным причинам не могут дальше выполнять свои обязанности. Я удовлетворил ходатайство общины разрешить ей провести собрание для этих выборов 18/1-1952 года. Списки новых членов исполнительного органа и ревизионной комиссии будут представлены тов. Сабитову тотчас после их оформления.

Ни мулла, ни община не получали от муфтия Ишана Бабаханна каких-либо указаний о популяризации решений 3-й Всесоюзной конференции сторонников мира. Никакой работы, характеризующей участие в движении за мир, мулла Шамсутдинов не вед и не ведет.

Основные положения, определявшие сущность и современные формы религиозной жизни мусульман казахов, проживающих в сельской мест-

ности, а также все положения о глубине и силе религиозности мусульман этой категории приведены мной в отчете за третий квартал. Вполне понятно, что эти положения остаются и сейчас неизменными для характеристики религиозной жизни мусульман-казахов, проживающих в сельской местности. Никаких религиозных событий, которые способствовали бы оживлению этой религиозной жизни в отчетном квартале не было. Проверка наличия незарегистрированных мулл закончилась в 7 районах. Как показала проверка, из этих 7 районов вышло свыше 20-ти человек, ранее состоящих у меня на учете. Фактов совершения остальными лицами религиозных обрядов местные финорганы, за исключением одного случая, пока не установили. По сообщению облфО на местах продолжается выявление среди этих лиц тех, кто продолжает извлекать доходы с населения при осуществлении религиозной деятельности. Вся проверка по области должна быть закончена к 15 февраля 1952г. и данные ей будут представлены республиканскому уполномоченному Совету тов. Сабитову.

Евангельские христиане баптисты. Местонахождение и численный состав всех групп ехб в районах области сообщен в отчете за III квартал 1951 года. Там же приведены формы религиозной деятельности наиболее активной Егорово-Ванасейской группы. За отчетный период их местонахождение этих групп, их их численный состав не изменился. Никакой активной религиозной деятельности все эти группы в настоящее время не ведут и молитвенных собраний не проводят. Часть членов этих групп в дни больших религиозных праздников приезжает в Петропавловскую общину ехб. Отмечены случаи сбора денежных средств среди членов этих групп. Собранные деньги передаются в Петропавловскую общину. Число членов Петропавловской общины на 1/1-1952г. составляло 149 человек. На 1/1-1951г. в Петропавловской общине было 132 человека. На протяжении года исключено, вышло и умерло 19 человек. Принято 36 человек, в том числе 5 человек, над которыми совершенно водное крещение в июле 1951 года. Основную группу старых членов, принятых из других общин, составила Алма-Атинская группа в количестве 15 человек. Фактически в г. Петропавловск весной 1951 года из Алма-Аты прибыло большее число членов Алма-Атинской общины. Но часть этих лиц, вскоре после своего приезда, не вступая в Петропавловскую общину, снова вышла из нашей области. Среди этих лиц мне известны только брат старшего пресвитера И.Д. Тихонова - А.Д. Тихонов и заместитель старшего пресвитера И.З. Первак. Пятнадцать человек подали заявления и были приняты в Петропавловскую общину. Из этих 15-ти семь человек, не оформив свой уход из общины, через некоторое время вышли из нее, заявив, что они возвращаются в Алма-Ата. Однако, по сообщению от. пресвитера Тихонова здешнему пресвитеру Труделеву, ни один из них в Алма-Атинскую общину не прибыл. Причины, вызвавшие групповой от'езд из Алма-Ата членов общины ехб должны быть более известны уполномоченному Совету по Алма-Атинской области. Причины, вызвавшие обратный от'езд этих лиц из Петропавловска, я объясню происшедшей в Петропавловской общине сменой руководящего. Очевидно, бывший пресвитер общины Широ, при котором состоялся этот переезд, по своим взглядам и намерениям был им самим и приемлемеем чем нынешний пресвитер Труделев. Широ имел намерение предоставить А.Д. Тихонову должность регента, привлечь Первака на какое-нибудь руководящее место в общине и успел зачислить одного из приехавших (Безденжных) проповедником. Уход Широ нарушил все эти планы. Назначение Труделева, с которым Широ в течение

Текстовый материал к цифровым таблицам не дает ся, т.к. все эти цифры иллюстрировались или в очередных отчетах или в специальных докладных записках.

Евангельские христиане баптисты.

осещение молитвенных собраний и обрядов	1946г.	1947г.	1948г.	1949г.	1950г.	1 9 5 1 г.		Всего
						1-е полугод.	2-е полугод.	
осещение на "Пасху"....нет св.		150	175	200	150	175	-	175
осещение на пр. "Язвы".....	Нет сведений				100	-	150	150
осещение на праз. "единства".....	нет сведений				100	100	-	100
осещение на Рождество:.....	нет свед.	175	175	150	150	-	-	150
ра к.....	4	3	3	1	-	-	1	1
крещение.....	неизвестно		2	4	1	1	1	2
одно крещение...	30	34	26	19	6	-	5	5

Мусульмане

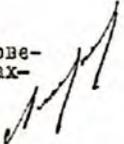
осещение молитвенных собраний и обрядов	1946г.	1947г.	1948г.	1949г.	1950г.	1 9 5 1 г.			Примечание
						1-е полугод.	2-е полугод.	Всего	
						год	год	год	
осещен. на "Ураза"....	2,5	2,0	1,5	1,5-1,7	1,5-1,8	-	1,4-1,5	1,4-1,5	т.ч.
осещение на "Курбан"....	2,5	2,0	2,5	2,2	1,4	-	1,5	1,5	"-
осещение на "мавлит"....	нет сведений			200	100	-	150	150	чел.
е н о з а...	нет сведений			200-250	200-250	100	100/48	200	случ.
и к а х.....	нет сведений			50	40	21	18	39	"-
м-коку.....	нет сведений			40	50	12	10	22	"-

Сведения о совершении обрядов в Петропавловской общине мусульман составлены на основании записей служителей культа с учетом коррективов исполнительного органа, т.к. известно, что часть совершаемых обрядов служителями культа не записывается во избежание сдачи полученных за их совершение денег в кассу мечети. В количестве янвоя, совершенных во втором полугодии 1951г., знаменателем показано число записанных случаев, числителем корректив исполнительного органа.

63
72

В связи с последними распоряжениями САДУМ об установлении более жесткого контроля над оплатой за совершение обрядов, нужно полагать, что в 1952 году учет совершенных обрядов будет упорядочен.

Уполномоченный Совета по
делам религиозных культов при Совете
Министров СССР по Северо-Казах-
станской области-

(Дяпунов)

Отн. 6 экз.

- 1 экз. - Совету по делам религиозных культов при СМ СССР
- 2 экз. - Уполн. Совета по делам религиоз. культов по КазССР
- 3 экз. - Обкому КП(б)К
- 4 " - Обласполкому
- 6-6" в дело

исп. Дяпунов
Отн. зам. Овкшева

м/с Д_____

Секретарю ЦК КП Казахстана

товарищу ШАХИМЕТОВУ В.

гор. Алма-Ата.

В Вашему сведению сообщаем, о следующих фактах, имеющих место среди верующего населения мусульман в IV квартале 1952 года:

1. В октябре месяце 1952 года в городе Туркестане местными духовенством был распространён слух среди верующего населения о том, что якобы "дух" святого "Ходжа-Ахмеда-Исави" собрал на членов правительства и это совместные духа с помощью аллаха внушил им необходимость реставрации мавзолея "Ходжа-Ахмеда-Исави" и они ассигновали крупную сумму для этой цели".

2. В декабре месяце в связи с наступлением месяца "маулид" - рождение Мухомета, в южной области Казахстана особенно в город Туркестан из Таджикистана ^{на} приехали много "дерявной", "газлов" и других "бродячих" мулл, которые в домах верующих как в городах, так и в окружающих колхозах поля "касида маулид" и собирали подаяния.

3. Депутат поселкового Совета селения Кушыгно (колхоз им. Ленина) Джамбулского района, Алмаатинской области Ахметжанов Ошгар местными верующими избран членом мутаваллята мечети и работает секретарём мутаваллята.

4. В данное время имамом мечети города Петропавловска служит мулла Шамсутдинов Хасан рождения 1890 года (из его слов), который в 1934-1935 гг был членом Петропавловского Горсовета. В 1939 году был заместителем председателя участковой комиссии по выборам в Верховный Совет КазССР, прошёл 1,5 месячные курсы пропагандистов и работал пропагандистом от коллектива "Союзмука".

Уполномоченный Совета по
делам религиозных уужетов при
Совете Министров Казахской ССР

(Б. Джумапов)

коп.:
7 - адресату
2 - Совету
3 - в дело.

7/II-532.

44 21-1

ф.1711 оп.1 д.49 л.30

Заместителю Председателя исполкома
_____ областного Совета
депутатов трудящихся

товарищу _____

Как известно в вашей области нет ни одного зарегистрированного общества мусульман имеющего открытую мечеть, но несмотря на это верующая часть населения как в городах так и в аулах продолжают соблюдать множество религиозных обрядов, особенно таких как "жаназы" - отпевание покойника перед отправкой на кладбище, поминальные обряды на третий, седьмой, сороковой день, а также в день годовщины смерти, "бата оку" - приезд в дом покойника в течение года его близких и дальних родственников с мясом зарезанного барана, а иногда с живым бараном для забоя в этом доме, венчание новобрачных, хотя этот обряд сейчас встречается редко, обрезание мальчиков, жертвоприношение "тассыцкык" с просьбой о ниспослании дождя, устройства "аса" - поминок и др.

Исполнение всех этих обрядов сопровождается убоем скота и чтением корана-молитвы со стороны местного мусульманского духовенства. Некоторые из этого духовенства помимо того, что обслуживают вышеуказанные обряды, также без разрешения местной власти совершают массовые "намазы" - молебствие по пятницам, в дни праздников "ураза байрам" и "курбан байрам", по вечерам в месяц мусульманского поста так называемое "тарух намазы". За проведение всех религиозных обрядов духовенство получает от верующих соответствующее вознаграждение "садхы", "фидия", "фитыр" и прочее подаяние. Кроме того исполняя эти религиозные обряды особенно при проведении массовых намазов как "жума намазы" - по пятницам, "тарух намазы" - в течение всего месяца мусульманского поста и "айт намазы" в дни религиозных праздников "ураза байрам" и "мурбан байрам" духовенство не упускает случая вести религиозную

пропаганду и стараются укрепить веру в аллаха и призывают верующих соблюдать все обряды религии ислама.

В виду изложенного, в целях ограничения деятельности этого незарегистрированного мусульманского духовенства Вам необходимо:

1. Усилить через райисполкомы работу по выявлению указанного духовенства занимающегося отправлением религиозных обрядов и треб у верующих и руководителей религиозных групп.

Списки выявленного духовенства с указанием их точного адреса передать в облфо (в копии нам) на предмет обложения подоходным налогом.

2. Запретить этому духовенству проводить массовых намазов по пятницам, в месяц поста и в дни религиозных праздников, так как по советскому законодательству о религиозных культах проведение таких намазов разрешается лишь в зарегистрированных мечетях и со стороны зарегистрированных мулл.

Необходимо строго предупредить тех мулл, которые проводят эти массовые намазы о том, что они этим самым нарушают советское законодательство о религиозных культах.

Это предупреждение должно быть сделано лично председателями райисполкомов или горсоветов, а в нужных случаях лично Вами, путём вызова соответствующего духовенства в облисполком.

3. Одновременно с учётом незарегистрированного духовенства необходимо также выявить лиц занимающихся в целях наживы обманными действиями для возбуждения суеверия в массах населения, входящих за пределы обычной для мусульманской религии обрядности (мнимое лечение и исцеление больных, продажа так называемой "исцеляющей" воды на моварах и "святых местах", разные пророчества, предсказания и т.п.).

Во всех случаях грубого нарушения советского законодательства о религиозных культах со стороны духовенства Вам необходимо сообщить нам специальным письмом, с тем, чтобы мы могли принять надлежащие меры через республиканские организации.

Получение данного письма просим подтвердить.

Уполномоченный Совета
делам религиозных культов при
Совете Министров КазССР

(Б.Джумашев)

Тийекожаңо 5 нгу.

16/II-53 г.

нз. 1-4 адресайлам

нз. 32-с.

нз. 5 6 8 10

Тосламо: Кустайов.
Калкыш Ват-Кужайов.
Т. Д. Джумашев

СОВЕТ
ПО ДЕЛАМ
РЕЛИГИОЗНЫХ КУЛЬТОВ

при
Совете Министров СССР

августа 1955 г.

№ 4-84

Москва, пер. Островского, д. 10.

Уполномоченному Совету по делам религиозных культов
при Департаменте Северо-Казахстанского Областного
Совета депутатов трудящихся

тов. ДЛУЖИЛОВУ
гор. Петропавловск

№ 0500

копия: Уполномоченному Совету по делам религиозных
культов при Совете Министров Казахской ССР

тов. ДУМАНЦЕВУ
гор. Алма-Ата

В дополнение к замечаниям республиканского Уполномоченного Совета т. Думанцева по Вашему информационному отчету за первое полугодие 1955 г. Совет разъясняет Вам, что в выдаваемых вновь регистрационные справки охотничьи культы нет необходимости вносить район его деятельности, в то же время нет необходимости Уполномоченному Совету проводить анализацию по замене старших справок на новые, т.е. устраивать своего рода замены по обмену справок.

Поскольку Вам Институтскому справке уже вложена было бы целесообразно ее снова менять на старую.

Председатель Совета

/Похлянский/

ПУТЬ К ВЕРЕ

Человек создан из плоти и души. При этом мы все яснее осознаем, что всем телесным в нас управляет наше душевное состояние. Безутешную человеческую душу никогда не удовлетворяют ни семимильные шаги научного прогресса, ни экономический рост, ни расцвет культуры.

Даже если мы ни в чем не нуждаемся, живем в сытости и безбедно, наша душа вечно о чем-то алчет. Набить себе желудок, приобрести драгоценные камни, облечься в дорогую меховую шубу, оказывается, гораздо легче, чем найти духовную пищу, которой нам вечно не хватает. Ей можно насытиться только в словах молитвы, которая, очищает наше сердце, одаривает нашу душу блаженной радостью, безграничным наслаждением.

Не сотвори себе кумира, не поклоняйся высоким чинам, власть и богатство имущим, а живи по велению своего сердца, веруй в то, что он подсказывает! Мне кажется, к этой формуле сводилось философское мировоззрение десятки тысяч мусульман, которые, вырываясь из железной хватки российской империи, еще накануне первой мировой войны совершали хадж в Мекку и Медину, покрывая тысячи километров пути, кто пешком, кто на верблюдах и лошадях, при полном отсутствии подобия современного транспорта. Силу, чтобы преодолевать нечеловеческие трудности, давала им вера в слова Корана, которые призывают творить добро, ставят моральные ценности выше материальных благ.

Но вот что интересно. Если верить данным современных исследований, а усомниться в их достоверности у меня нет причин, за всю историю советского Казахстана увидеть священную Каабу в Мекке посчастливилось не более тридцати нашим соотечественникам. Комментировать эту статистику не считаю необходимым. Мы не понаслышке знаем, как жилось верующим в обществе, где семьдесят лет господствовали безбожники.

Но сильные духом верующие, которые, невзирая на все запреты, следовали зову сердца, и оставались непоколебимыми в своей вере, жили и в царскую, и в советскую эпоху.

В дореволюционные годы в нашем крае глубоким уважением среди мусульман пользовался мулла Хасен Шамсутдинов.

Почти ни один мусульманский обряд в нашем городе, будь то присвоение имени новорожденному младенцу, чтение молитвы у могилы усопшего, не проходил без его участия.

Интересно и то, как он вступил в праведный путь Ислама. Родители Хасена родились на благодатной земле Ерейментау, что на территории нынешней Павлодарской области. Было это 1898 году. Однажды к ним, из Бухары, тогдашнего духовного центра мусульман, заехал Сагындык хаджи. Всю ночь напролет он читал суры из Корана.

Утром хозяин дома поинтересовался, почему он провел ночь за чтением Корана. Сагындык хаджи тяжело вздохнул:

- Сегодня ночью вечным сном заснула в Бухаре моя жена. Я почувствовал это, и посвятил ей суры Корана.

Когда хаджи собирался на обратный путь, он признался, что ему приглянулась красавица Бану, старшая сестра Хасена. Он стал уговаривать выдать ее замуж за него, обещав выплатить щедрый калым.

- Я дам свое согласие только при одном условии, - ответил отец. – Калыма мне не надо. Возьми с собой в Бухару моего сына Хасена, и отдай в тамошнее медресе на учебу.

Так с помощью хаджи маленький Хасен попал в Бухарское медресе, считавшееся в то время центром духовной культуры Средней Азии.

С первых дней пребывания в медресе Хасен приступил к изучению Корана с особым вдохновением.

Как свидетельствует сохранившаяся среди архивных документов справка, подписанная тогдашним председателем Комитета по делам религии при Кабинете Министров Республики Узбекистан О.Юсуповым, Хасен Шамсутдинов, известный так же под именем Хасен ибн Шамситдин, учился в Бухарском медресе в 1989-1915 годы. Эти факты подтверждаются также документами, имеющимися у сына Хасена Шамсутдинова Мухаммеда, проживающего в Алматы. Как явствует из этих и других источников, Хасен сначала получил начальное религиозное образование в Бухарском медресе Кокалдаш, затем поступил в высшее медресе «Мир Араб».

Это же духовное заведение закончил второй сын Хасена Ануар.

Среди наших современников, интересовавшихся жизнью и деятельностью Хасена Шамсутдинова можно назвать председателя Совета мусульман Республики Узбекистан, муфтия Усмана-кари Алимова. На основе дошедших до наших дней документов он установил многие факты из Ташкентского периода жизни Хасена, который учился в медресе вместе со знаменитым в Центральной Азии поэтом, выступавшим против репрессивного режима, установленного после Октябрьской революции Шадиторе.

Изучая архивные документы, я недавно обнаружил сообщение, написанное бывшим уполномоченным по делам религии при Народном комиссариате СССР по Северо-Казахстанской области Ляпуновым. В нем сообщается, что 7 апреля 1945 года в Петропавловске создано религиозное объединение мусульман. Объединение зарегистрировано по адресу улица Карла Маркса, 85, где позже появилась городская мечеть. Как свидетельствует другой документ, в 1950 году Хасен Шамсутдинов назначается имамом этой мечети. В Петропавловске, судя по архивным данным, он проработал имамом семнадцать лет.

Это лишь некоторые факты из жизни и деятельности этой удивительной личности. К сожалению, многие стороны его жизненного пути до сих пор остаются неизвестными. Думаю, они заслуживают внимания историков и краеведов.

Не зря же гласит казахская поговорка, что не умирают слова и имя мудреца.

Пайдаланған мұрағат құжаттары:

1. Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік мұрағатының қорлары. ҚРОММ

2. Қадырбайұлы Бәйкен қажының жеке мұрағаты

3. Солтүстік Қазақстан мемлекеттік мұрағатының қорларының құжаттары:

3.1. Протоколы общих собраний верующих, переписка и другие материалы по вопросу зарегистрированных общин.

СКГА. Ф. 2376 Оп.1 Д.55.

3.2. Указания Совета и переписка с ним по вопросу религиозных культов в области. Сведения о доходах определенных финорганами к обложению подоходным налогом зарегистрированных имамов мечетей и сумма поступления в САДУМ за 1948-1951 годы. СКГА. Ф. 2376, Оп.1, Д.60.

3.3. Директивные указания Совета Министров СССР и КССР докладные записки и другие материалы по вопросу религиозных культов. СКГА. Ф. 2376, Оп.1, Д.64.

3.4. Списки действующих и недействующих церквей и мечетей по области. СКГА. Ф. 2376, Оп.1, Д.9.

3.5. Протоколы общих собраний религиозных граждан, акты, переписка и другие материалы по вопросу зарегистрированных общин по области. СКГА. Ф. 2376, Оп.1, Д.17.

3.6. Протоколы общих собраний членов общества, списки, справки и др. материалы по вопросу зарегистрированных общин. СКГА. Ф. 2376, Оп.1, Д.40.

3.7. Дополнительный список незарегистрированных мулл, совершающих среди населения религиозные обряды и получающих за это вознаграждения. СКГА. Ф. 2376, Оп.1, Д.36.

3.8. Список Служителей религиозных культов по СКО незарегистрированные привлеченных к обложению подоходным налогом в 1949 году. СКГА. Ф. 2376, Оп.1, Д.53.

3.9. Протокол общего мусульманского религиозного собрания при мечети г. Петропавловска. СКО.СКГА. Ф. 2376, Оп.1, Д.45.

3.10. Докладные записки, переписка с Советом Министров СССР, КССР и райсоветами по вопросу религиозных культов по области. Уполномоченному Совету по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по Казахской ССР. СКГА. Ф. 2376, Оп.1, Д.54.

3.11. Список зданий церквей, мечетей, синагог, молитвенны на территории Петропавловского уезда, застр. по состоянию на 1-е февраля 1925 года. СКГА. Ф. 8, Оп.1, Д.158.

3.12. Книга по регистрации религиозных общин и групп. СКГА. Ф. 8, Оп.1, Д.157.

3.13. Информационные квартальные отчеты за 1949 год в Совет по делам религиозных культов при Совете Министров СССР. СКГА. Ф. 2376, Оп.1, Д.44.

3.14. Докладные записки в Совет религиозных культов СССР и уполномоченному религиозных культов КССР о праздновании религиозных праздников: «Пасхи», «Рождества», «Курбан-Байрам» и других. СКГА Ф. 2376, Оп.1, Д.81.

3.15. Протокол религиозных обществ мусульман мечетей г.Петропавловска. СКГА. Ф. 2376, Оп.1, Д.87.

3.16. Метрические книги мечетей г.Петропавловска.СКГА. Ф. 824. Оп.1. Д.7. 4. ГАОО. Ф.3.Оп.1.Д.359.

МҰХАМЕД ШАМСУТДИНОВ

**КӨК МЕШІТТІ
КҮМБІРЛЕТКЕН ИМАМ
ЕД...**

Баспаға 07.08.2013 қол қойылды.

Пішімі 60x84 1/16. Көлемі 8,3 б.т.

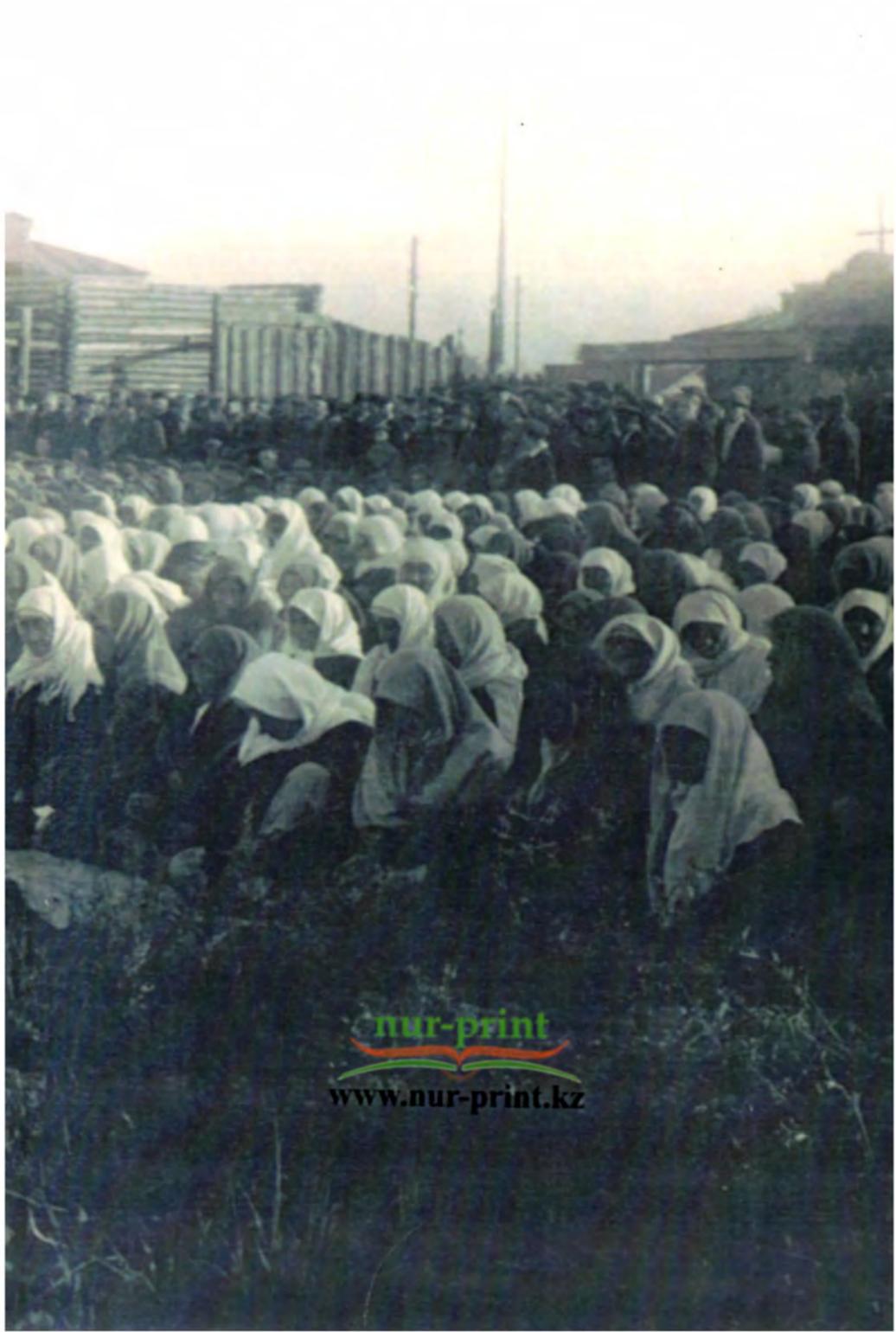
Таралымы 100 дана.

ЖШС «Нур-Принт» баспаханасында басылды.

8(727) 308-25-46, +7 701 600 6 58

e-mail: nur-print@mail.ru

www.nur-print.kz

nur-print
www.nur-print.kz